

Rudolf Steiner ulazi u moj život

Rođen 5 listopada 1872, u Južnoj Njemačkoj, Dr Friedrich Rittelmeyer je bio vodeća figura u Luteranskoj crkvi početkom stoljeća. U vrijeme kada je vjerovanje u autentičnost Evanđelja brzo blijedjelo, bio je jedan od pionira koji je ponovno otkrio njihov trajan značaj kroz meditativni pristup. Dramatičan okret u njegovu životu bio je susret s Rudolfom Steinerom, putem čije je duhovne znanosti otkrio novi svijet misli. Posvećenje toj novoj mudrosti donijelo mu je veće, uzvišenije shvaćanje Kršćanstva. Godine 1922, žrtvovao je eminentan položaj svećenika da bi vodio Zajednicu kršćana, međunarodni pokret za religijsku obnovu utemeljen u suradnji s Rudolfom Steinerom. Umro je 23 ožujka 1938, tijekom održavanja duhovne bitke protiv sakupljenih sila tame.

OVA knjiga će naći svoj put do onih koje zanima pitanje: Kakav je Rudolf Steiner bio kao osoba? – i koji bi radije saslušali svjedoka nego strance ili protivnike. Biti će im kazano kako čovjek na osnovama moderne protestantske teologije dolazi do Rudolfa Steinera, i što je doživio u odnosu s njim. Izvještaj ima svoja ograničenja: intimne i osobne stvari ne pripadaju oblasti javnosti, premda su često upravo to stvari koje su donijele najjače uvjerenje; okultne i duhovne stvari ne mogu uvijek biti prenesene, iako su mogle dati poticaj za najdublje doživljaje. Unutar tih ograničenja, međutim, nudim ono za što osjećam da je na bilo koji način moguće reći.

Nisam pisao zabilješke o mojim susretima s Rudolfom Steinerom. Izgledalo mi je nekako neprirodno da ulazim u svaku konverzaciju sa svjesnom namjerom da poslije sve zapišem. Osjećao sam da bi to ugrozilo slobodu i polet direktnog odnosa i konačno prisnost. I tako ne ponavljam riječi Dr. Steinera doslovno, kako su stvarno izgovorene, premda su korišteni zarezi iz razloga distinkcije. Dajem ih onako kako žive u mojoj memoriji i preuzimam odgovornost za njihov sadržaj i značenje, ali ne i za njihovu doslovnu točnost.

Od početka do kraja nisam razmišljao o sebi toliko kao o izoliranoj osobnosti u konverzaciji koju sam mogao imati s Rudolfom Steinerom. Rako sam sebi: Samo nekolicina ima priliku doći u bliski kontakt s takvim čovjekom. Ali ta nekolicina ima obvezu prema cijelom čovječanstvu, i u onome što pitaju i istražuju, i u odgovorima i informacijama koje su im udostojene. Izgledalo je da je sam Rudolf Steiner razumio i odobravao moj pristup, i rekao mi mnogo. Znao je da neću na to gledati kao na moje vlastito vlasništvo i da ću to ponovno dati čovječanstvu u pravo vrijeme.

Ako će ova knjiga biti ono što se želi da bude – priča kako čovjek iz sadašnjeg kršćanstva dolazi do Rudolfa Steinera – dopustivo je uvesti čak i podređene osobine i konverzacije koje nisu pune teškog sadržaja, kada su dijelovi cijele slike. Putovi do Rudolfa Steinera su mnogostruki. I ovoj knjizi je pridružena nada da će ljudi iz sasvim različitih sfera života - liječnici, učitelji, umjetnici, političari – također reći kako su oni došli do Rudolfa Steinera. Jer dok se priča na taj način ne uveća i upotpuni ne može nastati prava i potpuna slika o njemu.

POSTOJE trenutci u čovjekovu životu kada izgleda da je svjestan delikatne zvonjave zvona. Sviće novi čas sudbine. To je zaista kao da je zurenje viših duhova bilo usmjereno na njega. Mnogo zavisi – i za njega i za druge, od djela kojeg tada poduzima.

Jedan od takvih trenutaka je došao krajem godine 1910, kada sam primio zahtjev iz većeg grada na sjeveru Njemačke da održim javno predavanje o religijskim stremljenjima sadašnjeg vremena. Bio sam duboko zainteresiran za tekuće težnje za obnovom religije, i sada, kada je to bilo pitanje davanja općenitog pregleda, činilo mi se da me jako izražen nedostatak simpatije uvijek tjerao da ignoriram određeni

fenomen vremena, naime "Teozofiju". Ako prihvatim predavanje, bila je moja dužnost da također uđem i u fundamentalne principe te struje. Do tada sam o tome znao veoma malo. Antagonističko opredjeljenje stajalo je na putu. Izgledalo mi je kao masa neutemeljenih izjava, kao radoznalo i nepromišljeno ispitivanje duhovne pozadine univerzuma, zamorno i bezdušno, stvarna mješavina orijentalne misli i kršćanstva, nesposobna za sve ozbiljne duhovne zahtjeve, netolerantna za sve prave religijske osjećaje, drska, hladna, trgovina senzacijama.

Ali napokon – jedino je ispravno pogledati što vrijedi u očima ovih ljudi. Žrtve koje rade vrijedne su respekta i oni su nalazili nepogrešivu satisfakciju u životu. Svatko tko osjeća da je barem potrebno obratiti pažnju na religijski život suvremenika, treba u odgovarajuće vrijeme dublje ispitati tu domenu.

Tako sam pisao predstavnicima različitih teozofskih institucija u Nurembergu, gdje sam tada radio kao protestantski svećenik, upitavši da li ih mogu posjetiti da ih pitam u vezi njihova pokreta i posuditi njihovu literaturu. Uskoro nakon toga, moj budući prijatelj Michael Bauer sjedio je u mojoj radnoj sobi. Utisak koji je ostavio na mene bio je neočekivan i sasvim neobičan. Iznenada sam imao ispred sebe čovjeka rijetke duhovnosti, onog koji je težio najvišim idealima u životu. Dolazeći iz jednostavne seljačke obitelji iz Gornje Frankonije, sa zanimanjem "samo srednjoškolski učitelj", Michael Bauer je pretražio svaku domenu moderne duhovne misli u svojoj potrazi za istinom. U svojim ranijim godinama slobodni mislitelj u školi Ernsta Haeckela, posvetio se prirodnoj znanosti, iznad svega fizici i kemiji. Uporna težnja za višim samo-razvojem vodila ga je do spisa švapskog okultista Kerninga, i on se odlučno posvetio prakticiranju njegovih "vježbi". Michael Bauer je prošao mnoga područja njemačke filozofije, uvijek na tragu konačnih načela.

Hegel, o kojem ima temeljito znanje, postao je njegov najdraži filozof. Pokušao je ovladati stranim jezicima, ne samo francuskim i engleskim, već također latinskim, grčkim i čak i sanskrtom, da bi se napajao s izvora. U to vrijeme tek je dosegnuo kraj svojih četrdesetih godina. Taj visoki, mršav lik, s tamnom bradom i dugim, upadljivo duhovnim licem, mogao bi se uzeti za one indijske "Učitelje" koji lutaju gradovima Europe. Čuo sam o ljudima kojima je sami pogled na Michaela Bauera koji se kreće među cvijećem u njegovu vrtu bio poseban događaj u njihovim životima. Ali njegove oči su odavale najjači utisak. Nije tu bilo nikakve sugestije bilo kojeg indijskog elementa; kroz te oči vani je sijalo svijetlo Krista. Samo s jednom iznimkom samog Rudolfa Steinera nikada nisam vidio takvo zlatno svijetlo u dubinama ljudskih očiju. Mudročću ispunjena dobrota zračila je od njega i ispunjavala cijelo njegovo okruženje. Uvijek je bio spreman cijeliti svako ljudsko biće, makar i najnezrelije; i nikada dopustiti da sam bude nadvladan od bilo kog čovjeka, makar i najvećeg. Čak i prema Rudolfu Steineru njegov stav je bio zadivljujuće slobodan. Dječja sposobnost poštovanja je neumanjena živjela u čovjeku zrelih godina koji je bio doveden na ivicu ponora od teških udaraca sudbine i nemilosrdnim naprezanjem. Ali ta čista moć poštovanja, kakvu sličnu nikada ranije nisam vidio kod odraslog čovjeka, bila je kombinirana, u njegovu slučaju, sa čvrstom samouvjerenošću i osjećajem sebe. To jedinstvo poštovanja i slobode u ljudskom biću poticalo je atmosferu plemenitosti

koja se mogla osjetiti kad god je netko s njim pričao. Poseban tip Providenja vodio je upravo ovog čovjeka na moj put kada sam se počeo raspitivati o Teozofiji. Da on nije bio tu, moja sreća bi vjerojatno bila kao i stotina od moje generacije. Mogao bih otići čuti predavanje Rudolfa Steinera da bih "znao nešto o njemu". Trebao bih pročitati neku njegovu knjigu u kritičkom duhu da bi "formirao mišljenje". Ali prošao bih pokraj najvećeg čovjeka mog vremena bez da naslutim tko je došao na moj put.

Također i druge stvari, naravno, bile su priprema za taj čas sudbine. Prije kratkog vremena predavao sam na kongresu u Južnoj Njemačkoj o temi Prijatelji u kršćanskom svijetu. To je tijelo ljudi koji u potpunosti priznaju rezultate suvremenih istraživanja i bore se za slobodu i istinu u religijskom životu budućnosti. Osjećao sam se više duhovno srodan s njima nego s ijednim drugim tijelom u svijetu teologije u to vrijeme. Ali naslov koji sam izabrao za moje predavanje – Što modernoj teologiji nedostaje? – naznaka je onoga što sam osjećao kao svoj položaj. To je jedino predavanje koje sam dao na velikom skupu teologa. I zaista nikada nisam tražio još jedno. U raspravi nakon predavanja, Ernst Troeltsch – koji kasnije postaje profesor filozofije na Sveučilištu u Berlinu – ustao je da govori. Njegove napomene o predavanju nisu bile potpuno neprijateljske ali je rekao: "Ponovno smo slušali nekog tko pokušava izaći iz svoje kože; a to je nešto što čovjek jednostavno ne može". To me naljutilo, i u završnom govoru sam uzvratio: "Vi ste jedan od onih koji paraliziraju mlade teologe sa vašom vječnom doktrinom relativnosti; i kada kažete da čovjek ne može iz svoje kože, moj odgovor vam je da bi trebao. Ja, kao jedinka, stremim u tom smjeru, i uspjeti ću"! Troeltsch se suzdržano nasmijao, i ostali s njime. Ali kasnije mi je izgledalo kao da su dobri duhovi čuli moju želju, i od tada nadalje vodili me putem kojim čovjek u stvari uči "izaći iz svoje kože".

Ovdje se može spomenuti još jedan detalj jer nije bio bez značaja. Godinama sam sebi govorio: Ako išta želim od sudbine to je da ne prođem pored najvećih duhovnih fenomena mojih dana. Najmanje od svega bih želio dijeliti sreću Friedricha Velikog, koji je bio suvremenik Goethea ali ga nije prepoznao. Što su te želje kada se pojave u čovjeku? Da li su predosjećaj onog što će doći? Da li su mutne uspomene na šaputanje našeg anđela kada smo bili prepušteni zemaljskom životu? Ali upravo taj moj osjećaj je bio pogrešno protumačen od dobronamjernih prijatelja. "Zašto uvijek pokazuješ na drugog? Što je sa samim tobom!" Za mnoge izvanredne ljude među našim suvremenicima ova želja da budu "netko" bila je prepreka koja ih je spriječila da ikada pristupe Rudolfu Steineru. Ultimativna volja-za-istinom – to govorim sa svim naglascima – nije bila u njima. Također im je nedostajao siguran osjećaj sebe koji se nikada ne gubi ako nađe svoje pravo mjesto u univerzumu. I nedostajalo im je to shvaćanje odgovornosti koja, bez grozničave ambicije, zna da je slobodno pružena pomoć svih dobrih i aktivnih ljudi zbog onoga tko je veći radnik od svih njih.

- Dakle tamo je bio Michael Bauer, sjedeći ispred mene. U tonu nasmijane superiornosti pokušao sam započeti razgovor s pitanjem: "I dakle vi vjerujete u reinkarnaciju?" Ali sam odmah vidio da ću morati napustiti taj ton jednom i zauvijek. Sjena se nadvila nad tim otvorenim, duhovnim licem. Ne neljubazno, već u tonu koji naznačuje nepogrešivu obranu, došao je odgovor: "Ne mogu drugačije". I zatim, u toj

i slijedećim konverzacijama, nastavio mi je govoriti kako su njegova najdublja stremljenja uvijek bila usmjerena prema Kristu. Činjenica da je mogao s poštovanjem nositi Krista u sebi kao istinskog Sina Božjeg, zadržavajući čvrst, nepristran položaj u modernom svijetu znanosti i istraživanja – to je dugovao "Teozofiji". Čak i kada bi sve drugo što mu je dala bilo oduzeto, ovo najveće ostvarenje ne može biti izgubljeno. Najbolji dokaz njegovih riječi bio je on sam. Ovdje je bio božji pomazanik različit čak i od ljudi kao što su Friedrich von Bodelschwingh ili Christoph Blumhardt, s kojima sam također sjedio i razgovarao. Kod takvog čovjeka Krist je živio u dubinama srca i u osjećaju stvarnosti višeg svijeta. Kod takvog čovjeka, Krist je živio u svjetlu iskonskog duha, u najvećoj svetinji slobodnog Ega. I to je bilo nešto uzvišenije. Posebno je Blumhardt bio sjajan proizvod protestantskog vjerovanja – čovjek dostojan punog divljenja. Michael Bauer je bio neočekivani glasnik kršćanstva koje dolazi. Božje pomazanje kao obožavanje pune i potpune budnosti prema svijetu, sveprožimajuće jasnoće duha i najviše slobode Ega – to je ono što sam tada gledao.

Jednom kasnije, tijekom sastanka u Berlinu, na mene su bačene riječi: "Imamo Krista! Što želimo s Rudolfom Steinerom"? Na to sam uzvratio da bi bio iznenađen ako među nama ne bi bili neki koji moraju priznati da bez Rudolfa Steinera oni ne bi našli Krista. I četiri od pet ljudi na skupu su u istom smislu srdačno govorili.

Michael Bauer mi je također govorio o njegovim naporima u oblasti duhovnog liječenja. Nakon nekih uspješnih slučajeva odbacio je taj način rada jer su ljudi bili skloni postati previše zavisni o njemu, i novo zlo mu je izgledalo gore nego prijašnje. Ta iskustva su opisana u atmosferi najveće čistoće i poniznosti, i kada je govorio o ljudskim slabostima njegove oči su sjajile svjetlom izvorne, ljudske naklonosti. Također mi je dopustio da čujem o njegovim iskustvima s umrlima. Zdrava atmosfera i smirena, mentalna budnost koja je prožimala njegov iskaz o tim iskustvima, načinila je da tu oblast vidim u novom svjetlu, i nisam mogao usvojiti stav pukog poricanja. Ali iznad svega, bilo je značajno da je Michael Bauer bio čovjek preko kojeg sam najprije dobio sliku o Rudolfu Steineru. Rekao mi je kako je, tijekom noćnog putovanja vlakom, govorio Dr. Steineru o svojim iskustvima u vezi s Kerningovim "vježbama", i kako se odmah našao u prisutnosti višeg znanja, i kako je, kao rezultat savjeta Dr. Steinera, brzo izbjegao neželjene stranputice i bio vođen na stazu sigurnog i zdravog duhovnog razvoja. I tako smo govorili o svjetovima koji su danas još strani većini ljudskih bića. U međuvremenu su, naravno, došli mnogo jasniji dokazi da ti svjetovi zaista ulaze u život čovječanstva. Za mene tu apsolutno nije bilo ikakve potrebe da zatim usvojim neki "stav" o onome što je bilo rečeno ili da "formiram sud" temeljen na dotada stečenom znanju. Jednostavno sam pustio da mi se kažu mnoge stvari.

* * * * *

Odjednom sam imao stup "teozofske" literature u mojoj kući, uključujući knjige izdane od američke organizacije Catherine Tingley. Bile su poslone od predstavnika te grane Teozofije koji je slučajno živio i radio u Nurembergu. Ali nakon kratkog

pregleda bez bojazni sam ih stavio sa strane. Trebao bi se osjećati prezren od Hegela i Fichtea ako bi takve djetinjarije mogao uzimati ozbiljno. Znanje o svijetu je bilo krasno servirano u srednjovjekovnim vozilima, i ljudi su uživali u ugodnim emocijama. Niti sam imao sumnji u Annie Besant i njene kolege. Duh, kako ga oni predstavljaju, bio je mješavina drevne tradicije i subjektivne emotivnosti. Svakakvi nezdravi elementi, čežnja i pohlepa za srećom javljaju se u tim spisima kao oblak.

Jedini koji me zanimalo bio je Rudolf Steiner. Ali – on je sigurno došao s nekog drugog planeta! Kako čovjek može reći takve zapanjujuće stvari, jednu za drugom, beskrajno nove, i dati takve zapanjujuće izjave dahom svakodnevnog arhivara? U to vrijeme nisam imao pojma da je Rudolf Steiner već bio stekao ime filozofskim djelima od povijesne i temeljne vrijednosti prije nego se pojavio kao duhovni istražitelj, niti sam imao i najmanji nagovještaj da je kod kuće u različitim granama znanstvenog istraživanja. Jednostavno sam osjećao: Ovdje je čovjek kojeg treba uzeti ozbiljno. Kvaliteta onog što je rekao je bila tolika da se više nije trebalo sramiti pri pomisli na Hegela i Fichtea.

Od samog početka bio mi je dopušten pristup privatnim predavanjima-tečajevima – takozvanim "Ciklusima". Tako sam namjeravao raditi uglavnom s onim točkama za koje se teolog u meni osjećao izazvan. Napunio sam mnoge listove papira s pasusima zabilješki gdje sam smatrao da su objašnjenja Rudolfa Steinera o Bibliji nemoguća. Bio sam krajnje zbunjen u vezi tih "duhovnih istraživanja " i pokušao naći točku gdje bi konačno rekao: "Ovdje je flagrantna greška koja baca podozrenje na sve ostalo!" Ali da li je ijedan teolog pronašao takvu grešku? Ja u svakom slučaju nisam nijednu. Sigurno, dosta toga mi je bilo neinteligentno i izgledalo mi je u najvećem stupnju nevjerovatno. Osjećaj otuđenja – nejasan sa zabrinutošću – koji je u meni mnoge stvari pobudio, teško da je mogao biti veći. Ali kada nisam popustio tom utisku, i nastavio misliti nepristrano, pojavile su se nove mogućnosti. Kod svih događaja treba uzeti u obzir govornikovu publiku i nesavršenost stenografskog izvještaja. Ali napokon, to je jednostavno stvar običnog *fair playa*. I tako bi obično završio govoreći sebi: "O dobro, mogao bi biti u pravu"! A uz bok nekoliko zbunjujuće opskurnih pasusa, bilo je takvo bogatstvo zapanjujućeg prosvjetljenja da je rastao i oprez i poniznost – sve veća želja za znanjem. Kao teologa, ono što me iznad svega zanimalo je bila jedinstvena sigurnost s kojom je tumačena Biblija, i u potpuno novom duhu. Postojala je samo jedna alternativa: Ili ovaj čovjek niti ne nazire što mi teolozi mislimo o Bibliji, ili on ima nešto potpuno novo za dati. – Kasnije sam često išao Rudolfu Steineru s popisom spornih interpretacija biblijskih pasusa u mom džepu, ali dok bi govorio s njim druge stvari su izgledale daleko važnije. Popis je ostajao u mom džepu, nebitan u usporedbi s onim što sam mogao pitati i doživjeti. Sada sam se opet uvjerio pomoću kratkog pitanja da postoji značajna pozadina ovim interpretacijama Biblije. Duh Rudolfa Steinera mi je rekao: "Dovoljno se sjetiti svega što vam se pokušava obratiti! Pokušajte jednom ući u taj svijet s dobrom voljom! Što više od cjeline shvatite, razjasniti će se mnoge stvari koje su sada teške. A ako ne – da li je to napokon toliko važno? Može li novo duhovno učenje biti išta osim napada na stara, otrcana vjerovanja? Je li pošteno da vas nerazumljivi pasusi obuzmu i zatim svoj sud

temeljite u cijelosti na njima? Ne bi li vaša koncepcija cjeline trebala biti određena njenim vlastitim životom i bićem"?

U to vrijeme je na mojem stolu ležala Tajna znanost Rudolfa Steinera. Još je mogu vidjeti tamo. Uzrujava me, jednostavno ne mogu prijeći preko toga. Koliko god dugo da je čitam prevlada me osjećaj mučnine. Sva ta količina znanja imala je težinu kao neprobavljena hrana, i morao sam čitati s oprezom, nikada više od dvije ili tri stranice odjednom ako ne želim da mi bude loše. I tako je prošla skoro godina prije nego sam znao što knjiga zaista sadrži. U to vrijeme nisam shvaćao kako treba asimilirati takve spise. Danas znam da ljudi moraju biti sposobni čitati na sasvim novi način ako će radovi kao što je ovaj prenijeti ono što stvarno jesu. Tu je, po mom mišljenju, jedna od najvećih prepreka koja ometa gotovo svakog tko pripada starijoj generaciji da se približi Rudolfu Steineru. Treba moći slobodno čitati, s mnogo više otvorenosti uma nego je to potrebno s drugačijim vrstama spisa, da bi se spriječilo s jedne strane prebrzo prihvaćanje a s druge prenaporno poricanje. Stvari treba ostaviti kakve jesu, s velikom unutarnjom mirnoćom, i čekati bez straha da li će se otrcana tradicija početi klimati. Ovakvu knjigu treba čitati s unutarnjom aktivnošću, stalno stavljajući pročitano na kušnju života, i život na kušnju onog što je pročitano, tako da je vlastito čvrsto stajalište u životu utvrđeno protiv poplave novih izjava. I nadalje, treba moći čitati meditativno, sa stalnim i prilično dugim pauzama, ponovno izgrađujući ono što je pročitano unutar sebe i slušajući mirnoćom i neometanom slobodom što vlastiti duh i iskustvo imaju o tome reći. Ako čovjek tako ne napravi, biti će budućim generacijama ostavljeno da otkriju duh i živu esenciju ovakvih knjiga, i njemu će ostati toliko nerazumljivih knjiga. Koliko se često u tim godinama nisam osjećao: Ma što bi ta užasna Saturn-evolucija meni značila? Nije li to iskušenje vruga da odvrti čovjeka od neposrednih zadataka njegova života i baci ga u močvaru zagonetki iz koje nikada neće naći svoj put? U toj prvoj godini sam doživio sve osjećaje suprotnosti i otpora na koje sam naišao kasnije među onim mojim vrijednim kolegama teozozima. Jedina stvar koja mi je išla u prilog je bila – da me ti osjećaji nisu doveli do zastoja. Nešto unutar mene je reklo: Ako se sada okreneš, to neće biti korektno prema nepoznatom. Pitanje koje iznad svih drugih trebate pitati je: Što je istina? Nije na vama da žurno odlučite kakvu vrstu istine želite za sebe ili smatrate korisnu svijetu! Morate učiti polako promišljati novi svijet a ipak ne ostaviti vaše neposredne zadatke nenapravljene. Morate biti strpljivi, čekati da vidite kako se sve to razvija u duhu i duši! – Tek sam postepeno počeo shvaćati da zadubljanje u evoluciju svijeta u dalekoj prošlosti, čovjekov karakter i duhovna sloboda mogu biti ojačani također i u odnosu na probleme svakodnevnog života, i da će jedino pomoću toga postati stvarno svjestan svog porijekla i svog čovječtva. Jedino što sam tada mogao je sebi reći: "Dobro, konačno, za tri stotine godina čovjekova koncepcija svijeta biti će sasvim različita od naše današnje; i čak i ako je jedini način na koji ova Teozofija pomaže privlačenje vaše pažnje, svojim vlastitim čudnim i nepoznatim žargonom, na tekuće koncepcije koje bi inače prošle pored vas, tada vam čini uslugu koju bi vam teško moglo bilo što napraviti – u svakom slučaju u tako fundamentalnom smislu. Dakle u redu, sasvim pošteno ću dati da potpuno različita slika svijeta radi na meni". – To je jedina odluka koju sam mogao donijeti.

Jedna stvar mi je uskoro postala jasna: Nisam mogao održati svoje predavanje. Ili sam u najboljem slučaju to mogao da sam sasvim iskreno rekao: "Ovdje je nešto što još ne razumijemo. – Jer ako to sadrži istinu, sva moderna duhovnost predstavlja različiti aspekt". Došao sam do najvažnije prekretnice. Kada sam čitao djela Rudolfa Steinera, tihi glas bi često šaputao unutar mene, ali tek postepeno sam mu pridavao pažnju. On je rekao: "Ako je ovaj čovjek u pravu, ti si – sa svim svojim znanjem – samo Pigmejac! Mogao bi također početi sve ispočetka, i čak i tada nikada nećeš doći do točke dokazivanja ovih stvari sebi s tim višim organima koji su dani! I dakle, ako dopustiš da išta od ovog učenja uđe u tebe, ponovno ćeš početi kao učenik i to ostati cijeli svoj život. Morati ćeš izgraditi svoj duhovni pogled upravo na ovim temeljima, u trenutku kada misliš da stojiš pred ljudima kao učitelj, i kada te, povrh toga, oni traže i trebaju. I u svakom slučaju nećeš doći mnogo daleko u ovoj novoj sferi". Oni koji su imali stvarni doživljaj ovog unutaršnjeg glasa čuju kako govori u drugima – koji ga sami ne čuju. Ovdje je primjer: Čovjek piše učenu knjigu u kojoj pokazuje da čovječanstvo ne treba svu ovu novu mudrost, da je već sadržana u religiji "samo ako bi je ljudi uzimali ozbiljno"; ili dokazuje da za sve "novo" postoji analogija u povijesti koju već dugo poznaje. Ili može dokazati da "od Kanta" ništa više se ne može znati o "stvari-u-sebi"; ili može dokazati da novo znanje nije toliko potrebno, da jednostavno skreće pažnju od "Boga", - što je najbitnija stvar, i tako dalje. – Ali onaj čije su uši podešene delikatnije, često postaje svjestan glasa koji govori o "Pigmejcu". Primjećuje ga u osjećaju muke koja čini da ga mrzi poduzeti izvorno ispitivanje novog u skladu s zakonima novog, ali također i u stavu lažne superiornosti koju usvaja prema novom da bi sakrio vlastite neadekvatnosti. Posebno kada sam čuo da teolozi kažu da su našli kao nedostatak Antropozofije odgovarajuće "shvaćanje grijeha" i "poziva na pokajanje". Uvijek sam želio pitati: Možda je razlog da se vi ne želite "pokajati"? Jer postoje mnogi oblici pokajanja. Ne bi li možda trebao onaj oblik pokajanja koji čovjeka čini dovoljno poštenim i hrabrim da shvati svoju malenkost u prisutnosti novog tijela znanja biti postavljen na intelektualno doba i generaciju ponosnu u duhu? Tu je zaista, test našeg stava prema duhu. Također, možda, test našeg doba. Gdje su ljudi koji kažu: "To nam je sve previše novo, trebamo temeljito razmisliti nad tim"? Naišao sam, međutim, na neke, i među sveučilišnim učenjacima, koji spremno kažu: "Jednostavno ne mogu to proučavati, svakako ne dovoljno duboko. Ne bi bio zadovoljan da to napravim bilo kako drugačije. Ali nemam ni vremena ni energije. – To treba ostaviti mlađoj generaciji. Pošto to nisam ispitao, međutim, ja, u svakom slučaju, neću govoriti protiv toga". To je barem bilo pošteno, premda ne i odgovor kojem bi se netko nadao od priznatog tragača za istinom.

Može se samo iskreno preporučiti onima koji žele vidjeti Rudolfa Steinera u istinskom svijetlu da obrate pažnju na glas koji govori o Pigmejcu i ne dopušta da bude sakriven iza plašta erudicije ili pobožnosti. Ako glas ne bi bio prisutan, knjiga Znanje o višim svjetovima, na primjer, bila bi veoma različito primljena. U toj knjizi Rudolf Steiner govori sasvim jasno kako je došao do svojih rezultata. Ali to je ubijeno šutnjom. Nitko ne izlazi s tvrdnjom: "Ja sam, također, imao ta iskustva, ali ona su iluzija". Nitko ne kaže: "Ja sam, također, razvio te više organe, ali su me doveli do drugačijih rezultata". Ljudi su dovoljno oštroumni da izbjegnu odlučujući problem, ili uzmu utočište u preziru. – I sada, što sa tom knjigom, Znanje o višim svjetovima?

Jednom sam nabavio kopiju, jer sam, kao "kulturan čovjek", želio znati nešto o metodama istraživanja sa kojim su ti rezultati dobiveni. Ali jao što me zadesilo! Početak knjige je predivan. Etičke poruke su jednostavno osvojile moje srce. Ali oh ! - ti "lotosovi-cvjetovi". Dvo-latični, šesnaest-latični, deset-latični "viši duhovni organi" okretali su se u knjizi! Ali u meni se ništa ne bi okretalo – ni sa najboljom voljom! Činilo se da je veliki kotač mlina samljeo moj mozak, i osjećaj beznada nadvio se nad moju dušu.

Teško da bih mogao nastaviti da me život nije vodio u novi svijet s druge strane. I to je zaista bila posljedica unutarne pripreme sudbine. U mojim ranim dvadesetima skicirao sam vrstu plana za moj život koji je bio, u periodu od nekih dvadeset godina, misliti i pisati o onima koji su osporavali i bili pobornici Isusa, ali usporedo s tim radom, kontemplirati i govoriti o Njegovu svijetu da bih pisao obimne knjige o Njemu kada bih dosegao dob od oko četrdeset. Što bi onda nastalo bilo je ostavljeno kao otvoreno pitanje. Nadao sam se da će se to pojaviti kao posljedica knjige. Premda se nisam rigidno držao ovog plana moje mladosti, dogodilo se da, u dobi od trideset osam, ja iza sebe već imam pripremljeni rad za predavanja koja sam onda ponudio pripojiti knjizi o Isusu. Ali u vezi samog tog rada bilo je nešto čudno. On se odvijao više nesvjesno, nisam to zaista sam dopustio i tek je kasnije ušao u oblast jasne svijesti.

Kada sam pokušao formirati koncept osobe Isusa iz Njegovih riječi i djela, povezujući ih s rezultatima modernog teološkog proučavanja, stalno sam dolazio do neshvatljive misterije. Glas je uvijek šaputao: "Ovaj Isus nije Isus. – Čak i s najvećim oprezom i kritičkim stavom uma nije moguće doći do esencije riječi izgovorenih od tog Vođe čovječanstva, ako je sve na čemu to treba počivati sadašnji način mišljenja i doživljaja modernog doba. Velika zagonetka je tu, zuri u nas stalno nedokučivim očima. Ni dogma ni viši kriticizam ne mogu nam pomoći. Što je prava istina u vezi Isusa? Kao ljudi modernog doba zar ne možemo doprijeti do stvarnosti s kojom smo suočeni? Na koji način moramo različito misliti, različito učiti, da bi bolje razumjeli tu stvarnost"? Sva impotencija tekuće znanstvene teologije otkriva se u licu misterija Krista. U takvom sam raspoloženju, kada sam još bio sasvim skeptičan, rekao Michaelu Baueru, koji mi je u međuvremenu postao prijatelj: "Pitaj svog teozofskog visokog svećenika da dođe jednog dana u zimu nakon što budem dao moje predavanje o Isusu i kaže ono što mora reći. Dajem obećanje da ću slušati bez predrasuda, kao da moram učiti sve od samog početka". U prosincu, 1911, Rudolf Steiner je stvarno došao u grad i održao predavanje pod naslovom "Od Isusa do Krista". Malo kasnije, kada je moje predavanje o Isusu bilo objavljeno, poslao sam ga Rudolfu Steineru i pitao što o njemu misli. Rekao je da je slika o Isusu bila korektna i da mu se svidjela, ali da je to slika Isusa, ne Krista. O toj temi se mnogo više moglo reći, i bila bi dobra stvar ako bi jednom predstavio sliku Krista kao što sam to napravio s Isusom. – Mnogo godina kasnije u Berlinu, nakon slušanja predavanja od Rudolfa Steinera na kojem je slika Isusa predstavljena od moderne teologije došla pod razne kritike, rekao sam mu: "Ako je to vaše mišljenje o Weinelovoj slici Isusa, sigurno je i moja knjiga predmet iste kritike"? "O ne," bio je odgovor, "postoji velika

razlika; sljedbenik Weinela je Arthur Drews; u vašoj knjizi postoje elementi koji vode do Antropozofije".

S povijesne točke gledišta ove stvari mi se čine vrijedne spomena. Danas je još jasnije da je "moderna teologija" u to vrijeme stajala na putovima rastanka. To je bilo pitanje okretanju jalovoj, nepouzdanoj povijesti i rapidnog gubljenja svih tragova pravog kršćanstva – ili otkrivanja novih metoda istraživanja koje su pogodnije za hrvanje sa stvarnostima višeg svijeta – ili je ova teologija prokleta da se vrati na katolicizam, što danas neporecivo postaje slučaj. Moj susret s Rudolfom Steinerom odigrao se u ambijentu velike pozadine duhovne povijesti.

* * * * *

Bilo je to 28 kolovoza 1911, godišnjica Goetheova rođenja, kada sam prvi puta vidio Rudolfa Steinera. Morao sam na kraće putovanje i podesio sam da prisustvujem teozofskom ljetnom skupu u Münchenu u nedjelju. Već šest mjeseci, praktično sve moje slobodno vrijeme je bilo posvećeno čitanju radova Dr. Steinera, ali još mi nije padalo na pamet pristupiti Društvu. Unatoč tome, bilo mi je dopušteno prisustvovati svim sastancima bez ikakve obveze.

Kada sam ušao u prostoriju bio sam iznenađen atmosferom koju sam tamo zatekao. Publika, najvećim dijelom, davala je utisak čudnovatosti. Određeni tip pasivnog, mentaliteta trgovaca senzacijama, smetao me. Posebno kada sam vidio čovjeka s dugom kosom, moj nagon je bio pobjeći. Kasnije, sve su se te stvari promijenile odlučno na bolje, kada je "teozofska" školjka ostavljena sa strane i Rudolf Steiner počeo privlačiti sve više ljudi znanstvenog načina razmišljanja. Zsigurno je mnogo propatio u tim ranijim godinama, ali iz poštovanja prema osobnoj slobodi nije principijelno ulazio u vanjske trivijalnosti te vrste i pokušao je postepeno obrazovati ljude iznutra.

Ono što mi se sviđjelo bilo je pokazivanje raspoloženja svečane posvećenosti. Nije bilo teško vidjeti da je to bila svečanost čovjeka. Ti su ljudi bili puni radosti da su u nazočnosti onog za koga su osjećali da je sasvim neobičan, vođa vrijedan potpunog poštovanja, i koji se ipak kretao među njima kao čovjek među ljudima. Premda sam se osjećao kao autsajder, i odbijale su me mnoge stvari koje sam vidio, bio sam zainteresiran pronaći koliko istinski i iskreno se na čovjeka gleda kao na "događaj" u čovječanstvu. Sve je živjelo u čast čovječstva, jer su se ti ljudi osjećali u prisutnosti velikog lika ljudskog roda. Nešto takvo treba biti doživljeno prije nego se može shvatiti učinak tišine koje jedan pojedinac može imati na one oko njega. To je bilo posebno evidentno tijekom dramatičnih nastupa. Oni koji su učestvovali nisu predstavljali svoju umjetnost s obzirom na tisak i javnost, već kao da su osjećali da više biće gleda kroz njih, i oni su prema tome stremili bez osobne taštine ponuditi svoje žrtve u otkrivenoj prisutnosti božanskog svijeta. Sasvim novi koncept umjetnosti kao obožavanja pojavio se u meni.

Između nastupa Dr. Steiner se kratko obratio. Ne mogu iskreno reći da je ostavio ikakav poseban utisak na mene. Uši za ono što je bilo značajno nisu, naravno, još bile

otvorene, i mnoge druge kamene spoticanja je još trebalo prevladati. Prilično zaobilazan i upetljan stil mnogih Dr. Steinerovih fraza je bio objašnjen, kako sam zaključio u kasnijem razgovoru, činjenicom da je govorio gomili posebnog sastava svojih slušatelja. Sjedio sam u udaljenom kutu dvorane, odlučan da ni u kom slučaju ne dopustim da budem ponesen masovnom sugestijom, ali i potpuno otvoren za svaki utisak. Stalno sam se pitao: Što bi mislio da je ovaj čovjek da ga sretnoš na ulici? – Najvjerojatnije katolički svećenik, rekao sam sebi. Ali tada bi jedino gledao na crni kaput, kojeg kao svećenik posebno nisam volio, a ne lice. Bilo mi je drago da sam bez ometanja mogao istraživati, pod zaštitom potpune odvojenosti. Kao netko tko je mnogo patio zbog življenja među modernim propovjednicima, imao sam vrlo oštro oko za dokaze ljudskih slabosti koji bacaju svoje sjene nad onim što duboko poštovani ljudi imaju podučavati. S potpunom sigurnošću kažem da su priče koje optužuju Rudolfa Steinera za taštinu ili želju za efektom, apsolutno pogrešne. Temeljene su na prolaznim, neiskušanim prvim utiscima, i posve se ruše u njegovoj stvarnoj prisutnosti. Ako je ikada postojalo utjelovljenje obrnuto od osobne taštine, to je bio Rudolf Steiner. I što se tiče težnje naknadnog učinka – on nije bio samo previše iskren već i previše sposoban za to.

I tako je moj prvi dojam bio da su sve mogućnosti još bile otvorene. Nakon predavanja vidio sam, ne bez razonode, da postaje centar kruga obožavatelja. Jedva je mogao napraviti korak bez da ga gazi po prstima neki od njegovih sljedbenika. Takvo stanje stvari, također, popravljalo se kako su godine prolazile i ljudi počeli više shvaćati što su mu dugovali. Tom prigodom, međutim, nisam se dao odvratiti od odlaska do njega, iščekujući kakav bi bio rezultat. Dobivši mig od Michaela Bauera, otišao sam zahvaliti Rudolfu Steineru na povlastici što sam primljen kao gost, pitajući da li bih mogao ponovno doći navečer. Pogledao me jedan prolazan trenutak i njegove oči su pale dolje. Izgledalo mi je kao da je to njegov način dobivanja slike o duhovnom biću čovjeka u nastupu pred njim. Tada je suho rekao: "Ako ste bili prisutni jutros, možete isto tako doći i večeras " – i produžio. To su bile prve riječi koje sam imao s njime.

Navečer je bilo posebno predavanje (ne dio ciklusa koji se davao), u sjećanje na Goethea. Goethe predstavljen na ovom predavanju bio je za mene novi doživljaj. Nije to bio Goethe pjesnik, niti Goethe čovjek, već Goethe mislilac svijeta. Nezavisnost, sigurnost i snaga s kojom je govorio o Goetheu podignula je Rudolfa Steinera u mojim očima na visoki duhovni rang. Osjećao sam se sve više uvjeren da je njegova poruka bila prilagođena potrebama njegova vremena. Uči se gledati u Prirodu u njenoj slobodi kroz Goetheove svevideće oči. Kada sam slušao teologe da govore o Goetheu, uvijek su željeli izvlačiti, iz svakog zamislivog ugla, izjave koje su bilo kako mirisale na religiju. Kada su se odnosile na znanost, koketirali bi s njima neko vrijeme, konačno ih prepustili njihovim vlastitim ograničenjima i postavili vlastitog "Boga" u utočište neprobojno za svijetlo znanstvenog istraživanja. Ali ne i Rudolf Steiner. On je pustio da Goethe bude Goethe. On je sam gledao u svijet s Goetheovim očima. Ali on je donio veću snagu u te oči, i bogatiji, više duhovni svijet u kojem je bilo mjesta za sve Bogove ljudi – iznad svega za Boga kršćana. Ovdje je, uistinu, bio kraljevski um u oblasti znanja, dalekovidan i moćan u njegovoj slobodi. Pustio je da znanost o Prirodi

cvjeta oko nas, mudrost daleko više stimulirajuća nego današnje mrtvo znanje i znanost u kojoj religija opet može disati. S radosnim predosjećajem da je veličina u istinskom religijskom smislu usporediva s krajnjom jasnoćom misli i najslobodnijim istraživačkim duhom, otišao sam kući.

Tri mjeseca kasnije našlo se na mom putu slušanje predavanja Rudolfa Steinera u Nurembergu na temu: "Od Isusa do Krista". Također sam uvjerio neke prijatelje, među njima jedan ili dva liječnika, da odu na predavanje. - "Slušati ćemo bez predrasuda i vidjeti da li taj čovjek ima više za reći o Kristu nego što bi ja sam bio sposoban reći". Predavanje je bilo razočaranje. Čak su me i vanjski detalji iritirali: krzneni kaput u kojem je došao, naočale kroz koje je promatrao svoju publiku, upadljiva crna kravata. A ipak sam rekao susjedu s kojim sam se sprijateljio: "Samo pogledaj tog čovjeka. Ako je itko u ovom dobu nadčovjek, to je on"! Nakon predavanja sam žalosno mislio: Sada znam da je tu još jedan čovjek koji o Kristu ne može reći ništa da me zadovolji. Moram se prestati nadati da ću naći išta što će mi pomoći u mojoj vlastitoj sferi religije. – Nije mi se sviđao prozaičan način govora o fizičkim procesima u Kristu - procesi "formiranja soli", procesi "sagorijevanja" i slično. Još nisam mogao oživjeti riječi Dr. Steinera unutar moje vlastite duše, i uzeti ih previše doslovno u smislu vanjske znanosti. Četiri godine poslije, na kraju predavanja tijekom kojega sam mogao imati iste osjećaje, Rudolf Steiner je došao ravno pred mene i odsječno rekao, premda nisam rekao ni riječi o tome o čemu sam razmišljao: "Namjerno govorim o ovim stvarima na ovakav način. Govoriti drugačije bio bi preveliki šok za ljude. Pričekajte da se ove stvari razviju za slijedećih pedeset godina i onda vidite kako će same raditi u životu osjećaja i volje"! Na tom predavanju u Nurembergu samo jedan utisak je bio jak i pozitivan: to je bila iznimna duhovna snaga i mobilnost izraza koja se odigravala na licu Rudolfa Steinera dok je govorio. U jednom je trenutku izgledao sasvim mlad, u slijedećem blijedi starac; u jednom je trenutku imao muževnost muškarca, u slijedećem lomljivu nježnost žene; u jednom je trenutku bio suhoparni učitelj, u slijedećem nadahnuti Dionizije. Gledao sam to uzajamno djelovanje sa sve većim interesom, jer nikada prije nisam vidio ništa slično. U usporedbi s drugim govornicima koje sam slušao, ovdje je, u najmanju ruku, snaga promjene bila deset puta veća, i neslućeni opseg unutarnjih mogućnosti. Velika nadmoć duha nad tijelom možda? Ogromno bogatstvo duhovnog života? Možda ipak nadčovjek? – Ili na putu za njega? – Nakon predavanja pitao sam Dr. Steinera da li bi mogao govoriti s njim.

Sada kada sam bio na točki susreta s njim osobno, rekao sam Michaelu Baueru: "Ima jedna stvar zbog koje zaista osjećam nelagodu. Pretpostavimo da on stvarno vidi auru"? Tih osmijeh zadovoljstva uvukao se u oči Michaela Bauera: "Ali konačno – Bog to sve zna", rekao je. I onda je došao nalet egoizma: "Što me briga što on vidi? Može vidjeti što želi". Ispred hotela Maximilian, gdje je Rudolf Steiner stajao u to vrijeme, ta misao je još jednom proletjela mojim umom: Vi, sami, imate veliku sljedbu, a ovaj čovjek veoma malu; ako je u pravu, za dvadeset godina njegova će biti velika a vaša mala. Ali u svakom slučaju on ima pravo susretati ljudska bića koja ne postavljaju to pitanje.

Na gornjem katu, Rudolf Steiner je stajao na polu otvorenim vratima kroz koja je upravo prošao još jedan posjetitelj. Pogledao me poblizje dok sam polako hodao stepenicama. Nikada nisam vidio nikog tko je mogao gledati s takvom pažnjom. To je bilo kao da je puštao da se drugi čovjek izgradi pred njim u suptilnom elementu njegove vlastite duše, dok je on sam ostajao nepokretan, u nesebičnoj predanosti. To nije bilo kao da razmišlja o drugome čovjeku, već je izgledalo kao proces unutarnje, duhovne refleksije u kojem će se otkriti njegova cijela egzistencija. Sve do mnogo kasnije nisam razumio *raison d'être* ovog promatrajućeg zurenja, kada je Dr. Steiner jednom rekao da način na koji čovjek hoda može otkriti veoma mnogo o njegovim ranijim inkarnacijama.

Moje prve napomene Dr. Steineru nisu mu mogle biti baš ugodne. "Nisam mnogo zainteresiran za vaša okultna učenja", rekao sam. "Moja iskustva leže u sferi religije, i tamo vidim beskrajne zadatke pred sobom. Nadalje nemam dara za okultizam i bez obzira na to bojim se o tome kakve bi učinke mogao imati na živce. Ali želio bih vas pitati određene stvari o daljnjem razvoju čovjeka". Rudolf Steiner je to pažljivo slušao, i izgledalo je da tiho promatra. Sjeo je pred mene tako da je bilo svijetlo iza njega. Značajan dio male sobe je zauzeo njegov sanduk za putovanja, tako da nisam jasno vidio njegovo lice. Nije se pomicao, ali noga prekrižena preko druge noge pokazivala je njegovu unutarnju budnost. "Vaš okultizam meni nije razumljiv", nastavio sam. "Ali stalno ponavljate da se može razumjeti zdravo razumskim snagama čovjeka. Iz toga zaključujem da je vama razumljiv. Ali ako ga vi razumijete a ostali ne, moguće je da je to nesvjesna posljedica misli i može se javiti tek kada je otkriven vidovitošću". Dvosmisleno, ali bez traga iritacije, Rudolf Steiner je odgovorio: "Mogu samo reći da me sama misao nikada ne bi dovela do ovih rezultata; tek je kasnije njihova istina otkrivena i samoj misli". Ali ni to, nisam mogao shvatiti. Ima li razloga zašto čovjek ne bi mogao nesvjesno nositi dvije različite sposobnosti mišljenja unutar sebe, jednu koja zamišlja da je misao i drugu koja je zaista misao? Čak i danas, ta moja prva primjedba mi se čini razumnija nego većina onih postavljenih od protivnika koje sam pročitao.

Ali bilo je sasvim očigledno da je Rudolf Steiner nije uzeo posebno ozbiljno. Znao je da će se bitka voditi u drugoj sferi. – Počeli smo govoriti o doktrini reinkarnacije. Rekao sam da nemam sumnji o nastavku čovjekove egzistencije i razvitku nakon smrti ali da se u tu svrhu mora vratiti na Zemlju izgledalo mi je upitno, u najmanju ruku. Niti sam našao ikakav spomen o tome u Bibliji. "Ne", odgovorio je Rudolf Steiner, "reinkarnacija nije doktrina kršćanstva. To je činjenica koja je otkrivena okulturnim istraživanjem. To mora biti prihvaćeno, jer takav je slučaj". Opet ista hladna dvosmislenost.. Napokon je počeo: "Ali zašto kažete da nemate dara za okultizam? Želio sam to ranije reći. Imate sasvim dobar dar za to". I onda mi je odjednom dao četiri prijedloga za vježbe u odgovoru na moje pitanje o daljnjem razvoju čovjeka. Pogodile su me kao krajnje raritetne. "To vam izgleda čudno. Ali ipak je to tako".

Kada sam opet bio na ulici, upitao sam se: Što ovaj čovjek stvarno namjerava? Da li je napravio bilo kakav pokušaj da me dobije kao sljedbenika? Razmislio sam i morao priznati: Ne, ni najmanji. Ali – što sa onim vježbama? Zar neće voditi u

nepoznat svijet? Zar ne dopuštaš sebi da postaneš zavisan o drugom? Što sa sugestijom, magijom? Možda je ovo najlukaviji način da te napravi sljedbenikom!

Oko mjesec dana nisam se upuštao u vježbe, ali onda je prevladao određeni osjećaj dužnosti. "Nikada nećeš steći mišljenje o ovim stvarima ako o njima ne budeš znao ništa", rekao sam sebi. "I ne toliko zbog vlastitih interesa već zbog čovječanstva i onog što ono zahtijeva od tebe, ne b ih trebao ignorirati. Zar nisi želio vlastito znanje o daljnjoj evoluciji čovjeka? I zar Rudolf Steiner nije odmah vidio da je ovo jedini način na koji se možeš uvjeriti? Zar nisi dovoljno star da se osjećaš siguran, pod pretpostavkom da nastaviš oprezno? U svakom slučaju nećeš napraviti ni jedan korak bez potpunog shvaćanja što radiš. Niti ćeš napraviti bilo kakve vježbe ukoliko nisi otkrio i razumio njenu svrhu i nužnost u vlastitom životu i prošao je u vlastitoj misli. – Dakle dobro, sve ćeš ih asimilirati na svoj način. Stalno ćeš se morati iskušavati da otkriješ da li ideš ovim novim putem iz sebičnog interesa ili izvršavaš nesebičan čin. Morati ćeš odmah prestati ako naiđeš na išta dubiozno s etičkog stajališta, ili nedokučivo za um. Ako tako nastaviš, ništa ti se ne može dogoditi i možeš biti siguran da će tvoj život biti dobro i vjerno vođen".

Sa ovim stavom uma počeo sam vježbati i rekao Dr. Steineru na našem slijedećem susretu da za mene nema drugog puta. Rekao sam mu da nikada nisam meditirao na njegove riječi točno onako kako ih je izgovorio, već u obliku u kojem su mi došle kada sam slijedio smjer na koji je izgledalo da ukazuju. Potpuno je odobrio ovu moju metodu, i zaista mi pomogao elaboriranje i proširenje mojih vlastitih misli na način s kojim sam potpuno suglasan. Tek mi je kasnije počelo svitati da su moje zaštitne mjere pogreška sa strane prevelike obazrivosti, i da su me vlastita iskustva vodila do zaključka da je frazeologija Dr. Steinera bila ispravna.

* * * * *

S obzirom na krajnje pogrešne i opasne utiske koje se šire vani u odnosu na ove "vježbe", reći ću o njima nešto detaljnije. Ne smije se misliti da pomoću ovih vježbi čovjek brzo stječe više znanje. U ogromnoj većini slučajeva sigurno neće biti tako. Njihov efekt se daleko više doživljava u potpuno drugim oblastima. U mom slučaju, na primjer, prvi efekt je bio da sam se osjećao fizički mnogo zdravije. Vježbe su bile kao ljekovita kupka ili osvježavajuća tjelesna vježba, jedino više duhovne i oživljujuće. Cijeli organizam postaje normalniji, više harmoniziran.*

- Sasvim je nerazumno ići dalje u ovu stvar. Ali klevete raširene vani od protivnika da vježbe Rudolfa Steinera čine ljude bolesnim, i da sam ja sam primjer za to, moraju se okončati. Istina je upravo obrnuta. Te vježbe su mi donijele prvi stvarni užitak u životu, i utješni osjećaj zdravlja u organizmu koji je od mladosti nadalje bio previše osjetljiv. To je ono što se u stvari dogodilo. Kada se kasnije stanje na neko vrijeme promijenilo, ponovno razlog nije bio Rudolf Steiner već posljedice pada u planinama, koji je ozlijedio membrane mozga i sve učinio mentalnim naporom, a vježbe, više mjeseci neizvedive. Vježbe nikada nisu napravile nikakvu štetu, već, suprotno, još jednom su pomogle u liječenju. Obveza je

zahvalnosti Rudolfu Steineru izjaviti ovo javno da bi proturječili glasinama druge vrste.

Izgubljeni instinkti kao oni što je dobro za tijelo su se vratili. Simptomi neurastenije (lakši oblik psiho neuroze op.pr.) su se smanjili. Na ovaj način počinje se shvaćati da se neurastenija neće izliječiti opuštanjem i promjenom, ili ne radeći ništa, već sa zdravim jačanjem unutarnje aktivnosti kao što je koncentracija na iscrpljenost uzrokovanu vanjskim životom. Drugi rezultat je bio unapređenje snage umnih dostignuća. U početku, možda, to je doživljeno u činjenici da se bolje primjećuju trenutci kada um odluta, trenutci nesvjesnog sanjanja i spavanja. Nakon par mjeseci trebao sam možda pola uobičajenog vremena za mentalni rad. Drugi rezultat je bio da se gleda cvijeće i biljke i voli ih se na sasvim različit način, i mnogo se suptilnije promatraju druga ljudska bića. Duhovne sposobnosti su bile stimulirane. Stvarne činjenice višeg znanja još nisu bile tu, osim možda u obliku maglovitih predosjećaja, ali je postojao utješan osjećaj sigurnosti o nalaženju puta do duha. Nikada nisam doživio nikakve loše tjelesne efekte, s iznimkom samo nekoliko koje je bilo lako izbjeći ili ispraviti, premda sam izvršavao vježbe sa svom snagom za koju sam bio sposoban. Svi koji su dobili vježbe od Rudolfa Steinera govore isto. Poblizim ispitivanjem odmah je očito da su onih nekoliko primjera citiranih od protivnika u obrnutom smislu neoboriv dokaz. Neka ovdje bude naglašeno da ni jedna od tih osoba nije primila vježbe od Rudolfa Steinera koje vode do stvarnog razvoja viših organa. Takve je vježbe dao samo nekolicini. U svakom drugom slučaju vježbe su bile više općenito duhovnog i moralnog karaktera, stihovi meditacije i riječi iz Biblije o kojima će svatko tko zna što su, reći da jednostavno ne mogu tjelesno naškoditi. Nitko ne bi želio napustiti trening jer je pod određenim uvjetima nekoliko izoliranih pojedinaca bilo povrijeđeno. Imajući to na umu kao usporedbu, počinje se shvaćati kako je briljantno Rudolf Steiner prošao ispit pravog duhovnog učitelja. Bio je također iznimno oprezan i savjestan dok je davao savjet. Onima koji su vidjeli boli on bi sudjelovao u takvim trenucima (vidio sam ga mnogo puta i pažljivo promatrao), to je bilo kao da su svjedočili svijesti tako budnoj da se ni s čime nije mogla usporediti. Same riječi i boja glasa su naznačivali promišljanje koje ispred sebe ima delikatne duhovne činjenice a ipak se izražavaju na najhumaniji, blagotvoran način. Baš kao što se može naučiti vjerovati liječniku gledajući ga pokraj bolesničkog kreveta, tako je i duboko povjerenje u Rudolfa Steinera raslo u tim trenucima.

Govorio sam sa stotinu ljudi koji su od njega dobili savjet. Stalno je zadivljivao broj ljudskih života koji je došao pred njegove oči i njegovu dušu, kako se potpuno predavao, i sa kakvim ih je pouzdanim i prodirućim uvidom vodio. Mnogo puta kada sam čuo savjet koji je dao bio sam zaprepašten svjetlom koje je obasjalo čovjekovo biće. Ni jedna jedina duša mi nikad nije rekla, čak i u najvećem povjerenju, o bilo kakvoj šteti proizašloj iz savjeta Dr. Steinera. Svi koji su slijedili taj savjet bez iznimke su govorili u tonovima najdublje zahvalnosti, govoreći da su primili nemjerljivu dobrobit, nepogrešiv stimulans, unutarnju radost u životu i prosvjetljujuće duhovno znanje. Svi su, bez iznimke, osjećali da su zagazili na vjerodostojnu stazu prema duhu. Čas svjetske povijesti je nad nama, kada čovjek mora uzeti svoje duhovno obrazovanje više u svoje vlastite ruke. Podleći će neodoljivom zadovoljstvu vanjskog života ako ne nauči biti jak u duhu. U našim danima, meditacija je pravo sredstvo kao

protumjera neurasteniji koja prodire u nas. Novi ritual,* napravljen u suglasju s duhom, također je jaka iscjeljujuća meditacija.

* Dr. Rittelmeyer ovdje misli na ritual Zajednice kršćana.

Čovječanstvo će jednostavno ići prema propasti ako čovjek ne nauči primiti u sebe snage koje sa bilo kakvom postojanošću mogu teći pomoću meditacije, odnosno, unutarjni život i razvoj podržani od snage duha. No radeći u suprotnosti s ovom pomoći – svježe i u stilu i u veličini – postoji drevno duhovno učenje, učenje koje ne ostavlja čovjeka slobodnim već se po tragu vraća u Srednji vijek. I postoji također i suprotna volja, previše letargična ili previše bojažljiva da stane na nove staze. Iz te volje se dižu sumorni oblaci antagonizma i otrovna mržnja koja zadržava čovjeka od toga da vidi i primi novo. Ali napokon – zar ljudska bića nisu sama kriva ako su više sklona vjerovati često dijaboličnim netočnim navodima protivnika nego svjedočenju onih koji stvarno idu tim novim stazama?

* * * * *

Skoro devet mjeseci je prošlo prije nego sam ponovno vidio Rudolfa Steinera. U to vrijeme mi se činilo ispravnim da provodim moja istraživanja sa određene distance. To mi je omogućilo na napravim svoju vlastitu slobodu sigurnijom. Bilo je to zbog mojih iskustava u vezi vježbi, čak i više nego zbog čitanja antropozofske literature, da su vrata novog svijeta bila otvorena. Nezavisno od činjenice da sam otkrio oblast duhovnosti koja čini zdravim – čije odbijanje bi jedino moglo biti na svoju vlastitu veliku štetu – nezavisno od činjenice da su ova učenja nedvojbeno bila na liniji sa zdravim razvojem čovjeka i čovječanstva, sve je više postajalo očito da je moj strah od "okultnog" bio potpuno neosnovan. Premda su, u početku, impresije od duhovnog svijeta bile ekstremno primitivne, u njima nije bilo ničeg opasnog, niti ičeg što je prijetilo živcima, kao što sam predviđao. To je kao da su došle iz svijeta svjetlosti, u kojem sav strah nestaje. Moje povjerenje je ojačano činjenicom da nisam nikada doživio ništa od stvari koje sam očekivao već, naprotiv, nešto sasvim različito. Nadalje, koncepti koje sam ja sam formirao na osnovu opisa Dr. Steinera pokazali su se kao neadekvatni. Njegove vlastite izjave, s druge strane, često su bile potvrđene iz sasvim neočekivanih centara. Bio sam jednostavno nesposoban ostvariti autosugestiju. Postojale su vježbe koje sam pokušavao praktički svaki dan kroz mnogo godina ali nikada ih nisam usavršio. Sve ove stvari – u koje ne mogu, naravno, ići u detalje – postepeno su raspršile sumnju o sugestiji i autosugestiji koje sam se držao koliko je god bilo moguće, i dale su osjećaj sigurnosti i nezavisnosti. Ali ono što mi je od svega dalo najviše povjerenja bila je činjenica da su vježbe bile neočekivani izvor pomoći u mojoj vlastitoj posebnoj sferi života – onoj religijskoj. Utisci su postali čišći, dublji, jači. Samo za to Rudolfu Steineru bi bio dužan najdublju zahvalnost. I oni za koje me moj poziv učinio odgovornim od toga su imali koristi, premda nisu imali pojma o izvoru.

Kada sam otišao posjetiti Dr. Steinera u Munich u kolovožu, 1912, još jedan "teozofski" festival je upravo bio gotov. Dva dana nakon finalnog susreta, u otprilike

osam sati navečer, nekih deset ili jedanaest ljudi koji su željeli govoriti s njim sjedili su u čekaonici, puni dubokog ali u isto vrijeme ne i odbojnog poštovanja, i to bi trajalo do prilično poslije ponoći. Rečeno mi je da cijeli dan radi s tim ljudima, a noću piše svoje Misterijske drame, koje onda rano ujutro nosi na tiskanje, i odmah se probaju na pozornici. Ali Dr. Steiner je bio svjež i budan, bez traga umora. Ljudi će se morati suočiti s zapanjujućom činjenicom da je proveo mnoge noći bez prekida sa samo jednim satom odmora. Zaista je bez te sposobnosti nemoguće objasniti ono što je izvršio u svom životu, sa stanovišta vremena. Samo to je fenomen koji moderan um ne može dokučiti. Kasnije, godine 1919, osjećao sam veliku želju za nekim načinima da razumijem tu enigmu. Počeo sam pitajući, na činjenični način, da li je na bilo koji način moguće smanjiti sate spavanja, i tako produžiti sate rada. Dr. Steiner je odmah ušao u moje pitanje, i rekao na jednak činjenični način koji je gotovo uvijek primjenjivao u takvim prigodama, što bi "netko" trebao napraviti. Bio je zadovoljan da ja ne bi napravio nikakvu zloupotrebu onog što bi rekao, čak ni u primjeni na sebe. Ali pošto ne znam da li je ikome drugom govorio o tome, samo ću kratko reći da postoji vježba koncentracije koja može biti zamjena za spavanje i smanjiti potrebu za odmorom na osminu normalnog perioda. "Ali ne smije se raditi uvijek", rekao je. "U međuvremenu mora biti pravo spavanje". Dakle to je način. U tome je jedino šteta što ljudi to nisu sposobni primijeniti. Ja, sam, nisam to nikada mogao, osim na par sekundi. Kada je Dr. Steiner govorio o ovakvim stvarima, to je bilo na potpuno prirodan način, bez i najmanjeg daha samoveličanja ili uobraženosti. Nitko na svijetu nije od njega mogao istrnuti tajnu ako je on nije želio otkriti. Govoreći činjenicu kao što je ova, on je potvrđivao svoja učenja i otvarao moćan pogled u budućnost čovječanstva.

"Nemojte brinuti jer ima ljudi koji čekaju", rekao je kada me je primio. "Pričati ćemo o svemu što imamo reći sasvim mirno, do kraja". Ponovno se moje pitanje uglavnom ticalo višeg razvoja čovjeka. U svemu što sam rekao i pitao našao sam se u prisutnosti nepogrešivog eksperta. Nije bilo ništa što sam mogao reći što nije izgledalo da on već zna. Dok sam se u drugim razgovorima koje sam imao s iznimnim ljudima uvijek suzdržavao govoriti o određenim iskustvima pošto se čovjek navikne da neće naći razumijevanja, ovdje sam se mogao dotaći koje god sam se intimne i delikatne teme želio i uvijek je bilo odgovoreno izvornom ljudskom dobrotom i nadmoćnom snagom koja može jedino nadahnuti svako povjerenje. Ali ja nikako nisam bio takav "poslušni, pokorni sluga", da ne bih izvalio: "Da li zaista cijelo vrijeme gledate u moju auru"? Godinama sam uvijek popuštao poticajima da Dr. Steineru postavim pitanje kao što je ovo dok sam bio s njim. Dolazeći kao nekakvo iznenađenje, izgledala su kao dobra prilika za promatranje suptilnijih emocija čovjeka. Nije se činilo da mu se ne sviđa, i ponekad bi aludirao na tu moju naviku. Baš u ovoj prigodi jedva primjetan smiješak preletio mu je preko lica. "Za to se uvijek moram malo podesiti", rekao je ljubazno. "Ali u tvom slučaju to nije toliko teško". Ne želeći biti odbijen, međutim, suzdržao sam se od postavljanja daljnjih pitanja na ovu temu. Tri godine poslije ponovno sam odvažno pitao ovo pitanje o auri. Stao sam pred nekoliko ljudi obdarenih medijumskom vidovitošću koji su dali određene izjave. Dvoje od njih se složilo u onom što su kazali, ali treći je rekao nešto sasvim drugo. Sada sam postavio pitanje Dr. Steineru bez da sam mu kazao o mojim drugim

iskustvima. Složio se s prvom dvojicom. Kada sam mu rekao za trećeg odgovorio je: "On bi vidio komplementarne boje. One katkada izbiju kroz čovjeka bez da je on toga svjestan. "Da je to bilo točno i drugi puta se potvrdilo: kao i prije, dvoje ljudi se složilo a treći je rekao suprotno.

Moj esej o djelu Krista pojavio se u sažetku naslovljenom *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Poslao sam ga Dr. Steineru i sada sam ga pitao što je, po njegovu mišljenju, bilo u njemu netočno. "Ništa nije bilo netočno", odgovorio je. "Ali vidi ovdje" – istrgnuo je list papira iz bloka i na njemu nacrtao mali krug. "To si ti". Zatim je pažljivo nacrtao još jedan krug blizu prvog ali ne dodirujući ga. "Ovo je Ernst Haeckel". I zatim je bio nacrtan veliki krug oko ostala dva. "A ovo je znanost duha". Mogao je reći: "A ovo sam ja", ali je izbjegao riječ "ja". U toj prigodi nije mi bilo zabavno vidjeti tu poučnu sliku u kojoj je tako nepogrešivo prenio ono što mi je nedostajalo, i u isto vrijeme realizaciju vlastite nadmoći. Ali duh s kojim je govorio bio je tako čist i istinski da jedino budala ne bi bila s njim ushićena.

* * * * *

Par mjeseci poslije, kada sam vidio Dr. Steinera u Nurembergu, promišljao sam nešto u sasvim određenom smjeru. U međuvremenu. vježbe su učinile da sve jasnije shvatim da nešto kao životno tijelo (etersko tijelo) zaista postoji. Ono ima svoja vlastita središta koja se točno ne podudaraju s fizičkim organima, i izdvajaju se od njih sa mnogo većim duhovnim osjećajem za život. To tijelo također ima svoje vlastite struje života koje u određenoj mjeri čovjek može naučiti kontrolirati. Može postati svjestan svog vlastitog životnog tijela i zatim jasno opažati gdje je više a gdje manje razvijeno. Gorio sam saznati da li je Dr. Steiner vidio u čovjeku iste stvari koje on može sam znati. Prema njegovim pisanjima, sigurno bi moralo biti tako. Ali možda je on rekao ono što je točno ne kao posljedicu direktne percepcije već stoga što na neki način može čitati što je ljudsko biće pred njim mislilo i očekivalo, dobivši to od svijesti drugog. I tako sam se pokušao od toga zaštititi. Kod kuće sam čvrsto fiksirao u umu moje vlastite impresije o tome što je još nerazvijeno i što je pokazivalo znakove razvoja, a zatim svjesno ubio sve te misli. Kao da sam slučajno pitao Dr. Steinera o životnom tijelu i očajnički pokušao misliti o drugim stvarima. Ali bilo je gotovo zastrašujuće kako je s preciznošću i sigurnošću znanstvenog istraživača koji pred sobom ima objekt, počeo opisivati stvari koje sam i sam mogao znati. Unatoč tome moj oprez još nije bio zadovoljen. Godinu poslije sam ponovio eksperiment. Poticaj je bio veći jer se u međuvremenu mnogo promijenilo u tom "životnom-tijelu", bilo je zaista sasvim obrnuto. Ponovno sam se utvrdio i počeo postavljati pitanja. U ovoj i u svim drugim prigodama Dr. Steiner je ušao u njih spremno i bez oklijevanja. Možda bi s vremena na vrijeme rekao: "Znam naravno da tražiš iz iskrenog interesa da saznaš istinu". U ovoj posebnoj prigodi kada sam postavio moje pitanje, odmah je počeo s riječima - "Na moje iznenađenje, veliki dio je promijenjen; Nisam to očekivao". . . . I opet je opisivao s preciznošću znanstvenika, jedino čineći ono što sam već znao meni još jasnijim. Znam, naravno, da današnji znanstvenik još ne može gledati iskustva ove vrste kao "dokaz". S druge strane znam da mlađa generacija kojoj duhovne istine dolaze prirodnije neće sasvim razumjeti zašto netko smatra

neophodnim da napravi ovakve pokuse. Ipak mi je drago da ih nisam zanemario. I imam sve razloge za misliti da Rudolfu Steineru moj stav nije bio gnjavaža već, suprotno, da mu je drago da se susretne s opreznim osobnim istraživanjem. Ovakva iskustva – koja su se mnogo puta ponovila – postupno su istopila osjećaj nepovjerenja koji je u početku izgledao kao da ga je dužno održavati. I premda je isti stav budnosti i kritičkog istraživanja održavan u svakoj slijedećoj prilici, bilo je sasvim dovoljno povoda i zaista osjećaj obveze da se nastavi istraživanje u tom smjeru.

Ako ću opisati ono što se doživljava u okruženju Rudolfa Steinera, ne smijem se potpuno suzdržati da govorim o razgovorima na temu reinkarnacije. Sadašnja generacija može skandalozno zloupotrijebiti takve priče, ali dolazeća generacija ima pravo znati nešto o tome s osobne strane, i oni će za to biti zahvalni. Kako se moje proučavanje duhovne znanosti nastavljalo, sinulo mi je da sam čak i kao dijete, i stalno kasnije, sve do dobi od dvadeset jedne, živio s idejom da sam na Zemlji postojao više od jednog puta. Ta je misao živjela odvojen život, takoreći, usporedo s duhovnim životom koji sam imao kao sin protestantskog župnika. Nikad to nisam nikome spomenuo. To nije toliko pitanje osoba u kojima netko vjeruje da je živio u prošlosti, ili je barem tako bilo u nebitnim trenucima i bez ikakvog uvjerenja – već daleko više o vremenima i grupama ljudi s kojima je netko osjećao unutarnje srodstvo. Kada sam prvi puta čitao povijest svijeta – bilo je to u dobi od osam – pojavio se taj osjećaj srodstva i od tada se stalno probijao do mene iz različitih kutova. Tek od moje dvadeset prve godine nadalje, kada sam sasvim svjesno prešao u duh vremena i našao da nije moguće više povezati te unutarnje utiske s modernim koncepcijama, ideja o reinkarnaciji je potpuno nestala. U stvari sam napisao članak u *Suddeutsche Monatshefte** [*U to vrijeme utjecajan list izlazio u Münchenu] u kojem sam raspravljao da je konkretna ideja reinkarnacije (u ono vrijeme sam bio s njom upoznat jedino u njenoj indijsko-teozofskoj formi), bila u svojoj konkretnosti bolja u mnogim pogledima nego kršćanski koncept o životu iza, ali ipak nepomirljiva s kršćanstvom i samo u svojim implikacijama izražava određene potrebe ljudske duše na koje treba obratiti pažnju. Ali sada se osnovno pitanje opet pojavilo, i ja sam morao priznati da se primjedbe kršćanstva nisu mogle održati u sučeljavanju s učenjem o reinkarnaciji kako je dao Rudolf Steiner. Bio sam nestrpljiv znati koliko daleko ono što mi ima osobno reći s tim u vezi opravdava ono što sam ja sam mislio. U odgovoru na moje pitanje odmah je spomenuo period, ali dodao - "Radije ne bih rekao ništa više. Takvi utisci su pogodni, čak i sa mnom, da postanu previše rigidni kada ih izrazim riječima. Radije bih pažljivije ispitao prije nego išta više kažem ". Pitao sam ga za period, ne za neku posebnu osobu. Duhovni osjećaj mjere koji se izgleda rađao u prisutnosti Dr. Steinera rekao mi je sasvim izvjesno da ne bi trebalo pitati o tome. Ali ipak sam želio znati nešto više, i dodao sam: "Vaša učenja su mi toliko strana da ne mislim da sam ikada došao u kontakt s njima u ranijem životu". "Niste", bio je odgovor. I zatim je usmjerio moju pažnju na kršćanstvo, i na izvjesne elemente u mom karakteru koje je on jasnije vidio nego ja u to vrijeme, na primjer, elemente iz kojih se rađao izbor tekstova mojih prvih propovijedi, o kojima naravno nije znao apsolutno ništa. Na kraju ovog bogatog razgovora kada sam već bio spreman otići, Dr. Steiner me pitao da li želim biti gost na privatnom predavanju koje

je te večeri držao za članove Teozofskog društva. Bio je u pravu u mišljenju da bih volio odgovoriti sa da. Ali ja nisam želio poduzeti ni jedan korak za koji sam nisam osjećao da je apsolutno nužan. I tako sam dopustio da mi angažman, koji je zapravo i bio premda ga se moglo izbjeći, posluži kao izgovor. Ovdje je opet bila mogućnost upoznati Rudolfa Steinera kao čovjeka. Nije se miješao u moju slobodu niti sa sjenom nezadovoljstva.

Još par riječi o mojem razgovoru s Dr. Steinerom na temu reinkarnacije možda su na mjestu. Većina kulturnih ljudi danas još misli, unatoč Lessingu i Goetheu, da je pretpostavljati istinu reinkarnacije napola ludost, a izjava da je moguće bilo što znati o prethodnim inkarnacijama izgleda još više fantastična. Premda najosobniji detalji ne spadaju u oblast javnosti, i priči mora iz tog razloga ponešto nedostajati od životnosti i konkretnosti, ipak način na koji je Rudolf Steiner govorio o reinkarnaciji je toliko bogata baština za čovječanstvo da se ne smije zakinuti. Ni sa najmanjim dahom nije podlegao osobnoj taštini. Upravo suprotno, vidjelo ga se kako namjerno preuzima najveću patnju da izbriše sve što bi moglo stimulirati tu taštinu. Jednako je bio nepristupačan za pitanja upitana iz čiste radoznalosti. Vidio sam mnogo puta kada su mu drugi postavljali pitanja. Kao apsolutno pouzdan čuvar stvari duha, i bez mnogo napora, izbjegao je sve pokušaje, direktne ili indirektne, da se "izvuče nešto iz njega". Ukazao je na objektivne povezanosti i čvrsto se odupro svakom osobnom senzacionalizmu. Baš kao što i najmanja osjetljivost na situaciju čini nemogućim pitati: "Tko sam bio ja u prethodnoj inkarnaciji?" – tako i sasvim nije dolazilo u obzir pitati: "Tko si bio ti"? Rezultat toga bi bio da Rudolf Steiner dugo vremena ne bi prisno dočekao ispitivača. Njegov stav u vezi Krishnamurtia pokazuje da je gledao na to kao na najveći okultni grijeh bilo kome na temelju prethodnih inkarnacija. U dobu "duše svijesti" svatko mora biti privučen njegovim učenjima jednostavno i isključivo čovjekovim vlastitim objektivnim smislom za istinu, i u njih se uvjeriti čisto na temelju razuma. Povijesno, položaj Rudolfa Steinera je bio sve teži jer je držao da je sada došlo vrijeme kada pojedina ljudska bića, također, moraju više znati o svom porijeklu i pravom mjestu u životu. Kroz ne tako dugo vremena biti će za čovjeka nemoguće da se nosi s egzistencijom ako ne shvati da niti koje upravljaju njegovim životom vode daleko iza granica sadašnje egzistencije. Ali Rudolf Steiner je gledao čak i napola nesvjesnu lakomislenost o ranijim inkarnacijama kao štetnu. Zaista je koristio baš taj izraz u ne jednoj prigodi. Zato je svatko tko je prošao kroz njegov trening toliko užasnut čuti izjavljeno u teozofskoj "Liberalnoj katoličkoj crkvi" da su mjesta Apostola i srednjovjekovnih Svetaca već dodijeljena. Zaista ih je malo ostalo upražnjeno! – I zatim je cijela stvar otvoreno raspravljana u novinama!

Jednom sam pitao Dr. Steinera zašto su ljudi tako skloni zamišljati sebe kao inkarnacije značajnih osoba, i da li postoji neki razlog za to, osim faktora ljudske taštine. Rekao je da netko ima jasniju sliku o onima s kojima je živio nego o sebi i da je to jednako tako i u sadašnjem životu. Kod grupe ljudi oko njega on je potisnuo sve što je težilo samozadovoljstvu i senzacionalizmu – sa dobrim učinkom. Često sam bio iznenađen vidjeti koliko se malo u Društvu tijekom života Dr. Steinera govorilo o detaljima reinkarnacije – mnogo manje, zaista, nego bi se očekivalo s pogledom na ljudski egoizam. To bi iz njega donijelo bujicu gnjeva, i svi su to znali. S druge strane,

on što je radio u ovoj domeni bilo je stimuliranje pojedinaca na unutarnju aktivnost: "Pokušajte do toga doći za sebe". "Čitajte o toj epohi i vidite kakve utiske imate". "O tome ćemo opet razgovarati kasnije". Za mene, jedna od izvanrednih stvari u vezi njega bila je broj tajni koje je svjesno držao zaključane unutar sebe, odnoseći ih konačno kroz smrt bez da ih je otkrio i jednoj jedinoj duši. Niti jednom nije dopustio da mu se izmami niti aluzija. Moglo se dogoditi da se zaključci izvuku iz neke slučajne opaske ili slično. Ali to kod Rudolfa Steinera nikada nije bio slučaj. Govorio je jedino ono što može pomoći, i izbjegavao sve što bi moglo štetiti, čak i u budućnosti. Kada bi samo ljudi mogli vidjeti kako je govorio o ovim stvarima u osobnom razgovoru! Njegove velike tamne oči postajale su još opreznije. Sa sviješću o odgovornosti od koje se ništa veće i čistije ne može zamisliti, govorio je svaku riječ s oklijevanjem. To je bilo kao da je, nevidljivo, prešao u hram gdje je djelovao pred očima viših sila. Moglo bi se poželjeti da su svi osjetljivi umovi čovječanstva bili prisutni kao svjedoci ovakvog spektakla. Ako će učenje reinkarnacije biti obnovljeno u kršćanskom smislu to nije moglo biti povjereno savjesnijem umu. Sasvim odvojeno od mojeg mišljenja o reinkarnaciji, često sam sebi govorio, kada sam slušao da Dr. Steiner govori o ovom pitanju: "Da sam sama Providnost i tražim čovjeka dovoljne moralne veličine da mu se povjeri znanje o ovim stvarima i da o njima govori, čovjeka koji je dovoljno velik da se nosi s opasnostima za sebe i druge, izbor ne bi mogao pasti na boljeg". – Ali kako bilo: Način tretiranja ove oblasti života od Rudolfa Steinera je kao sveta baština, zavještana ne samo antropozofskom društvu već cijelom čovječanstvu.

* * * * *

Opet je bio period od šest mjeseci mirnog proučavanja i konkretnog ispitivanja Antropozofije prije nego sam u Stuttgartu vidio Dr. Steinera na mom povratku sa putovanja iz Švicarske. Ono što se izdvaja u mom sjećanju je razgovor o Evanđelju Sv.Ivana. Rekao sam nešto u smislu da mi karakter otkrivenja ovog Evanđelja izgleda jako naglašen činjenicom da se u pasusima o smrti izgovorenim od Krista prije Njegova odlaska, riječ "Otac" pojavljuje gdje bi se očekivala riječ "Smrt". Rudolf Steiner me zainteresirano pogledao. "Dakle otkrio si to? Morao sam mnogo duže ići okultnom stazom prije nego sam ja to otkrio. Naravno tada se to vidi sa nešto drugačijeg gledišta. Ali je isto tako sigurno moguće doći do takvih istina čisto putem religije". Zatim je sam od sebe počeo govoriti o pamfletu koji sam napisao u suradnji s mojim prijateljem Dr. Geyerom i kojeg sam mu poslao da pročita. Njegov naslov je bio: "Zašto ostajemo u Crkvi?" - "Pročitao sam ga", rekao je, "ali ne mislim da je to put kojim treba ići". Tu sam trebao pitati: "Zašto ne"? – ali u tom trenutku sam bio previše duboko vezan s borbama i nadama Crkve. Još sam se nadao da ću se izboriti za vlastiti put u Crkvi, kao što i jesam. I tako sam dopustio da prilika sklizne. Nesvjesni osjećaj straha da bi dalji razgovor o toj temi mogao dovesti do neželjenih posljedica za mene, i više svjesni impuls da nisam želio da Rudolf Steiner ima utjecaj na moj vanjski život prije nego mi je iznutra bio jasan njegov svijet, zaista sam želio da moj vanjski život bude određen isključivo mojim vlastitim unutarnjim sufliranjem – sve me to potaklo da odgovorim dvosmisleno. "Možda su naše unutarnje želje bolje nego naša snaga razuma", rekao sam. Dr. Steiner je odmah shvatio i, kao uvijek u

ovakvim slučajevima, sasvim prirodno odbacio temu i prešao govoriti o drugim stvarima.

Prošlo je slijedećih šest mjeseci. Već dugo ima da sam shvatio da sudbina može zahtijevati da otvoreno iskažem moju potporu za Antropozofiju. Za taj čas sam želio biti spreman, jer je ulog bio cijeli moj život, s mogućnošću uključenja žrtvovanja onog što je do sada bio moj poziv. Jedna je to stvar za čovjeka u kojeg je u Njemačkoj gledala velika sljedba, a druga za mladića koji se s entuzijazmom baca u nešto što je zahvatilo njegov um i srce. Vidio sam ljude oko mene. Oni su mi vjerovali i za njih sam osjećao veliku odgovornost. Mnogi, zaista mnogi od njih, ne bi mogli ići sa mnom i bili bi razočarani. Jer kada sam počeo javno govoriti o ovim stvarima, imao sam period od mnogo godina proučavanja već iza sebe i nisam sada mogao voditi ljude kroz sve stupnjeve mojih istraživanja. Nisam mogao razmišljati da se javno svrstam na stranu tog novog okvira učenja dok nisam bio potpuno siguran u moje vlastite temelje. Ali tada bi to bio slamajućí udarac za moju kongregaciju. To nije bilo, kako protivnici to vole smjestiti, da je netko kome nedostaje nezavisne prosudbe ili zbog tjelesne iscrpljenosti jednog dana pao kao žrtva suptilnog hipnotizera. Jer gotovo pet godina sam posvetio praktično sve svoje slobodno vrijeme koje sam dobio od moje profesije na teoretsko i, iznad svega, praktično proučavanja Antropozofije. Cilj mi je bio da uzmem moju zalihi odgovornosti za čovječanstvo pa da onda imam prava govoriti s autoritetom. Postoji li itko među protivnicima koji je primijenio i blizu istu količinu vremena i poštenog istraživanja prije nego je pisao protiv Antropozofije? I iznad svega, da li je itko među njima zaista iskušao na vlastitu iskustvu? Više nego jednom sam našao da je čovjek s imenom i položajem u javnom životu tražio antropozofsku literaturu sa naivnim izgovorom da predlažu pisanje i govorenje o toj temi u bliskoj budućnosti. I zaista je to bila bliska budućnost! Nisu tražili razgovor s nekim tko zaista poznaje tu temu, a ponekad su ga svjesno izbjegli. Ima jedan izniman slučaj gdje osoba o kojoj se radi nije čak ni čekala da dobije knjige koje bi poslužile kao pravi uvod u Antropozofiju. Iz mog osobnog iskustva znam da su mnogi napisi koji su kasnije u javnosti uzimani ozbiljno proizašli na ovaj način.

Ali tek smo u godini 1913. Kada je Dr. Steiner došao u Nuremberg, početkom zime, imao sam mnogo pitanja za pitati ga. Tijek razgovora je uvijek bio isti. – Jedan sat ili slično ja bi pitao pitanje za pitanjem, kako sam ih unaprijed sebi formulirao. Uvijek je bio spreman za odgovor. Zaliha znanja iz kojeg je izvlačio sve više me je zaprepašćivala. Ono što me najviše iznenađivalo je da me nije nikada pokušao impresionirati. Davao bi upravo onoliko koliko treba za odgovoriti na određeno pitanje, ne više. U vrlo rijetkim situacijama bi odgovorio: "Još nisam u to gledao." - "Mogu li vas nešto upitati, Herr Doktor", često sam počinjao. "Pitajte što god želite". A onda je opet dano pitanje, i problem je bio da li to uopće treba pitati i što pitati. I kako sam duboko požalio što nisam bio pametniji s pitanjima! Nevjerojatna zaliha zanimljivih činjenica bi tada došla na svijetlo i zatim bi se o tome moglo slobodno razmišljati. Jer Dr. Steiner nikada nije tražio slaganje. Jednostavno bi rekao i pustio to da napravi vlastiti učinak. Ponekad bi se moglo dogoditi da sam ga, zaprepašten sigurnošću njegovih odgovora, upitao: "Zar nikad niste pogriješili u vašim istraživanjima i zatim to naknadno morali ispraviti"? - "Nikada nisam govorio o

onome u što nisam sasvim siguran", rekao je. Ipak nisam bio zadovoljan. - "Mislim, zar niste pobliže ispitujući morali ispraviti svoje prve dojmove i rezultate istraživanja"? - "Da, ali uvijek je bio očigledan razlog za to. Na primjer, ako vas sretnem u magli i ne prepoznam vas, sama magla je faktor koji onda treba uzeti u obzir". Još ne bi odustao. "Zar se nikada nije dogodilo da naknadno morate priznati: 'Tamo sam bio u krivu?' " Tiho je razmišljao minut ili dva. "Dakle, da", rekao je, "kod ljudskih bića sam ponekad bio obmanut. Ali napokon, kod ljudi, nešto iz vanjskog života bi se često uvuklo što se ne može predvidjeti".

Povremeno bi došli do točke u razgovoru kada bi ja iznenađeno pitao: "Ako je tako, zašto to svijetu ne kažete"? "Jer svijet danas još nije spreman primiti takve istine". Govorio je te riječi mirno i objektivno, bez ikakvog veselja ili tragičnog stava. I to su bile, u suštini, istine koje očito zahtijevaju dugu edukaciju od strane čovječanstva prije nego ih čovjek može slobodno provjeriti. Moj vlastiti dojam – i postajao je sve jači kako su godine prolazile – je da je Rudolf Steiner imao zalihu svjetskog znanja od kojeg, sve do dana smrti, nitko od njegovih intimusa nije čuo ni riječ. Govorio je kao prosvjetitelj, nikad kao onaj koji samo otkriva. Sve drugo nije bilo u pitanju. Imao je veliko povjerenje u čovječanstvo, bez obzira kakve prosvjede bi mu to donijelo, ali je bio potpuno nemilosrdan govoreći jedino što je nužno i što se moglo dati u tom trenutku.

Na kraju tog sastanka s Dr. Steinerom još jednom me upitao: "Da li biste došli na moje privatno predavanje za članove Društva večeras"? Dodao je, iz ljubaznosti i da bi mi olakšao da se složim: "Govoriti ću o određenim stvarima iz povijesti o ranim godinama Isusa koje se ne mogu naći u Evanđelju". "Što, zbilja ćete se to usuditi"? pitao sam. "Mislite li da bih se usudio da nije bila nužnost"? uzvratio je. "To je volja duhovnog svijeta da u ovom dobu čovjeku više bude rečeno o ovim stvarima. Vrijeme će pokazati zašto".

Večer koja je slijedila ostati će u mom sjećanju, daleko iza ograničenja ovog života, kao jedna od najdivnijih u mom iskustvu. Stotinjak ljudi se okupilo u tijesnoj prostoriji gdje je Teozofsko društvo, kakvo je onda bilo, održavalo svoje sastanke. Publika koja se sakupila u toj sobi kao katakomba u *Sulzbache Strasse* da čuje iznimne stvari, sastojala se od male, iskrene grupe ljudi koja se okupila oko Michaela Bauera, i nekoliko članova iz blizine i iz daleka koji su putovali iz grada u grad gdje je Dr. Steiner predavao. O grupi Michaela Bauera nije se mnogo razmišljalo u akademskim krugovima, i premda su njegova predavanja bila visokih duhovnih standarda, duboko fascinirajuća i obilovala svim ljudskim kvalitetama, samo nekolicina iz društva i obrazovanih krugova u Nurembergu bila je njima privučena. – Takva je, dakle, bila publika. Rudolf Steiner je stajao pred nama i govorio o dječastvu Isusa. Sa mog sjedala u prednjem redu mogao sam gledati svaki izražaj. Izgledalo je da on gleda daleko i iza publike, zureći pažljivo u slike pred njime. Uz najveću nježnost dodira i najveću, frapantnu budnost i oprez, on je nastavljao opisivati te slike. Povremeno bi bilo umetanje takvih fraza kao što je: "Ne mogu reći točno da li je slijed ovdje u redu, ali tako je meni izgledalo". Ili: "Uz sve moje napore nisam mogao otkriti naziv mjesta. Činjenica da je ime bilo skriveno mora imati nekakav značaj".

Govorio je s poštovanjem u kojem nije bila sugerirana servilnost, i tamo stajao odlučan i čvrst u prisutnosti čudesnosti. Atmosfera čiste duhovnosti prožela je prostoriju. To je bila atmosfera očišćena od svih osjećaja koji nisu rođeni direktno iz duha – koji je bio tamo u svojoj moći. Rekao je kako su božanska otkrivenja sadržana u Starom zavjetu osvanula u svoj njihovoj veličini u duši dječaka Isusa tijekom godina neposredno nakon Njegova povratka u Nazaret nakon događaja u hramu u Jeruzalemu, kako je njegova tuga sve više jačala kako je shvaćao da je pravo razumijevanje veličine tih bivših otkrivenja Božanstva nedostajalo među njegovim suvremenicima, kako je ta tuga živjela u njemu, neizražena i neshvaćena od onih u Njegovu okruženju - "tuga u sebi daleko veća od bilo koje tuge koju sam upoznao među čovječanstvom". – Ali upravo zato što je ta tuga bila predodređena da potpuno boravi u unutarnjem biću dječaka Isusa, On je mogao oplemeniti iznad svih riječi. . .

Ovo nije mjesto za ponavljati što nam je Rudolf Steiner večer za večeri govorio iz "Petog evanđelja" – Evanđelja koje je ostalo neprolazno u tom delikatnom duhovnom zapisu sveukupne prošlosti koji još i danas može biti odgonetnut od onog tko je potpuno svjestan duha. Neizbrisive su u mom sjećanju oči u koje smo mogli gledati u tim prilikama, i kako su zurile u prošlost. Njegova živa duhovnost zračila je takvu čistoću, takav uvjerljiv integritet i poniznost da bi se osjećali u prisutnosti vrhovnog događaja u ljudskoj povijesti. Ponekad su oči izgledale kao da su navlažene sasvim nježno iznutra, i da svjetlucaju s tekućim zlatom. Odjednom me spopadne da sam cijeli život razmišljao: Kada nakon smrti prijeđem u više svjetove ne želim ništa drugo tijekom prvih godina nego da mogu dugo vremena kontemplirati život Isusa duhovnim očima. – Stalno sam pokušavao biti potpuno svjestan prirode cijele situacije koja je bez presedana. Vani, električni tramvaji su zveckali, jedan za drugim, s kreštavim trubama. Unutra je stajao čovjek koji je tvrdio da ima prošlost u slikama pred sobom i o kojima je govorio s neusiljenom sigurnošću. - "Tko si ti?" stalno sam se pitao. Svaki test koji je ljudski um mogao napraviti, ako je bez predrasuda, izašao je u korist čudesnosti. Zdravo razmišljanje? Ne može biti uvjerljivijeg oblika od ovoga. Svaka sugestija mentalne abnormalnosti – kao svećenik bavio sam se sa toliko mnogo slučajeva te vrste – bila bi laž zbog same atmosfere. Moralna čistoća? Živjeli smo u njoj i disali je. Nesebičnost? – Ako se netko pitao: Kakav mora biti poklon slobodno poklonjen od Bogova? – ne može biti drugačiji od ovog. Ali, onda, što je sve to bilo? Početak ljudske uzvišenosti kakva se još nije mogla sanjati? Poruka od višeg svijeta poslana u pravi čas? Oni rođeni u stoljećima poslije teško će moći shvatiti osjećaje onih od nas koji su živjeli u materijalizmu i svjedočili ovakvim događajima. Već danas pred nama vidimo mlađu generaciju koja izgleda da nema teškoća s onim što je nama izgledalo kao moćni udarci maljem protiv svjetske građevine u kojoj mi živimo. Ovom prigodom nisam išao iza točke unutarnjeg shvaćanja: Čak i ako se sve ne dokaže kao istina, to je, u svakom slučaju, najzanimljivija priča o Isusu koju sam ikada čuo i unatoč mnogim neshvatljivim točkama, iskreno i najvjerojatnija. Mogu jedino biti zahvalan što sam imao iskustvo, jer osim za potrebe budućeg promišljanja, to je u svakom slučaju puno živih i zdravih prijedloga.

Čak i ako u nekoj mjeri uspijem da ne budem sasvim oboren ovim nadmoćnim prvim utiskom, nekako sam izgubio ravnotežu u onom što se dogodilo kasnije. Rudolf

Steiner se polako udaljavao od govornice, došao do mene i rekao: "Ne znam kakav je utisak ovo imalo na vas". Bilo je ljubaznog propitivanja u njegovim očima. Čista poniznost s kojom je govorio bila je toliko neočekivana poslije takvih iznimnih duhovnih navoda da sam mogao samo nespretno odgovoriti, u smislu da prvo moram sve promisliti, ili nešto slično. A ipak u tom sam trenutku trebao reći riječ ili dvije takoreći u ime čovječanstva. Bio sam tako postuđen da sam tijekom noći Rudolfu Steineru napisao pismo da ne zamjeri ako, odmah, nisam bio u stanju srediti svoje misli o svemu tome. Ali jednu stvar sam osjećao veoma duboko: Ako je bio u pravu, ponuđen nam je dragocjeni dar, i njemu ide posebna zahvalnost za duh u kojem ga je predao.

Kasnije sam više puta pitao Dr. Steinera da li bi nastavio ove priče iz Akasha zapisa. Bio sam siguran da bi to bio najsnažniji impuls čovječanstvu ako bi slike života Krista koje se javljaju tako bogate pred njegovom jasnom duhovnom vizijom bile postavljene uz Evanđelja. Tijekom rata, Dr. Steinerov odgovor meni je bio da je "astralni svijet" – cijela duhovna atmosfera oko Zemlje – sada bila toliko uskomešana da bi mogao raditi istraživanja takve vrste. Nakon rata je rekao da su drugi radovi za čovječanstvo bili tada hitniji. Vidio je dolazeće ekonomske nevolje i počeo izlagati njegove ideje o svjetskoj ekonomiji. Vidio je kako nadolazi čista glad, i postavio temelje za novu poljoprivrednu znanost. Vidio je duhovnu glad uzrokovanu znanstvenim materijalizmom vremena, i uveo svoje učenike u novu i produhovljenu prirodnu znanost. Vidio je potrebe mladih i posvetio se razvoju nove umjetnosti obrazovanja. Vidio je bespomoćnost moderne medicine, posebno u oblasti internih i mentalnih bolesti, i dao je osnove duhovno-znanstvene terapije, pune novih i predivnih koncepcija. Vidio je konfuziju u svijetu religije i morala i pomogao onima koji su tražili njegov savjet kako do sigurne i djelotvorne religijske aktivnosti. – I otišao je od nas prije nego smo primili više od nekoliko djelomičnih slika o životu Krista koje su sjajno i jasno sijale pred očima duha. Ali, napokon, što je zaslužila generacija ljudi koja je primila te prve njegove darove s velikim pitanjem koje su sadržavali, na takav način da je bilo moguće da se njegova strašna karikatura pojavi u ilustriranim novinama s naslovom "Peti evanđelist"! I niti jedan priznati religijski lider nije čak želio ni čuti niti istražiti dar koji je ovaj čovjek imao za dati iz božanskog svijeta.

Kasnije, Rudolf Steiner mi je kao čovjek čovjeku više rekao o njegovim istraživanjima Akasha zapisa, i tada sam prvi puta upoznao njegove vlastite testove za istraživanje koje je primjenjivao na vlastite sposobnosti kako bi bio siguran u njegov rezultat. Rekao je, na primjer, da čudnom sudbinom nikada nije upoznao događaje povezane s Uskrsnućem iz Biblije prije nego su ga vlastita istraživanja dovela do njih. Kao dječak bio je poslan u školu preko granice Austrije i Mađarske, i njegov otac, "Slobodni mislilac", koji nije bio zainteresiran za sinov vjeronauk dopustio je da se time namuču. I tako je mogao raditi eksperimente i dokučiti na prvom mjestu duhovnim istraživanjem što se dogodilo nakon smrti Krista. Zatim, kada je pročitao Bibliju, našao je da se zapisi Evanđelja u svakom detalju slažu sa slikama koje su njemu bile otkrivene, osim činjenice da se na račun nedostatka razumijevanja vena materijalizma uvukla u Evanđelja kakva su danas. Rekao je da je ta vena

materijalizma također očita, na primjer, u načinu na koji su evidentirane Kristove riječi o Drugom dolasku. U mnogim oblastima Rudolf Steiner je očito vršio istraživanja godinama, prije nego je i jednu riječ rekao o njima. Često su nedostajali detalji koje dugo vremena nije mogao naći. Njegovo istraživanje je u mnogim slučajevima bilo zahtjev adresiran duhovnom svijetu i na zahtjev nije uvijek odgovoreno.

Ove stvari, naravno, nisu ispričane s idejom da se nešto dokaže. Jednostavno je namjera prenošenje činjenica koje bacaju svjetlo na duh ove vrste istraživanja. Nikada ne može biti na liniji s pravim duhovnim istraživanjem ako bi se, na mjestu dogmatski prihvaćenog Novog zavjeta, pojavio jednako dogmatski prihvaćen Akasha zapis koji bi prvenstveno zavisio o duhovnim darovima pojedine osobe. Ovdje se, također, vidjelo previđanje da sa svim sposobnostima koje su im na raspolaganju ljudi mogu slobodno testirati ono što im je preneseno od viših izvora. Jedina stvar koja se od njih očekuje je da ne odbijaju iz predrasuda, samozadovoljstva, straha ili udobnosti. Danas se još brane s primitivnom metodom ignoriranja ili poricanja onog što je dano. Mnoge stvari u duhovnom istraživanju mogu biti ostavljene neodlučene dugo vremena, ili zauvijek – ali druge koje pomažu i prosvjetljuju će zasigurno biti nađene. Slušajući mišljenja protestantskih teologa, ortodoksnih i liberala već dvadeset godina, mogao sam sebi vjerovati da ću prosuditi treba li ili ne učenja Rudolfa Steinera – koja nisu došla ni iz jedne škole – uzeti ozbiljno. "To je volja duhovnog svijeta da u ovom dobu ljudima bude kazano više o ovim stvarima. Vrijeme će pokazati zašto". – Kada god čitam sve više jalove i neadekvatne opise dane od teologa o životu Isusa i usporedim ih s onim od Rudolfa Steinera, opažam nešto od te "volje duhovnog svijeta". Ali teologija jednako ide istim svojim putem, kao da se ništa nije dogodilo.

* * * * *

Ako bi sada rekao učinak koji su ova nova duhovna učenja imala u mom cjelokupnom životu duše, to je uglavnom iz razloga da je stvarno shvaćanje određenih duhovnih zakona osvanulo u meni samom. Izvori grešaka postaju jasni. Pripovijedanje može, dakle, biti sredstvo pomoći drugima kada je na njih red. Tijekom tih godina jednom sam sanjao da sam pitao Dr. Steinera: "Tko si bio u tvojim ranijim inkarnacijama"? Odgovorio je: "Pitagora i Menander". Kada sam se probudio, iskustvo je ostalo živopisno. Pitao sam se može li tu biti istine. Pitagora - da, to bi mogla biti mogućnost, premda mi se do tog trenutka ta ideja nikada nije svjesno pojavila. Ali Menander – tko je bio on? Pogledao sam u enciklopediju i pronašao dva Menandera, jednog pjesnika i pisca komedija i drugog retoričara. Ali oboje su živjeli toliko blizu vremenu Pitagore da nije bilo lako povezati sugestiju s drugim antropozofskim pogledima na tu temu. Da nije možda kralj Milinda koji je imao izvanredan govor s Budom? – Par tjedana kasnije mogao sam govoriti s Dr. Steinerom i rekao sam mu o iskustvu sna. Najprije je pitao kada se to dogodilo i rekao sam mu gotovo točno. "To nema veze s mojim inkarnacijama", rekao je. "Ali te noći bio sam duboko zaokupljen s proučavanjem Pitagore i Menandera, ne samo u znanstvenom smislu". "Koji Menander je to bio"? Pitao sam, radoznao da li Dr. Steiner zna za dvojicu o čijem

postojanju sam tek naučio iz enciklopedije. "To je bio retoričar. Radio sam na problemu povezanom s govorom, i pokušao doći u kontakt s njime". Incidenti kao ovaj dalje pothranjuju razmišljanje u mnogim smjerovima. Za mene je najveća važnost da sam jasno vidio kako se lako pogreške uvlače u duhovna iskustva ove vrste. Jer na prvi pogled, stvarni duhovni utisak je bio: Steiner, Pitagora, Menander. Ali odmah je iskrsnulo pitanje o ranijim inkarnacijama. To je došlo od napola nesvjesnog kompleksa radoznalosti unutar mene. I ipak je preko tog kompleksa doživljaj postao dovoljno jak da se reflektira u svijesti. Kada sam poslije razmišljao o iskustvu mogao sam jasno razlikovati različit duhovni karakter dvije oblasti – onoj od interesa izmiješanog s radoznalošću i onoj od objektivne činjenice. I tako sam imao prvi osnovni standard za diskriminaciju između ispravnog i pogrešnog duhovnog iskustva. Sinulo mi je kako je Dr. Steiner bio u pravu kada je naznačio, da nitko ne može primiti pouzdane utiske iz svijeta duha tko nije prošao "Čuvara praga", i nije naučio tako potpuno kritički promatrati njegov cjelokupan unutarnji život da može prepoznati elemente koji sijekaju unutra sa osobne strane njegova bića. U osnovi govoreći, dva "Čuvara praga" – figure koje mnogim ljudima izgledaju tako izvanredne – jednostavno su prezentacije, ali na vrlo visokom duhovnom nivou, kršćanskih iskustava "Pokajanja" i "Vjere".

Drugi slučaj može poslužiti da naznači jezik ove oblasti. Rudolf Steiner je stajao ispred mene u snu i rekao s naglaskom: "Reci A"! Kada sam ga o tome poslije pitao, činilo se da je želio da naučim više pozitivno prihvatiti delikatne duhovne pojave. "U ovakvim okolnostima glas A (ah) odzvanja u duhovnom svijetu", rekao je objašnjavajući. Ništa u to vrijeme nije bilo poznato u odnosu na glasove govora. Ja sam postao svjestan stvarnosti ali nisam razumio njen jezik. Koliko mnogo važnih savjeta koji su odblesak pravih snova je za nas izgubljeno kada ne razumijemo jezik svijeta kojem pripadaju! - "Ali zašto da pogledamo u san kao da je pravedan?" pitao sam. "To ste dobili od vlastite pravednosti", bio je odgovor. "Vaše snage nisu bile dovoljno jake da vas dovedu do prave percepcije". U malim stvarima i u velikim stvarima svaki odgovor je izgledao kao dan sa znanjem i sigurnošću. Ovdje je govorio netko tko je u ovakvim doživljajima bio kod kuće. Uvijek se imao taj utisak.

Ovi primjeri mogu biti dovoljni. Ali dok govorimo o snovima koji su više od snova, može se povezati još jedno iskustvo, s obzirom na niz događaja. Sedam godina prije osnivanja "Zajednice kršćana", U snu sam vidio sebe kako se penjem na visoku planinu. Na trenutak sam zastao u penjanju i vidio s lijeva, naselje ljudi. To je bila družina Johannes Müllera. Staza me vodila blizu, ali ne stvarno u naselje, jer se nastavljala gore na stranu planine. Znao sam da moram ići desno i sa nešto više točke uspona pogledao sam dolje na naselje sa suosjećanjem. Na vrhu planine – još ga vidim ispred mene – stajala je crkva s zvonikom koji se uzdiže ravno u nebesa. Crkvu je izgradio Rudolf Steiner. Staza nije bila laka a ipak ne i previše teška. Nakon kratkog pogleda mirno sam se namjestio za uspinjanje. – Kako je izvanredno da san kao što je ovaj ne bi trebao samo izražavati stvarnost trenutka, koju u mojoj budnoj svijesti nikada ne bi izrazio u ovakvom obliku, već i daleka budućnost o kojoj se moglo ne znati ništa može također zasjati u njemu!

* * * * *

Više od godine je prošlo prije nego sam ponovno vidio Dr. Steinera. Veliki rat je počeo, i svatko je imao svoje neposredne dužnosti. Razgovor koji sam imao s njime na početku godine 1915 u Deutscher Hofu, u Nurembergu, bio je posebno značajan. Dr. Steiner je odmah počeo govoriti o ratu. "Drago mi je što vidim da ste imali istu ideju o svjetskim događajima kao i ja", rekao je. "U kojem to smislu mislite"? pitao sam, pomalo oklijevajući. "Ne znam što ste govorili o ratu". "Ne", rekao je, "i ne mislim to na taj način. Ali imate veliku unutarnju osjetljivost za ono što se zaista događa". Zahvalnost obuhvaćena ovim riječima malo me posramila, i nastavio sam: "Herr Doktor, bilo bi mi drago da od vas saznam gdje mislite da moja aktivnost tijekom rata nije na pravim linijama". To je bio prvi, više eksplozivan izazov na temu tekućih stvari, za znanje koje transcendiraju uobičajeno znanje. Jer moj rad među mojom kongregacijom u Nurembergu bio je vršen daleko od lokalnih antropozofa – kakvi su bili sada, nakon konačnog odvajanja od Teozofskog društva – i bilo je sasvim nevjerojatno da je Rudolf Steiner o tome išta čuo. Odmah je prihvatio izazov. "Nije dobro reći ljudima da ne bi trebali mrziti Englesku", rekao je. "To samo uzbuđuje i ne pomaže im. Bolje je reći: 'Vi stvarno uopće ne mrzite Englesku ako ste pravi Nijemci'. Kada se Nijemac bori on nikada ne mrzi osobu, mrzi uzrok". To je bila, zapravo, slaba točka u mom radu u to vrijeme. Ljudi nisu uopće bili zadovoljni mojim nedostatkom mržnje. Naravno to su izražavali sasvim drugačije, i rekli da nemam dovoljno žive simpatije. Ali, zapravo, nisam im uspijevaio dati ideale velike i dovoljno vrijedne da dođu na mjesto svih previše ljudskih osjećaja.

To je bila slaba točka kod svih duhovnih vođa u Njemačkoj tijekom rata. Nisu bili sposobni ulijevati duhovnu supstancu u životne borbe njemačkog naroda. To mi je pomoglo da razumijem što je Rudolf Steiner pokušavao u predavanjima koje je dao u Berlinu u ranim godinama rata. U vezi s najvećim figurama njemačke duhovne povijesti - Goetheom, Schillerom, Fichteom, Hegelom – želio je ispuniti srca ljudi sa shvaćanjem duhovne misije Njemačke. Ta predavanja obilato zaslužuju da budu objavljena sama po sebi. Učinak koji su na mene osobno imala je da su sadržavala nešto što je moglo ispuniti srca mladih u Njemačkoj s nadahnućem za nešto čemu su težili, nešto što je, bez i jedne, krive opaske, moglo uliti moralnu stabilnost i osvjetljavalo je veličinu duha iz kojeg se jedinog prava snaga Njemačke mogla roditi. Ni jednu riječ danas ne treba povući. Plemenito nadahnuće rasplamsano ovim predavanjima, i javnima, i, čak i u većoj mjeri, onima danim intimnijoj grupi, bila su jedna od najljepših darova Rudolfa Steinera. Mudrošću ispunjena vizija pravog mjesta Njemačke među nacijama i više Volje iza toga, tu postaje čista i vitalna snaga, ozarena svjetlom ali također i sa žrtvom. Ali Nijemci su slušali Chamberlaina (*njemački filozof i esejist*) i Trauba i nisu čuli Rudolfa Steinera.

Može se s čežnjom razmišljati o onom što se možda ne bi dogodilo da su njegove ideje, prenesene naciji u njenom strašnom sukobu od dovoljnog broja dobro obaviještenih i duboko osjećajnih interpretatora, bile osnova za pravu patriotsku pouku.

Nikada nisam čuo da je Rudolf Steiner rekao i jednu riječ o tome da je ignoriran. Njegova ljubav za njemačku kulturu, nezamagljena i rođena iz duha, ostala je potpuno postojana, bez traga osobne uvrede. Ali protivnici su uredili da vani rašire izjavu da je Rudolf Steiner čovjek kojeg uglavnom treba okriviti za gubitak bitke na Marni i poraz u ratu. U prolazu kroz Coblenz, imao je kratki osobni razgovor kao čovjek s čovjekom s *von Moltkeom*, šefom general štaba. Von Moltke nije bio član Antropozofskog društva, i jedino je čuo slučajno predavanje Rudolfa Steinera. To je sve što se ikada dogodilo. Vojni poslovi u razgovoru ni jednom nisu spomenuti. Tko bi bio bolji vođa za Njemačku: duh sposoban napraviti ovakve optužbe ili duh koji govori na predavanjima Rudolfa Steinera? – O tome će zadnju riječ reći potomstvo.

Drugi predmet mojih razgovora s Dr. Steinerom koji se pojavio je njegov odnos sa sadašnjom priznatom znanosti. Vrlo brzo nakon što sam ga susreo, u meni se pojavio osjećaj odgovornosti. - "Barem ću napraviti ono što vidim da mogu da Rudolf Steiner ne ostane nepoznat onima kojima je danas povjereno istraživanje raznih grana znanosti". Život me doveo u kontakt s mnogim sveučilišnim profesorima. Razmišljao sam o svima njima, i naletio na Oswalda Külpea, s kojim sam bio vezan bliskim prijateljstvom. Oni koji su poznavali Oswalda Külpea znaju da bi u to vrijeme u cijeloj Njemačkoj bilo teško naći profesora dublje obrazovanog u filozofiji i psihologiji, ili čovjeka veće iskrenosti, čistoće karaktera i slobodnog od predrasuda. Uljuđena plemenitost Külpea bila je nešto što ostaje kao nezaboravno, gotovo sveto iskustvo kod svih koji su s njime došli u bliži kontakt. Jednom prije sam pitao Rudolfa Steinera da li bi ikada pristao da sa mnom posjeti Külpea i dopusti da mu ovaj postavlja pitanja, ako se zauzmem dogovoriti sastanak. Nisam razmišljao ni o kakvom psihološkom pokusu u uobičajenom smislu. Moja ideja je radije bila da pokušam dovesti jednog od najobjektivnijih ljudi u modernoj znanosti licem u lice s Rudolf Steinerovim iznimnim sposobnostima i dovesti ga da sasvim slobodno raspravi metode pomoću kojih bi znanost mogla biti uvjerena u njenu vlastitu ulogu, bez da izgubi njen temelj – ali također bez nekorektnosti prema neobičnom karakteru fenomena. Bio sam prožet osjećajem: Rudolf Steiner ne smije umrijeti bez da se napravi ovaj pokušaj; ako bi se moderna znanost mogla nagoditi s novo iskrslim ljudskim sposobnostima, to bi sigurno moralo biti od nemjerljive važnosti za cijelo čovječanstvo. Rudolf Steiner, sa svoje strane, nije pravio problem. Jedino je rekao: "Unaprijed te upozoravam da je stvar vrlo komplicirana. Misao čovjeka u molitvi, na primjer, izgleda plavo, ali ona od bankara predanog njegovu novcu također plavo". "U čemu se sastoji razlika, tada?" pitao sam ga. "U cjelokupnoj konfiguraciji".

Ove riječi pokazuju da je u izvjesnom smislu Rudolf Steiner bio čak spreman podvrgnuti se eksperimentu. Jedino se to ne bi smjelo pretvoriti u prigodu gdje ga u institutu neki znanstvenik podvrgava "ispitivanju", izlažući ga cijelom svijetu kao da je kriminalac koji će biti demaskiran. Jer to radije mora biti prigoda za čovjeka otvorena uma o materiji da postavi pitanja i pokuša doći do razumijevanja kako znanstveno istraživanje može naći pristup pojavi.

U Nurembergu u to vrijeme Dr. Steiner mi je nedvosmisleno rekao da je voljan sa mnom ići Külpeu. Rekao je: "Na tvoj zahtjev ponovno sam pogledao njegov *Uvod u*

filozofiju, i teško mislim da će s njegovim realizmom biti zaista otvoren da primi ove stvari. Aura je previše bezbojna. Ali javit ću ti se kada slijedeći puta budem u Münchenu, i onda ćemo pokušati". Odmah zatim sam otišao vidjeti Külpea, koji je tada bio profesor filozofije na Sveučilištu u Münchenu, rekao mu o mojim osobnim iskustvima s Rudolfom Steinerom, dao mu najbitnije knjige, i tražio da ispita stvar u interesu znanosti i Antropozofije. Ljubazno je odgovorio: "Da to nisam čuo od tebe osobno, ne bi se zamarao s time. Ali sada ću pogledati u knjige". Oko šest mjeseci nakon toga došlo je pismo Rudolfa Steinera koje govori da je bio u Münchenu i da je spreman za intervju. Ali kada sam pokušao utvrditi dan i vrijeme s Külpeom, napisao je izgovor. Knjige su učinile da shvati da se površnim proučavanjem neće postići ništa. U predmet bi trebalo ići fundamentalno. Ali to bi značilo razbijanje na druge zadatke, i knjige mu nisu ostavile dojam da su dovoljno značajne da to dopuštaju. Izgledalo mu je da je vjerojatnost da bude koristi od intervjua previše slaba. – Dakle za mene nije bilo druge nego da Dr. Steinera odložim. To je bio jedini pokušaj za kojeg sam mislio da ima šansu za uspjeh. Ali u ovom slučaju nije bio Rudolf Steiner taj koji se povukao.

To je čudno poglavlje, ovo ponašanje od strane ortodoksne znanosti. Debeli svesci su napisani o misticima iz prošlosti; ljudi su putovali u Indiju u potrazi za Yogijima da bi s njima razgovarali. Ali nisu vidjeli da je u samom srcu europske civilizacije postojalo nešto daleko veće, nešto što bi im dalo najživlje razumijevanje mistika prošlosti i Yogija u dalekoj Indiji. Oči su bile uprte u mikroskope i teleskope; svaka buba i svaki komet je istraživan. No, znanstvenici se nisu zamarali s fenomenom najrjeđim od svih a ipak tako pri ruci, u obliku onog koji je mogao sa mnogo strana obasjati svijetlom ono što je značajnije od svega drugoga – na prirodu bića čovjeka. Niti jednom u životu Rudolfa Steinera, koliko ja znam, nije se dogodilo da je priznati znanstvenik došao do njega govoreći: Pišete tako izvanredne stvari. Mogu li vas pitati o njima? – Ništa što je napisao nije uzimano ozbiljno. Ljudi ne bi dopustili da budu privučeni njegovim drugim radovima niti da budu kompromitirani dolazeći u kontakt s nečim nepoznatim i nepriznatim. Uglavnom se očekuje od Rudolfa Steinera da na vlastiti račun istupi naprijed i traži provjeru i priznanje. Ali zahtjev za ovo prije je dovoljno jasno naveden u njegovim knjigama. Kada to nije imalo učinka, svaki drugi korak bi bio ispod toga.

Dakle sve što je preostalo za znanost bilo je da se bavi starinskim vidovnjacima ili automatskim slikarima. Ali svi takvi fenomeni vode jedino u mračne, nesvjesne oblasti života duše, i u svakom slučaju tu nisu bile prave metode istraživanja. Kod Rudolfa Steinera jednostavno nije bilo govora o transu. Tu se vidjela nad-svijest, ne tamna, snena podsvijest. To je bila razlika kao između neprirodnog bljeskanja raketa noću i sjajnog sunčeva svijetla po danu.

Za ostalo, dopustite da ovdje kažem da mi se samom činilo da promatram naznake određenog razvoja sa strane samog Rudolfa Steinera. U ranijim godinama mi se činilo da kada je davao ljudima savjet volio bi sjesti gdje ne bi morao gledati u svijetlo. Kada bi počinjao koristiti njegovu sposobnost duhovnog uvida primijetilo bi se izvjesno hotimično podešavanje njegova bića, često praćeno spuštanjem očiju. Tada se moglo

sjetiti onog što kaže u svojim knjigama, naime, da fizičko tijelo mora biti izbrisano prije nego se mogu spoznati "viši članovi". Kako su godine prolazile to sam primjećivao sve manje, i konačno uopće ne. Izgledalo je da bez napora prelazi u više stanje svijesti; ili prije da je bio u oba stanja svijesti, ono čulne percepcije i ono duhovne percepcije, tu su bili za njega slobodno i prirodno, jedno do drugog. Na isti način, u više prigoda u ranijim godinama mislio sam da često primjećujem da na početku razgovora za njega nije bilo lako naći prave riječi. Netko bi sebi rekao da je sigurno bio zaokupljen s njegovim duhovnim istraživanjima i da je trebao par sekundi za tranziciju u svijet čisto fizičke egzistencije. Pokušao je naći odgovarajuće riječi, nije uspio, i zastao je. Kratki napor – i teškoća je prevladana. I to sam, također, primjećivao sve manje kako je vrijeme prolazilo. U ranijim godinama ponekad je na predavanju bilo trenutaka kada bi se imao dojam – sada je zaokupljen s nekom duhovnom opservacijom. U takvim trenucima govorio bi oklijevajući, puštajući da se rečenica sama polako završi, ponekad je čak i popunjavajući. Kasnije, često se moglo vidjeti iz samog njegova izgleda – koji se mogao mijenjati zbunjujuće brzo kao rezultat moćnih duhovnih impulsa – da se u njemu zbivaju iznimne stvari, daleko više iznimne nego je u stvari kazano. A ipak ta dva aspekta nisu izgledala odvojena već prije živo sjedinjena. Kada sam razmišljao o razvoju koji je sam Rudolf Steiner manifestirao – utoliko koliko sam ga mogao opažati – izgledao mi je zadivljujuće brz, i sve ostale od nas je mogao zasramiti. – Nije pošteno prema svijetu zadržati ova zapažanja. Ali ja sam ne bi volio da ih se smatra mjerodavnim ukoliko se ne usporede s onima koje su isto tako napravili drugi.

Neočekivana i prerana smrt Külpea dogodila se odmah nakon ove epizode. U intimnom razgovoru Rudolf Steiner mi je rekao da još nikad nije vidio nekog tko se nakon smrti tako snažno pokušavao riješiti svog starog načina razmišljanja. Külpeovo odbijanje da se s njim susretne nije ga ni na koji način spriječilo da ima obzirnog interesa za sudbinu tog čovjeka u drugom svijetu.

Treći razgovor, koji se dogodio rano godine 1915, ovdje treba biti spomenut. U mojim meditacijama na riječi Krista bio sam postao svjestan da te riječi imaju jak učinak na tijelo. To je bilo kao da su zaista govorile: Ako ćemo živjeti unutar tvog bića, moramo ga najprije transformirati. – Raste svijest o delikatnoj, duhovnoj tjelesnosti koja leži iza fizičkog tijela kao njen duhovni arhitekt. Promjene ovog finijeg tijela mogu biti opažene. Meditacija na riječi Krista može se pojačati u moćne tjelesne senzacije, čak i u akutnu fizičku bol. Posljedica je svijest o predivnom iscjeljenju koje je, po prvi puta, dalo nekom nagovještaj o tome što je pravo zdravlje cijelog bića. Ta iskustva su me vodila da se pitam da li meditacija na riječi Krista možda neće moći reći nešto o Njegovu stvarnom izgledu. U određenim točkama vlastite tjelesne forme, tada bi trebalo promatrati da ono u čemu je Krist da to bi moralo biti različito nego vlastito. Riječi Krista otkrivaju više ili manje primjetno kako bi moralo izgledati tijelo u kojem te riječi mogu stvarno živjeti. Uvjeren sam također da se i na riječi drugih velikih ljudi među čovječanstvom može tako snažno meditirati da mogu nastati slični doživljaji, premda manje živopisni.

Bez da sam išta detaljnije rekao o tim opservacijama, pitao sam Rudolfa Steinera: "Da li je stvarno moguće, jednostavno meditirajući na riječi Krista, doći do točke da se išta može reći o Njegovu stvarnom izgledu"? "I kako misliš da je On izgledao"? došlo je mirno protu pitanje. Kada sam počeo govoriti neke stvari, Rudolf Steiner je preuzeo moj opis i vodio ga – mogu samo reći – do jasnoće. To je bila ista slika koju je kasnije dao u svojim predavanjima: Obrve drugačije od onih od modernih mislilaca, onakve na kojima je zapisano poštovanje za duboke misterije egzistencije; oči koje nisu zurile u ljude kao u promatranju već prodrle u njihovo samo biće u vatri samožrtvovanja; usta - "Kada sam ih po prvi puta vidio imao sam ovaj utisak: ova usta nisu nikada uzela hranu, već proglašavale božanske istine iz vječnosti". U zaprepaštenju sam pitao: "Da, ali ako znate kako je Krist zaista izgledao, zar ne bi trebalo napraviti tu Njegovu sliku na neki način pristupačnu čovječanstvu"? "Da, zaista", bio je njegov odgovor. "I zato sam rekao umjetniku u Dornachu da napravi model Krista prema mojim naznakama".

U tom trenutku sam odlučio da će moje slijedeće slobodno vrijeme biti provedeno u Dornachu da bi pustio da taj model Krista djeluje na mene na dohvatu ruke. Još nisam razmišljao da se pridružim Antropozofskom društvu. Rudolf Steiner mi nikada nije dao ni najmanju aluziju u tom smjeru. Dao mi je nepromjenjivu neograničenu slobodu gosta. Ali je, također, znao da se ne zadržavam iz trivijalnih pobuda.

* * * * *

Sredinom ljeta, godine 1915, s grmljavinom topova koja je tutnjala iz susjedne Alsace, i reflektorima koji su noću igrali nad selom, stao sam pred slikom Krista u Dornachu. U to vrijeme bilo je samo pola figure u plastelinu koju je modelirao sam Rudolf Steiner. Rekao je umjetniku koji je tamo radio da mi dopusti pristup u studio u bilo koje vrijeme, i da me pusti da mirno sjednem ispred modela. Iskoristio sam to dopuštenje u mjeri u kojoj sam mislio da neće ometati umjetnički rad. I tako sam se mogao uroniti u Evandjelja s tom figurom Krista ispred mene. Čas sam uspoređivao model s Evandeljima a čas Evandjelja s modelom. Postojala je također mogućnost razgovora s Rudolfom Steinerom o figuri. "Ali tip uopće ne smatram Semitskim", Herr Doktor, rekao sam mu. "Dakle, dio oko usta i brada su Semitski. Gornji dio glave je Arijski", bio je njegov odgovor. "Znači Chamberlain i ostali su u pravu kada kažu da kod Krista postoje arijski elementi"? - "Zasigurno. Oba elementa su prisutna". Ono što je Dr. Steiner rekao na predavanjima, naime, da su u dalekoj prošlosti izašle dvije struje naroda, od kojih je jedna nađena kod više arijskih naroda koji su bili predodređeni da otkrivenja božanskog traže uglavnom u vanjskom svijetu, a druga u više južnim, semitskim narodima koji su željeli tražiti božansko u svijetu unutarnjeg bića, dok konačno obje struje nisu ujedinjene u kršćanstvu – sve je to bilo impresivno reflektirano u glavi ove statue. "Već duže vrijeme sam proučavao ovaj model", rekao sam, "i dobro mogu zamisliti da je to kako je Krist iz Evandjelja izgledao. Ali ima nešto što mi nedostaje: element dobrote". "Tu ste sasvim u pravu", Dr. Steiner je odgovorio. "Pokušao sam uhvatiti Njegov izraz u trenutku Iskušenja. Ali ne može se dobiti da statua oslikava element dobrote, pošto oči nisu prisutne. Zato sam je pokušao izraziti u gesti podignute lijeve ruke. Ako je uspješno, trebalo bi pomoći ljudima da shvate da,

pod utjecajem te dobrote, Lucifer se dobrovoljno baca u dubine". A zatim je Dr. Steiner govorio o tome koliko ga je napora koštalo doći do zaključka da čak i Krist od Michelangela ima nešto luciferskog i da nova prezentacija Krista mora se usuditi, mnogo bliže odgovarati realnosti otkrivenoj od duha.

Groteskni događaj može otkriti Rudolfa Steinera s druge strane. Jednog dana u Dornachu posjetio me proračunati švicarski teolog koji je također pokazao interes za Antropozofiju i imao želju razgovarati s Rudolfom Steinerom. "Može doći s tobom u studio i njemu ću također pokazati model". Kada nas je Rudolf Steiner primio i kada je skinut omot sa kalupa, novi gost, nakon trenutka tišine, počne govoriti: "Vidim sličnost s njemačkim prijestolonasljednikom", rekao je učtivo. Nebesa otvorite se! Promislio sam. Kako će Dr. Steiner to primiti? S ravnodušnošću i strpljenjem koje je diralo samo srce, rekao je: "O zaista! Tako mislite? Gdje vidite sličnost"? Na sasvim miran i prijateljski način razgovor se nastavio do svog prirodnog svršetka. U takvim trenucima, kada je izgledalo da daljnji razgovor ne bi imao svrhe, Rudolf Steiner je mogao preuzeti na sebe nešto kao kapuljaču. Izvana, njegova ljubazna prisutnost je bila tu, ali njegovo pravo biće je živjelo na skrivenim mjestima u koja se nije moglo ući. Teolog je sigurno mislio da će s tom usporedbom reći nešto što će se Nijemcima svidjeti. Nisam nikada govorio s Dr. Steinerom o tome što je bilo. Ali me on, sa svoje strane, nikada ponovno nije pitao o njemu.

Bilo je predivno moći kontemplirati Krista tako objektivno i duhovno u društvu Rudolfa Steinera. Određena čudnovatost koju sam, u početku, osjećao u vezi Krist statue, morala je biti prevladana. Ali tada se sve jasnije počinje shvaćati da je jednostavno bilo nemoguće imati bilo koji različit koncept Krista. U svojoj uzvišenoj čistoći ova forma je bila daleko superiornija od svih ostalih. Odjednom me strefi moja česta želja: Kada bi samo znao kako je Krist stvarno izgledao! To bi sigurno napravilo dojam o Njegovu svijetu jačim. Zašto nam je to uskraćeno? – Još jedna želja koju su anđeli čuli. Kada promislim kako sam se borio s riječima Krista, iskustvo u Dornachu izgledalo mi je kao predivna i istinita nagrada za mnogo tihog napora. I kada sam mislio o sadašnjem dobu: - Zar je bilo bez značaja da je lik Krista došao upravo u ovo vrijeme? Zar u mojoj vlastitoj želji za slikom Krista nije bilo nešto od čežnji generacije koja voli i posebno je nadarena za razumijevanje vidljivog svijeta – generacije koja traži i doseže punu i potpunu zrelost? Zar u iskustvu u Dornachu nije vrsta konzumacije žudnji doba u kojem ljudi traže duh, i sada duh mogu razumjeti na novi način unatoč njihovoj materijalnoj egzistenciji? Zar ovdje nije element obećanja: Doći ću ponovno i prebivati s vama? Pred tom bistom Krista u Dornachu moja dugogodišnja potraga dobila je pomoć koju je Antropozofija mogla ponuditi.

Razgovori koje sam imao s Dr. Steinerom u Dornachu u to vrijeme su se naravno vodili i o sasvim drugim stvarima – iznad svega, na primjer, o Svjetskom ratu. "Može li se zaista znati kako će Rat završiti"? pitao sam. "Zasigurno bi to bilo moguće", bio je njegov odgovor. "Ali tada bi se trebalo potpuno povući iz svog sudjelovanja u događajima. To ne bi išlo da se istraže te stvari okultnim sredstvima i zatim se dopusti da tako stečeno znanje oboji vlastite akcije". S pažnjom s kojom je uvijek radio ovakve stvari na papiru je nacrtao kartu. Belgija i sjeverna obala Francuske

obilježene su kao područja pod engleskim utjecajem, također i istočni dio Mediterana i Bospor. "Kažu da se sada bore za Rusiju, ali to je, naravno, iluzija". Njemačka je presječena na Istoku i lišena Alsace-Lorraine na Zapadu. To je više-manje karta Europe kakva u stvari postaje poslije Rata, osim što su Njemačka i Njemačka-Austrija bile spojene. "Mogu dokazati da je ova karta postojala u Engleskoj u ranim devedesetima. Može biti još starija, ali u to nisam još išao. To je ono što će se dogoditi ako se stvari okrenu onako kako žele neprijatelji Njemačke". Ipak, moj dojam je bio da je tada Rudolf Steiner anticipirao povoljniji završetak rata za Njemačku. Kada je rat završio jednom mi je rekao: "Stvari se nisu morale okrenuti kao što jesu. Ali – ali ono kako je prošlo bilo je, napokon, neizbježno". Šest mjeseci nakon našeg razgovora u Dornachu, otprilike u ožujku, 1916, pitao sam Dr. Steinera o mnogim proročanstvima koje kruže okolo. Pralja generala u Münchenu opet je predviđala mir u mjesecu svibnju. "Da, ti ljudi vide nešto", rekao je. "Duhovni uvjeti su takvi da je mir zaista moguć tijekom slijedećih nekoliko mjeseci. Ali oni ne vide suprotstavljene utjecaje koji su na djelu. Zato se njihova proročanstva ne ostvare."

Razgovori u Dornachu su se također bavili mnogim sasvim osobnim stvarima. Ponovno mi je Rudolf Steiner rekao nešto zapanjujuće točno o meni. "Zaista je predivno da to možeš vidjeti!" provalilo je iz mene. Riječi su izgovorene u impulsu trenutka, ali u isto vrijeme bio sam sasvim svjestan želje da vidim kako će reagirati na ovakvu opasku. "Predivno"? rekao je, s ljubaznošću a ipak nepogrešivim odbijanjem. "Ne bi tako trebao misliti o tome. Netko može ili ne može vidjeti takve stvari. Ali – da znam što kršćanstvo treba danas - da, to je Milost". Cijeli impuls duše sadržan u tim riječima pokazao se tako jednostavno, tako slobodno i s takvom prirodnom sigurnošću da nisam mogao zamisliti ništa ljepše. Scene kao što je ova će pomoći ljudima da osjete kako se netko stalno poskoči od izvanrednih sposobnosti Rudolfa Steinera, i kako ga njegova ljudska jednostavnost ponovno vrati na Zemlju. Mogla je postojati unutarnja povezanost između ovih opaski i činjenice da je tijekom istog razgovora rekao: "Kada netko dublje pogleda u nečije unutarnje biće, otkriva stvari o kojima ne voli govoriti". Ton s kojim je rekao osobito nekoliko posljednjih riječi sam bi nekog tko je slušao okrenuo u pravednog i poniznog čovjeka. Ni traga sentimentalnosti ni skrivenog samozadovoljstva. "Čovjek u prisutnosti Boga" – moglo bi se reći. Tu je bio čovjek koji zuri u vlastito biće u jasnom svijetlu svijesti, bez da izgubi osjećaj sebe. Ovakva scena utjelovljuje sve što čini protestantizam velikim: samospoznaja i doživljaj Milosti. – Ali te stvari su bile samo osnovni tenor, dajući uspon za moćan život punog otkrivenja. Nije to bilo zato jer sam sjedio pred njim kao protestantski teolog da je Rudolf Steiner rekao stvari koje mi se sviđaju. U samim dubinama njegove svijesti osjećao je svoju misiju da bude na usluzi kršćanstvu i to je osjećao kao milost. Ali s njegovom dubokom poniznosti nije to govorio češće nego je apsolutno nužno.

"Da li ste uvijek razmišljali o Kristu kao što razmišljate danas, čak i u vašim znanstvenim danima"? pitao sam ga. "Sjećam se da sam u razgovoru u sredini mojih dvadesetih ovako govorio o Kristu", odgovorio je. "Ali je onda naravno to privremeno palo u pozadinu. Morao sam proći kroz sve ostale faze. To je bila karmička nužnost". "Zašto je bilo to da unatoč svemu što ste znali u tim ranijim godinama, da ste bili

potpuno tihi o okultnim stvarima do vaših četrdesetih godina"? pitao sam. "Moramo sam najprije napraviti određeni položaj za sebe u svijetu. Ljudi danas mogu reći da su moji spisi ludi, ali moj raniji rad je također tu, i ne mogu ga potpuno ignorirati. I, nadalje, morao sam dovesti stvari do određene jasnoće u meni, do točke gdje sam im mogao dati oblik, prije nego je o njima bilo moguće govoriti. To nije bilo tako lako. I zatim – iskreno priznajem – zahtijeva hrabrost otvoreno govoriti o ovim stvarima. morao sam najprije steći tu hrabrost".

"Da li zaista mislite da će Antropozofija uspjeti da postane više od jakog impulsa naše civilizacije? Mislite li da zaista može izbiti kao nova kultura"? – Postao je začuđujuće ozbiljan. "Ako čovječanstvo ne prihvati ono što se sada nudi, morati će čekati slijedećih stotinu godina", rekao je. Izgledao je duboko dirnut. To nije bila samo emocija, već nešto poput grmljavine presude. Nije rekao ništa više. Nikada prije niti kasnije nisam vidio kako duša cijele epohe može podrhtavati u jednom čovjeku.

* * * * *

Na prijelazu godina 1915-16 stigao je iz Berlina upit da li bi želio dopustiti da budem nominiran za "Novu crkvu". Ali – zar nisam pozvan tamo pod krivim pretpostavkama? Napisao sam: "Ja nisam čovjek koji mislite. Zadnjih godina sam bio u bliskom kontaktu s Antropozofskim pokretom; i premda neću predlagati da propovijedam nepatvorenu Antropozofiju, već kršćanstvo, kako će propovijedi poslane uz ovo pokazati, želio bih zadržati punu slobodu da se otvoreno izjasnim na strani Antropozofije, na primjer, slobodu da postanem član Antropozofskog društva. Ja sam, u svakom slučaju, uvjeren da bi u dobu koje sada sviće bilo jako dobro ako bi svećenik koji razmišlja u antropozofskom smjeru imao propovjedaonicu u Berlinu. Ali pošto vi vjerojatno mislite drugačije, moram iskreno iskazati položaj". – Odgovor je bio: "Dođite takvi kakvi ste". Mislim da je važno to naglasiti. Kasnije, kada su mi ljudi često govorili da odobravaju ranijeg Dr. Rittelmeyera ali ne i onog kasnijeg, nisu znali da od godine 1912 nesvjesno sudjeluju u Antropozofiji. Ne toliko u detaljnim iskazima koliko u unutarnoj sigurnosti s kojom se govorilo o višem svijetu, u povećanoj snazi koja dolazi iz unutarnjeg izvora pomoći, u novom odnosu prema Kristu – Antropozofija je bila tu.

Sada sam po prvi puta bio suočen s pitanjem da li bi se trebao pridružiti Antropozofskom društvu. Jer jedna stvar je bila sigurna: ako se sada ne pridružim, već kasnije, moje članstvo bi u velikoj mjeri izgledalo kao "konverzija", možda čak i kršenje vjere za birače i zajednicu. Ako je pridruživanje uključivalo bilo kakvo dogmatsko prihvaćanje i jednog rezultata znanosti duha, za mene bi bilo nemoguće poduzeti taj korak. Već sam se dovoljno žustro borio za moju slobodu protiv dogmatizma u Crkvi. Ali, kako je kasnije novi ustroj Antropozofskog društva na Božić, 1923, jasno pokazao, članstvo je jednostavno uključivalo priznavanje prava na postojanje i važnost duhovno znanstvenih istraživanja, i bilo je ujedinjenje s onima koji su željeli to vršiti u smjeru naznačenom od Rudolfa Steinera. Nije se tražilo da netko prihvati istine znanosti duha već jednostavno da ih uzme ozbiljno i sam na njima radi. Čin je priznanje samog Rudolfa Steinera, međutim, izgledao mi je kao

čista dužnost prema istini i pristojnosti, s obzirom na nerazumijevanje i klevetanje koji su bili njegov usud.

* * * * *

Sada je postojao poseban povod da moj cijeli odnos s Antropozofijom stavim na kušnju i dođem do konačnog zaključka.

Kako se stvarno može otkriti da li je skup novog duhovnog učenja kao što je ovo, sa svim svojim tvrdnjama, zaista temeljen na istini ili je to kolosalna greška? – To je bilo pitanje. Ja sam osobno osjećao da je prirodno bilo formirati što je moguće točniji sud o čovjeku koji je znanje donosio. Nisam dopuštao da mi promakne ni jedna jedina mogućnost za prosudbu Rudolfa Steinera kao čovjeka. Moja privilegija je u životu bila da dođem u kontakt sa mnogim iznimnim osobama i, kao svećenik, sa sudbinama i karakterima veoma mnogo ljudskih bića. Dobra osnova za procjenu vrijednosti čovjeka je dakle bila tu.

Izgledalo mi je vrlo vjerojatno da ako je bila prisutna tendencija prema fantaziji i samoobmani u čovjeku s obzirom na domenu nadčulnog, neizbježno se mora pokazati u nekoj točki u uobičajenom općenju i u kontaktu sa stvarima praktičnog života. Inače bi trebali pretpostaviti postojanje ili rijetke i nevjerojatne dvojnosti, u obliku koji se ne može naći niti u najsuptilnijim slučajevima mentalne bolesti, ili dijaboličke nevaljanosti. Koliko je veliko bilo moje zaprepaštenje kada sam vidio sve više dokaza sigurnosti i jasnoće s kojom je Rudolf Steiner opažao i savladavao najtrivijalnije detalje života. Njegovo poznavanje ljudske prirode je bilo jednostavno zadivljujuće. Do sada kako se odvijalo moje iskustvo, jedini osjećaj u kojem je mogao biti obmanut, bio je što je više nade polagao u ljude nego što su poslije ispunili. Dr. Steiner se obraćao najboljem u drugim ljudima, a odgovor je prečesto dolazio od onog manje vrijednog u njima. Imao je moćne zadatke za podijeliti, ali ne i ljude kojima bi ih mogao povjeriti. Tako je birao najbolje koje je mogao naći, nadajući se od njih najboljem i zatim se vjerojatno mogao osjećati vrlo umjereno zadovoljan. Ali to nije bila kriva prosudba od strane Rudolfa Steinera; to je bila greška od strane drugih.

U jednu sam stvar također bio uvjeren: Ako postoji bilo kakav trag unutarnjeg samo-veličanja i volje za moći kod čovjeka, to ne može ostati stalno skriveno tijekom uobičajenog razgovora. Često sam imao razbijene iluzije kada izvanredan čovjek dopusti taštini da konačno proviri kroz neku pukotinu njegove proročke mantije, i napokon se suoči s jazom u riječi, ili aluziji ili prizvuku koji se izmigoljio u odnosu na sebe. Ni jednom nisam doživio ni najmanji trag toga kod Rudolfa Steinera. Zna se, naravno, da se danas ovo govoreći samo riskira da se bude optužen za "bolesno hvalisanje" ili sljepoću. Ipak, istina je da su se nove ideje i koncepcije svih ljudskih vrлина pojavile kada je netko stvarno vidio Rudolfa Steinera. Jer nikada se nije "pravio važan", čak i u najviše osobnom i intimnom razgovoru. Upravo suprotno, prikrivao je sebe ondje gdje bi ga mogli veličati, i činilo se kao da želi da drugi saznaju što je to predstavljalo za njih.

Izrastao bi novi koncept istine kada bi netko vidio pažljivu preciznost s kojom je odgovarao, s promišljanjem svake riječi i tona, ali bez traga "diplomacije", s dobrom voljom za beznačajne ljude koji se nisu mogli uzdići do bilo čega većeg, ali također bez pokroviteljske "ljubavnosti". Nisam znao za slučaj gdje ga je pogled na izvanjsku dobit spriječio da ne kaže голу istinu, i napravi nešto što je moglo biti neugodno. Ljudi koji su igrali ulogu u svjetskim poslovima i mogli mu biti korisni uzaludno su čekali da im pristupi ili se smjesti do njih u centar pažnje. Kada sam jednom sa žaljenjem vidio da je ignorirao čovjeka koji je mogao biti vrijedan, rekao je kratko i nedvosmisleno: "Ne želim pridobiti ni jednog čovjeka".

Divljenje od žena kviri gotovo svakog popularnog govornika. To dovodi do lažne prigušenosti u govoru, i pogrešne nijanse u procjeni nečije snage. Stav Rudolfa Steinera prema njegovim poštovateljima bio je vrijedan najvećeg respekta. To je samo po sebi bila čistoća. On nije stao na kraj divljenju, jer je znao da je poštovanje plodno tlo za mnogo toga što je plemenito. Također je bio potpuno oslobođen čvrstine, ali ako bi je postao svjestan ne bi, s njegove strane, pretrpio plašljivu prigušenost nezdrave emocije. Što se njega ticalo, sredio je da oko sebe ima ljude koji ga poštuju ali o njemu ne govore ushićeno.

I tako bih mogao nastaviti, na toliko mnogo stranica. No, neki to ne trebaju a drugi to neće podnijeti. Za sada je dovoljno reći da je dojam Rudolfa Steinera kao čovjeka bio takav da je povjerenje u njegovu slučaju moglo jedino rasti što ga se više upoznavao. U mnogim pogledima mi je bio stran, čovjek sasvim različitog poretka. Ali baš iz tog razloga osjećao sam se neobavezan i siguran u moju prosudbu.

Nezavisno od osobnosti Rudolfa Steinera i povjerenja u nju, netko bi pokušao biti načistu s Antropozofijom postavljajući se u skladu s Dr. Steinerovim vidovitim sposobnostima u osobnim slučajevima. Sve skupa nije moglo biti lako spojiti osjećaj mjere koji je dužan drugome, moguće velikom čovjeku, s opravdanom željom za znanjem i neumanjenim znanstvenim smislom. Rudolf Steiner nikada nije izgledao nesklon mom stavu i ni jednom ga nije, bilo direktno ili indirektno, odbacio ili korigirao. Očito je sasvim nemoguće sve reći, ali ovoliko je moglo biti rečeno. Sve sumnje u odnosu na istinu o njegovim višim sposobnostima su sve više protjeravane s onim što sam doživljavao kako su godine prolazile. To, naravno, nije dokaz kategoričke točnosti, niti to izostavlja nužnost testiranja svakog novog dijela znanja, ali naznačuje da nečiji odnos prema istinama duhovne znanosti nije onakav kakav je bio na stupnju kada je postavljao prva elementarna pitanja. Moja polagano rastuća vjera u njegove vidovite sposobnosti nije nikada bila potresena toliko da je to bilo više od nevažnog incidenta.

Daljnja borba s Antropozofijom – i zaista i najveća – sastojala se u pokušaju da sam dobijem rezultate pomoću njegovih metoda. Antropozofski pokret je stalno predmet zamjerki: "Među vama ima samo jedan čovjek koji vidi sve te stvari". – Barem su to govorili ljudi koji su išli iza primitivne primjedbe da to nije ništa osim prožvakani Gnosticizam. "Pokažite nam više vidovitih koji se slažu jedni s drugima. Tada ćemo o tome imati više za reći"! Ovu vrstu govora mogu uzeti jedino kao

izbjegavanje pravog istraživanja. Naravno da postoji samo jedan koji sve te stvari vidi. I među onima koje sam poznao, nema nikog čije bi se sposobnosti vizije mogle na trenutak usporediti s onim od Rudolfa Steinera. Ali, napokon, da li je tako neobično i nevjerovatno u svjetskoj povijesti da jedan čovjek bude toliko ispred svih drugih? Zar to nije bio Aristotel, Sv. Augustin, Goethe? Veliki čovjek ne smije biti odbačen jedino zato jer stoji sam. Činjenica da nitko ne tvrdi da je vidio ono što je vidio Rudolf Steiner je u stvari dokaz koliko malo sugestija igra ulogu u Antropozofiji. Slučaj je, međutim, da ima mnogo Antropozofa koji iz stvarnog iskustva znaju početne elemente stvari o kojima Rudolf Steiner govori, i ja se i sam sada ubrajam u njih. Slabi počeci individualnog znanja su bili tu u odnosu na gotovo svaku domenu o kojoj je govorio. Ali svaki korak naprijed prema vlastitom znanju čini se za slobodu. Od slobode koju sam već sam stekao, mogao sam promatrati Rudolfa Steinera. Ali tko je bio tamo tko mi može reći što se događa na kasnijim stupnjevima onoga što sam poznajem kao rudimente: viši članovi čovjekova bića, Imaginacija, Inspiracija, Intuicija, nebeske Hijerarhije? Znanost zasigurno ne. Niti ne nazire ove stvari. Indijska učenja dolaze bilo preko filologa, koji nemaju iskustva u ovoj domeni, ili preko teozofa, koji ih daju u obliku previše udaljenom od sadašnje svijesti. – I tako je bio jedino Rudolf Steiner. Svaka od njegovih izjava mogla se povezati s početkom vlastite spoznaje i tako testirati.

Drugi napor u vezi Antropozofije bio je da sam pokušao otkriti njene učinke u stvarnom životu. Na čisto hipotetski način pokušao sam živjeti pod pretpostavkom da bi mogla biti u pravu. Na taj način se ulazi u oblast živog duha umjesto odugovlačenja u apstrakciji. Konačno, netko ne bi trebao usvojiti ništa što mu ne služi ili radije netko to radi jedino na način na koji izgleda da se uklapa. Ali onda učinak Antropozofije na zdravlje je prilično jasan. Po prvi puta se ima utisak da je tu bio pravi odnos između Duha i Prirode. Postaje se "zdrav" u pravom smislu, po prvi puta shvaćajući krajnje siromaštvo neduhovnog materijalizma koji je zgrabio čak i kršćanstvo. I postaje se zaista "čovjek". Jer čovjek jedino može uistinu živjeti ako se osjeća kao građanin dva svijeta. Kada ima veliki "nad-svijet" iznad sebe – svijet kojeg može postati član s njegovim vlastitim posebnim zadatkom – tada i jedino tada postaje potpuno svjestan digniteta čovječstva.

Zadnji napor u vezi Antropozofije se sastojao u testiranju na sudu aktualnosti i misli, sveg ostalog znanja i intelekta koji je inače na raspolaganju, uspoređujući Antropozofiju s drugim spoznatljivim stvarnostima i druge spoznatljive stvarnosti s Antropozofijom. I onda se uvijek činilo da je, u početku, netko uzeo Antropozofiju previše apstraktno ili na previše grub način, ili da je živio u svijetu realnosti punom predrasuda. Nije nam namjera ovdje govoriti detaljno o svim stazama na koje je trebalo kročiti. Idem li predaleko ako proglasim da ni jedan od protivnika nije podnio ni desetinu boli koju sam ja s Antropozofijom prije nego sam se pridružio Pokretu? Stvarno istraživanje sa strane protivnika – onakvo kakvo je – je sramotno amatersko, puno predrasuda i strahova. Izgleda da ljudi uvijek zamišljaju da moraju prihvatiti što vidovnjak govori, bez da to ispituju. Oni koji se nisu potpuno riješili praznovjerja neće joj čak moći doći ni blizu. – Ne prihvatiti ništa, ali također i ne odbaciti ništa što nije stavljeno na kušnju, pustiti da stvari odstoje, bez obzira na njihovu mjeru

vjerojatnosti, priznati slobodne hipoteze u odnosu na oblasti o kojima ostali nemaju ništa za reći i zatim mirno čekati što će se pojaviti iz života i misli – ako bi ljudi došli do toga da usvoje ovaj stav, mogućnost krajnje jasnoće bi bila tu. I bitka Antropozofije bi, vjerujem, bila dobivena.

U svakom slučaju tada sam po prvi puta vidio što "konceptija svijeta" zaista znači. Sigurno nitko u njihovu smislu ne bi uzeo slijepi naturalizam Ernsta Haeckela, ili anemičnu duhovnost Rudolfa Euckena, kao "konceptiju svijeta"? Čak i u estetskom smislu, ogromna slika svijeta koja uključuje oblasti duha i materije koja je prezentirana od Antropozofije je zapanjujuća. Čovjek koji nešto zna o duhovnoj povijesti čovječanstva morati će se upitati: Kada i gdje je čovječanstvo ikada doživjelo nešto ovakvo? Aristotel, Toma Akvinski – ali ovdje je bilo nešto više, nešto zaista kao sublimirana unija oboje. Čistoća duha, mnogobrojne potvrde u stvarnom životu, osvjetljavajuće objašnjenje stotina detalja, veličanstveno uzajamno podudaranje dijelova, zdrav način na koji je dano mjesto svijetu prirode i njegova prirodna veza sa svijetom duha, živa punoća duha kao kreatora prirodnog svijeta – kada netko sve to razmotri i podvrgne testu života, tu je zaista bila konceptija svijeta s kojom se zaista moglo živjeti! Moja vlastita želja je bila da se držim onog što sam znao o Kristu u mom unutarnjem biću i da sve drugo gledam kao sporedno. Ali moje kršćanstvo je moglo živjeti i disati u ovoj konceptiji svijeta, čak i ako sam ga još prihvaćao kao samo hipotezu. Zaista se uvećalo u jasnoći i snazi. –

To je bio više ili manje moj okvir uma kada sam se suočio s pitanjem da li bi trebao postati član Antropozofskog društva.

Do tada mi nitko nije rekao ni riječi o toj temi, najmanje Dr. Steiner. Michael Bauer mi je na početku jednostavno rekao da u svemu mogu učestvovati bez da se vežem za Društvo. Sada sam o tome počeo sam govoriti Rudolfu Steineru. Rekao sam da sam ja sa moje strane sada spreman pristupiti Društvu; Suzdržao bi se jedino ako bi on želio imati čovjeka van Društva koji bi bio potpora. Odgovorio je: "Beznačajno je da li ćete ući ili ostati vani; biti ćete napadani u svakom slučaju". To je bilo sve što sam mu ikada rekao o toj stvari. To je tužna tragedija u ljudskoj povijesti da čovjek u čijoj se neposrednoj blizini disao zrak slobode koja treba doći treba živjeti u umovima većine suvremenika kao izvršitelj pobune, čarobnjak s hipnotičkom moći, vrsta polu-maga, polu-mistik Pied Piper. Sigurno, mnogi među njegovim sljedbenicima su osjetili vlastito unutarnje samopouzdanje uzdrmano neodoljivom superiornošću snage Rudolfa Steinera. Bilo je također previše lakog brbljanja o antropozofskim istinama i veliki dio slijepog slijeđenja vođe Antropozofije. Takva je tragedija koja ide uz veličinu, tragedija koja će uvijek biti tu kada se pojavi veliki čovjek. Ali Rudolf Steiner nije nikad propustio da obznani da mu se najviše sviđaju ljudi koji pred njim stoje u slobodi i samopouzdanju. Čak ni samovolja nije da mu se u cijelosti nije sviđala, premda je nije mogao gledati kao kvalitetu koja će pogodno promovirati stvar Antropozofije. Način na koji je kombinirao prijeko potrebe s obzirom na osobnu slobodu uvijek je izazivao moje bezuvjetno divljenje. Kada bi to bila stvar izbora, on bi uvijek stavio slobodu čovjeka ispred potreba stvari. Jer je na budući hram

čovječanstva gledao kao na izgubljen ako bi bio sagrađen na srednjovjekovnim temeljima.

* * * * *

Sredinom godine 1916 dao sam svoju prvu – još uvijek privremenu – propovijed u Berlinu. Kada sam slijedeći dan posjetio Dr. Steinera čuo sam, na moje zaprepaštenje, da je bio prisutan. Rekao je vrlo ljubazno. "Naravno uvijek vidim nešto osobito u takvim slučajevima. Glazba orgulja na početku – u tome nije bilo ničeg. Kada ste počeli govoriti ljudi su bili razbacani pojedinci, ali tijekom propovijedi sve se povlačilo zajedno, i na kraju je bila jedna homogena eterska forma. Bilo je stvarno predivno, i drago mi je što sam je vidio. Trebao bih češće dolaziti i vidjeti kakav će biti daljnji razvoj". Njegove riječi sadržavale su radost sudjelovanja koje su otvarale dobre izgled u odnosu na moj rad u Berlinu. Ali Dr. Steiner nije mogao, konačno, izvršavati njegovu namjeru dolaska. Vrlo brzo nakon toga njegovi napori da dovede duhovno rješenje svjetske krize načinili su nadljudske zahtjeve na njegovo vrijeme i energiju. I tako sam ga vidio samo dva puta, na pogrebima koje sam, na njegov prijedlog, održao za članove Antropozofskog društva. U obje prigode sam ga poslije ispitivao, jer sam se pitao oko te "eterske forme". U oba slučaja je moj vlastiti dojam bio da nije moguće proizvesti mnogo unutarnjeg učinka na gomilu nepoznatih, osobno nezainteresiranih učesnika. Nešto bi se moglo ostvariti riječima u slavu umrlog u tim pogrebnim "govorima" ali ne i preko stvarnih istina religije. Dr. Steiner je rekao u prvom slučaju: "Nekoliko izoliranih eterskih formi se pojavilo među zajednicom, ali ništa više od toga". Drugi puta je rekao: "Ostvarili ste dobar kontakt sa stvarno ožalošćenima".

Osim ovoga teško da sam izmijenio i riječ s Dr. Steinerom o mom pozivu u svećeničkoj službi. Sasvim otvoreno sam htio patvoriti moj vlastiti put i dopustiti da antropozofski impulsi slobodno rade. Od samog početka mog rada kao mladog teologa stalno sam bio iznutra siguran da me bilo koji dan može odvesti vani iz evangelističkog svećenstva i bio sam odlučan da budem spreman kada taj dan dođe, žive i budne svijesti. Ali s njegove strane, Dr. Steiner nikada to nije iskoristio da bi izvršio utjecaj, čak ni indirektnom sugestijom, na koju bi moja težnja za slobodom snažno reagirala. Izgledalo je da me podržava u mojim metodama. Često sam ono što je rekao mogao primiti u smislu ohrabrenja, na primjer, kada je govorio o "supstanci" ili "dobrim rezultatima meditacije" kod propovijedi. Jednom prigodom – mora da je bilo godine 1917 – kada sam ga sreo na putu za njegovo predavanje i pridružio mu se par koraka, rekao je: "U mojoj životnoj misiji moram se ograničiti na okultno – inače neću uspjeti. Vaš zadatak je religija". To također smatram ohrabrenjem da nastavim mojim putem. Ali danas ako se osvrnem unatrag, znam da je opet bio trenutak kada sam se još trebao pitati.

Prvo privatno predavanje koje sam čuo od Dr. Steinera nakon što sam preselio u Berlin, bilo je na temu Krista. Dojam koji je ostavilo bio je jedan od najživopisnijih iskustava u mom životu. Rudolf Steiner stajao je za govornicom u maloj, predivno dekoriranoj prostoriji Antropozofskog društva u Gaisbergstrasse i govorio. – Tada sam shvatio kako čovjek u samoj prisutnosti Krista govori o Kristu. U riječima je bilo

nešto više od odanog poštovanja. U slobodi i poštovanju čovjek je tražio Krista Čija je prisutnost bila sasvim blizu, i u Čijoj prisutnosti se samo njegovo biće promijenilo u utjelovljenje plemenite molitve. U predavanju nije bilo ničeg od stila propovijedi ili molitve. To je bilo duhovno-znanstveno prenošenje činjenica o višem svijetu kako su se u istraživanju same otkrivale, i tada mogle biti iznesene sa savršenom slobodom. Još je moćniji bio dojam o tome kako sama stvarna Prisutnost dovodi čovjeka u raspoloženje obožavanja koje mu po prvi puta daje njegov pravi dignitet. Niti svećenik niti prorok, već znalac stvarnosti koji je stajao tu pred nama i dopustio da zurimo u tu stvarnost u i kroz njega. Samo je iskrivljena priroda mogla propustiti da opazi da je ovdje netko stajao u samom svijetlu istine. Čovjek pred nama je govorio o svijetu u kojem je sam živio. Stotine propovijedi koje sam čuo o Kristu odlazile su u pozadinu mog uma. Izblijedjele su u sjene. "Mi govorimo o onom što znamo i svjedočimo o onom što smo vidjeli". – Nova objava Krista je bila tu. Nova era Krista je svanula – još u prvim blagim zrakama obećanog jutra. Samo predavanje je govorilo o tome – govorilo bez i najmanjeg traga sebičnih čežnja za ono što tek treba doći, jednostavno objavljujući ono što jest i što bi nam sam želio pokloniti. Svatko tko je tome svjedočio ne može više imati sumnji da je pred njim stajao potpuno ovlašteni sluga Krista.

* * * * *

Sada su slijedile dvije zimske sezone - 1916-17 i 1917-18 – kada sam svaki tjedan mogao slušati predavanje Dr. Steinera, a ponekad dva, tri i četiri. Osim toga bilo je moguće s vremena na vrijeme ići do njega s pitanjima, premda je obzir prema njemu i prema drugima zahtijevao da se te mogućnosti ne iskoriste sebično. Ali nakon gotovo svakog predavanja mogao sam na kraće vrijeme s njime razgovarati u zajedničkoj prostoriji Antropozofskog društva. Nakon što bi zadovoljio ostale koji su propitivali i završio razgovore, obično bi došao i stajao ili sjeo neko vrijeme, brbljajući na prijateljski, ljudski način u sada praznoj prostoriji. U tom vremenu se mogla pojaviti najneposrednija ideja o njegovoj osobnosti. Slušao je sve s najvećim ljudskim interesom, i komunicirao je na najhumaniji način.

Ali povremeno su za mene ti satovi imali nešto potištenosti. Tu i tamo se jasno moglo osjetiti da bi Dr. Steiner volio još nešto reći o sadržaju predavanja. Ponekad bi, zaista, tako i započeo. Ali često je nedostajao brz i inteligentan odgovor na te opaske. Netko se bojavao da bi ga neinteligentna riječ zaboljela više od tišine. Nije izgledalo moguće orijentirati se dovoljno brzo i sigurno u novom svijetu misli. I nije rijetkost da su ti pokušaji konverzacije bili bolno oskudni. Osjećala se tragična usamljenost velikog čovjeka – a ipak mu se nije moglo pomoći. Dr. Steiner nikada nije pokazao ni jedan znak razočarenja, i nosio se s takvom neumjesnošću s ljubaznim strpljenjem. Može se zamisliti kakav je učinak njegova ljubaznost imala kada je netko bio svjestan tih osjećaja srama. Jednom prilikom, kada je objavio da tijekom par sljedećih mjeseci neće moći davati privatne intervjuje, došao je odmah nakon predavanja i rekao: "Ono što sam upravo rekao ne vrijedi za intimne prijatelje". Toliko sam se zasramio da sam

samo mogao ostaviti dojam da nisam čuo. A onda je ponovio riječi lagano naglašene, gledajući me pažljivo dok nisam bio sposoban nagovijestiti da sam razumio.

* * * * *

Sada bi iz tih godina trebale biti ispričane određene epizode više općeg interesa, u objektivnijem okviru.

Pažnja javnosti još nije bila usmjerena na Dr. Steinera. Napisao je djela od najvećeg značaja, i ona su čitana u daleko širim krugovima nego je to Antropozofsko društvo. Ali ni jedan čovjek čija je riječ imala težinu u javnosti nije rekao ni pasusa o njemu. Njegov rad je izgledao osuđen na smrt tišinom. Christian Morgenstern, koji je, kao pjesnik, iskreno i nedvosmisleno javno priznao svoju privrženost Rudolfu Steineru, još je bio slabo poznat i on je, štoviše, uživao pjesničku slobodu da ga se ne uzima dovoljno ozbiljno u domeni filozofije. Zapravo je Dr. Steiner namjerno izbjegao sav posao oko izdavačkog reklamiranja. Nisu izdani ogledni primjerci, nisu potaknuti pregledi, nisu izdane liste. Iskoristio je priliku da djelo bude prepoznato u svijetu prema vlastitim zaslugama. Čista iskrenost njegove spoznaje da je njegova obveza bila prema duhu i samo prema duhu, upravo je obrnuta od reklamnih metoda s kojima su ga protivnici optuživali. Kakve god greške su napravljene od njegovih prijatelja tijekom debatiranja ideje Trostruke političke zajednice – a hitne potrebe vremena tu mnogo objašnjavaju – sam Rudolf Steiner je bio nevin. Kao netko tko je imao direktno iskustvo, mogu reći da nitko od njega nije u duh vjerovao hrabrije i odlučnije. Dokaz za suprotno još treba iznijeti – ako je zaista ikada postojao.

Kod ovakvog stanja stvari bilo mi je jasno da treba podići glas da bi bilo ikakve nade da se čuje, u svakom slučaju od određenih dijelova javnosti. Kakva korist od sve pažnje koju bi netko uspio privući ako ne bi mogao baciti riječ na vagu na važnoj prekretnici duhovne povijesti čovjeka?

I tako, nakon mog posjeta Dornachu 1915, napisao sam prvi članak u časopisu, Christentum und Gegenwart, kojeg sam bio jedan od osnivača. Članak je nosio naslov *Dornach und Elmau*. Dvadeset godina, od 1895 do 1915, slijedio sam Johannes Müllera u duhu duž njegovog puta sudbine. Prije nego ga je ijedan Konzistorij ili studij teologije uzimao ozbiljno, bio sam jedan od onih koji su ga podržavali. Ne poričem da sam u tim danima, i to dugo vremena, polagao u njega veće nade nego što je on kasnije mogao ispuniti. Njegovo iskustvo višeg "Ja" u čovjeku, njegova objava više "Stvarnosti", i "Organ" pomoću čega se mogla percipirati, davao mi je predosjećaj da sviće zora novog doba religije. Ali upravo jer sam se previše nadao u Johannes Müllera bio sam toliko oprezan, u početku, u odnosu prema Rudolfu Steineru. Nakon moga iskustva u Dornachu osjetio sam impuls da idem do Johannes Müllera u Elmau da bi povukao živu usporedbu, pouzdane linije vodilje u duhu, i da moje misli dovedem do jasnoće. Ali ovaj prvi članak o Johannes Mülleru i Rudolfu Steineru bio je zamišljen samo kao brušenje pera.

Magazin *Kunstwart* izgledao mi je kao pogodan kanal s kojim bi došao do javnosti. Kraći napisi na temu religije priskrbili su mi izvjesno pravo autorstva.

Jedina stvar za koju sam mario bila je da Antropozofija jednog dana privuče pažnju javnosti i bude uzeta ozbiljno. Dr. Steiner je najprije čuo za moju namjeru kada sam ga pitao da li bi mu mogao unaprijed pročitati članak da bih izbjegao netočnosti. Tijekom čitanja, s kojim se spremno suglasio, stalno sam ga pogledavao tako da mi ne pobjegne ni jedna naznaka osjećaja. Sjeo je ispred mene slušajući s hladnom nepristranošću, i izgledalo je da ne troši više mentalnog napora i interesa nego je apsolutno esencijalno. Članak je završavao sa slikom koja je trebala biti neodoljivi izazov za tvrđavu šutnje: ". . . Kada je Nietzsche izgubio svoje mentalne sposobnosti i živio u Weimaru, u njegovu kuću je došao mladi čovjek s kojim se Nietzsche više nije mogao svjesno upoznati. S njegovim mirnim, široko otvorenim očima Nietzsche je mogao zuriti kroz njega u prazninu. Prema čemu je zurio? Je li on bio u potrazi za svojim nadčovjekom? Možda će kasnija generacija govoriti o ovom sastanku kao o izvanrednom simbolu u ljudskoj povijesti".

Kada sam ovo pročitao gledao sam što je pažljivije moguće na Rudolfa Steinera. Na moje zaprepaštenje, pitao je, gotovo sa znatiželjom: "I tko je bio mladi čovjek?" "Zar ne vi sami, Herr Doktor!" "Oh da," odgovorio je, "ali to je bilo u Naumburgu, ne u Weimaru". Za mene je bilo iznimno zanimljivo vidjeti kako je zemljopisna pogreška učinila da propusti shvatiti da se to sasvim očito odnosilo na njega, i kako je nakon objašnjenja priznao s takvom prirodnom sigurnošću povijesnu važnost s kojom ga je članak obdario. Jedino čista nezainteresiranost i u isto vrijeme savršeno samopouzdanje mogli su napraviti takav stav mogućim. Onaj tko sekundu za sekundu participira u ovakvim scenama, gledajući samu igru očnih kapaka, može sigurno reći nešto o tome što je stvarno u čovjeku. To je bilo kao da je kor duhova šaputao: Ono što govoriš je istina! I onaj od koga govoriš, on je također istina! – S istom prirodnom jednostavnošću i slobodom s kojom je Rudolf Steiner pristao da bude tako postavljen na povijesnu pozornicu, prešao je govoriti o drugim pitanjima. Na trenutak su njegove misli boravile na članku kao cjelini. Njegovo blijedo lice, koje je često odavalo dojam da u venama iza tamne kože teče bijela krv, razvedrilo se jedva primjetnom sjenom. Tada je rekao ozbiljno: "Članak je postignuće – zaista je postignuće! Izazvati će negodovanje. Ali – zasigurno neće biti prihvaćen?" Zapravo je bio prihvaćen od urednika magazina uz uvjet da cijeli početak bude izbrisan. Ali čak i u tom unakaženom obliku bio je, kako sam slučajno čuo poslije, sredstvo upoznavanja nekoliko ljudi s Antropozofijom.

Malo nakon toga počeo sam raditi na članku za *Christliche Welt*, časopis s kojim sam nastavio kontakt. Pitao sam Dr. Steinera da li bi ga mogao pitati određene stvari iz njegova života kako bih bio dobro informiran. "Da, jednom dođite i reći ću vam detaljno", bio je njegov odgovor. Kada sam stigao rekao je: "Smeta li vam da dovedem Frau Doktor Steiner"? – I tako sam ga mogao slušati duže od sata, prekidajući ga s pitanjima što je rjeđe moguće. Sposobnost vidovnjaštva je već bila probuđena u najranijoj mladosti kada je postao svjestan smrti ženske rođakinje prije nego su vijesti stigle izvana. Ali, napokon, njegova autobiografija je sada bila objavljena i sadrži sve što je on sam želio prenijeti javnosti. A za antropozofe postoji također dostupan rukopis Fragment iz mog života, koji priča više-manje ono što sam tada čuo, jedino u intimnijim i osobnijim detaljima. Ono što me najviše dojmilo je način na koji

priča o velikim učiteljima koji su bili na njegovu putu. Ljudi iznimne duhovnosti, potpuno nepoznati u javnom životu, bili su tamo u pravom trenutku, pomažući mu da u kritičnim godinama shvati i razvije njegove sposobnosti, stojeći kao sponzori u osvitu njegove životne misije. Bez da je Rudolf Steiner govorio o tome, ima se dojam da je duga priprema napravljena za život kao što je taj, da su u pravim trenucima poslani nužni pomagači, i da je sve vodilo do poduhvata koji će se, mudrošću ispunjenim znanjem, urezati u ljudsku povijest. Vanjski svijet nije imao ni najmanjeg nagovještaja o tome. Život vođe čovječanstva s uzvišenom misijom umjetničko je djelo u kojem anđeli i ljudi surađuju. Bilo je predivno čuti u takvim direktnim detaljima o stvarnom postojanju takvih duhovnih vođa čovječanstva, bića koja zaštićena prikrivanjem vladaju iza vela ljudske povijesti kao vidovnjaci i vodiči. Oni koji se sjećaju posredovanja od onog zvanog "Nepoznati" u životu Jacoba Boehmea, pojave "Prijetelja Boga" u životu Taulera, mogu steći ideju o stvarima o kojima je Rudolf Steiner govorio tom prigodom. Jedina je razlika bila da je ovdje vodstvo ovih uzvišenih vođa prema velikoj zemaljskoj misiji bila svjesnije i jasnije prepoznana. Premda čudno zvuči, kada netko razmišlja o svakodnevnom svijetu, nije ga osjećao čudnovatim kada je Rudolf Steiner govorio. Neću nikada zaboraviti izraz njegova lica kada je o jednom od ove dvojice ljudi rekao: "To je bila najznačajnija osobnost"! Njegove su oči izgledale natopljene u kontemplaciji o njemu. Bile su ispunjene poštovanjem jednog velikog znalca za drugog. Kasnije mi je pričao da je jednom bio iznenađeno spašen od "Učitelja" kada je bio na točki da nešto napravi što bi značilo smrt. Na moje pitanje da li je bilo koji od ta dva čovjeka još živio, i da li ga je ikada vidio, odgovorio je: "Nema potrebe". Osjećao se sposoban bilo kada uspostaviti duhovni kontakt bez vanjske prisutnosti. Jednom, kasnije, nešto me nagnalo da pitam: "Gdje su 'Posvećenici' sada, kada je u pitanju životno djelo kao vaše"? Odgovorio je: "Duhovne istine sada treba dosegnuti ljudskom mišlju. Da ste sreli te Posvećenike danas ne biste mogli u njima naći bilo što za čime tragate. Oni su svoje zadatke imali više u ranijim inkarnacijama. Danas mišljenje čovjeka treba biti produhovljeno". "Zar se ne osjećate krajnje usamljeni u vašem zadatku"? pitao sam, svjestan distance koja ga je odvajala od nas ostalih. "Ne osjećam se usamljeno", bio je miran odgovor. – Toliko mnogo se moglo reći iz vremena tijekom kojeg je bilo dopušteno pogledati u pozadinu takvog života.

* * * * *

Za moj članak u *Christliche Welt*, "Von der Theosophie Rudolf Steiners", Dr. Steiner je predložio dodavanje napomene zahvalnosti za Ludwiga Laistnera, koji je bio na tragu sličnih ideja. Kada se članak pojavio rekao mi je: "Ako bi postojala samo petorica koji mogu istupiti s perom kao što ste vi napravili, tada ćemo napredovati!" Postojala je radost u ovim riječima. Bio je zadovoljan suzdržljivim tonom članka, koji od ljudi nije tražio ništa više osim ozbiljnog razmatranja i istraživanja. Ali vidio sam ga stvarno tužnog kada se, u odgovoru na moj članak, tu pojavio jedan iz pera Johannes Müllera, u kojem je dao emotivno i hitno upozorenje u vezi Antropozofije. "Napokon se u javnosti pojavilo nešto u prilog Antropozofiji, i sada dolazi ovaj čovjek i ponovno poništava sve dobro"! "Napisati ću još jedan članak protiv njega", rekao sam. "Zar ćete zaista"? Nije se činilo da misli da bi mnogo dobra proizašlo iz toga.

Jadan kontra članak za drugim je apsolutno nezahvalna stvar. Nitko više neće ulaziti u njih. To je također bio i moj doživljaj u vezi tog članka. Ti tjedni su ostali u živom sjećanju po načinu na koji me Dr. Steiner tretirao kao da sam napredovao u rangu. Njegovo odobravanje nije toliko bilo izraženo riječima koliko povjerenjem. "Sada kada ste tako dobro napravili s člankom dajem vam dopuštenje da koristite vlastitu diskreciju, i dovedete kog želite na moja privatna predavanja. Više ne trebate pitati dopuštenje". I tako sam mogao popločati put do Antropozofije brojnim prijateljima u Berlinu – ljudima kao što su Rudolf von Koschutski, Emil Bock, Eberhard Kurras. Drugi nisu mogli naći točku dodira. Bio sam zaprepašten s jasnoćom s kojom bi Dr. Steiner vidio i izrazio to unaprijed. "Ne mislim da će on doći. Njegov intelektualizam će ga spriječiti". – Na moje zaprepaštenje, na jednom od javnih predavanja, Dr. Steiner je odjednom spomenuo moj članak u *Christliche Welt* koji je, kada sada gledam na to, izgledao ekstremno skroman. Nakon predavanja je došao do mene i rekao: "Imate li neku primjedbu što sam vas spomenuo po imenu? Sada mora biti tako ako ćemo raditi zajedno". Čak i u jednostavnoj stvari koja se podrazumijevala i koja bi mi bila čast što se mene tiče, tražio je pristanak. Tijekom tog perioda napisao sam još jedan članak "Max Dessoir i Rudolf Steiner." U svojoj knjizi, *Von Jenseits der Seele*, Berlinski učenjak je dodirnuo oblasti u kojima je Rudolf Steiner bio potpuno kod kuće. Članak je bio napisan, ali nisam se mogao sjetiti ni jednog časopisa koji bi ga prihvatio. Sada sam vidio, po prvi puta, koliko je važnosti Dr. Steiner pridavao činjenici da Antropozofija treba javnosti biti predstavljena na pravi način. S pronicljivim interesom je spomenuo pola tuceta časopisa u kojima bi bila "dobra stvar" pisati o temi, iznad svega *Pruski godišnjak*. Ali moj pokušaj tamo je završio mizerno. Rečeno mi je da sam stavio previše naglaska na razlike između Maxa Dessoira i Rudolfa Steinera. Javnost je bila više zainteresirana znati gdje se njih dvojica slažu, i, iznad svega, što um kao Dessoir ima za reći o Rudolfu Steineru! Ako bi članak preinačio u tom smislu bio bi rado prihvaćen. - Bezizgledno, dakle ! – Članak je konačno prihvaćen i objavljen u *Suddeutsche Monatshefte*. Ali su zatim urednici zatvorili vrata za "Štajnerovce ". Isti čovjek čiji članci nisu nikada prije bili odbijeni sada odjednom nije bio dopušten, a kamoli upitan, da kaže ili piše o Antropozofiji, o temi o kojoj bi, napokon, on bio kvalificiran. Nije moguće, to bi bilo bez interesa, dati detalje o svemu što se s time u vezi događalo, ali bih naveo slijedeće karakteristično iskustvo: Friedrich Gogarten – koji je u to vrijeme bio pozdravljan kao novi prorok Njemačke – napisao je članak o Rudolfu Steineru u *Frankfurter Zeitungu* – članak kojem krajnje nedostaje razumijevanja, prezrivo destruktivnog tona. Moj odgovor je vraćen sa slijedećom izjavom: "Do sada smo mnogo puta raspravljali problem Steinera i to ćemo i nastaviti, ali ne možemo se složiti da je objašnjavan sa stajališta koje je suprotno od naše uređivačke politike. Naravno da smo tolerantni, ali ne možemo dopustiti da naša tolerancija dođe do točke samoodricanja". Poplava kontra članaka je provalila sa sve većom snagom nakon što je ideja Trostruke političke zajednice probudila strasti političkog i ekonomskog svijeta protiv Rudolfa Steinera. Osuda je bila "Bojkot", a zabrana je također važila i za njegove prijatelje. Nevidljivi papa javnog mnijenja je izdao svoj dekret. Ovu seriju iskustava treba završiti spominjanjem knjige *Vom Lebenswerk Rudolf Steiners*.*

[*Izdana od Chr. Kaiser Verlag, Munich, 1921.]

Njegove riječi, "Da postoje samo petorica . . ." proganjale su me. Želio sam naći tu petoricu, a ako je moguće i više sličnog uma, i ujediniti ih u zajedničku akciju za Rudolfa Steinera u javnosti. Njegov šezdeseti rođendan je dao vanjsku priliku za to. Jedan dio duga čovječanstva prema njemu tog dana bi trebao biti otpušten. Moj vlastiti doprinos knjizi mogao je jedino biti diktiran tijekom duge bolesti. U to vrijeme nisam znao da li ću se oporaviti, i u umu sam prevrtao dug koji sam ja sam imao prema čovječanstvu, u slučaju da je došlo vrijeme da otiđem. I tako sam napisao moj doživljaj Rudolfa Steinera kao vrstu oporuke. Slijedeći pasus iz pisma će pokazati kako je primio ovaj dokaz odanosti. To je praktično jedini put da se knjiga među nama spominjala:

". . . U ime Antropozofskog pokreta dopustite mi da vam najsrdačnije zahvalim na vašoj knjizi. Ona je zasigurno zaokružena na način koji se ocjenjuje mudrim u krugovima u kojima bi mogla imati nekog utjecaja. I ako bi njen stvarni sadržaj došao pred svijet bez bilo kakve povezanosti sa mnom, ne bi mogao ne raditi nemjerljivu količinu dobra. Ali tu nema pomoći – Bogovi su podastrli na mene da moram osobno biti povezan sa svime što je napravljeno kroz Antropozofiju. I ne mogu ništa raditi drugačije nego što radim. U našem dobu, pravo priziva najljuće neprijateljstvo. Vaš esej o prosudbama koje sam izrazio tijekom Rata nije mogao biti opravdaniji. Ipak njihov učinak odzvanja u mnogim stvarima koje naši protivnici sada poduzimaju. Jedino što oni, naravno, ne mogu to reći. Oni često moraju sebi reći nešto sasvim različito od onog što govore drugima."

"I tako će biti s mnogim stvarima koje govore iz vaše knjige. To će ozlovoljiti mnoge ljude, ali vi ne smijete dopustiti da vas to obeshrabri. Knjiga je iznikla iz napora da se formira ova prosudba: Kako treba moderan čovjek teološkog obrazovanja i iskrenih religijskih osjećaja razmišljati o Antropozofiji? I ta prosudba progovara iz knjige. Takva je njena volja i namjera, i ta volja je opravdana. To je moj dojam – onaj koji je evoluirao u vremenu koje nije bilo baš pogodno – jer otkada ste mi poslali knjigu, čin na kojem sam vam vrlo zahvalan, morao sam proći period napornog rada. Sve u Antropozofskom pokretu je zaista tek na početku, i glavna briga je to razviti. To se stalno nadvija nad mojom dušom. Na primjer, ono što sam mogao dati u ciklusu predavanja liječnicima koji je upravo završio – to je sve tek na početku. Ono što sam rekao u tom ciklusu tek su početni rudimenti, a ono što bi kasnije trebalo proizaći je nešto neizmjereno veće. Zadaci su tu, a vremena nedostaje za sve. To je samo objektivna izjava o tome kako stvari stoje; ako ne može, naravno, biti drugačije. Ako moje riječi izgledaju kao tužan uzdah, taj dojam ne bi bio točan. Kažem to jer stvari trebaju biti napravljene, ne da bih se žalio da toliko toga nije napravljeno. Vi ste, dragi Dr. Rittelmeyer, izdali vašu knjigu svijetu u vrijeme velikih osobnih tegoba. Ali utoliko što se tiče knjige, vaša bolest je stvarno bila donositelj slobodnog vremena, omogućujući vam da to napravite čak i bolje nego biste to u svakom slučaju mogli napraviti hrabro i energično tijekom perioda zdravlja koji bi bio preopterećen radom. I dakle, u ime Pokreta, ponovno vam najtoplije zahvaljujem i srdačno vas pozdravljam."

"S ljubavlju vaš,

"R. STEINER."

Na radost onima koji su dali doprinos knjizi, Dr. Steiner je na sastanku tri godine poslije rekao, da je knjiga bila najjača gesta koja je za sada napravljena u smjeru upoznavanja javnosti s Antropozofijom.

* * * * *

Tijekom svjetskog rata Rudolf Steiner je za mene bio predivno iskustvo. Niti jednom svih tih godina nisam ga čuo da daje privatno predavanje bez da je prethodno usmjerio misli svojih slušatelja na one na bojnopolju i one koji su pali. Uvijek bi kazao duži stih, u kojem je bila izražena snaga pomažućih misli. Davao je meditacije te vrste za one koji se bore na bojnopolju, one koji brinu za bolesne, one kod kuće. I riječi su bile bremenite unutarnjom, snagom davanja.

Njegova predavanja tijekom prve godine rata su već spomenuta. Kada sam ga pitao, u kasnijim godinama rata, zašto mu predavanja nisu više onakva kakva su bila na početku, odgovorio je: "Jer bi sada trebalo reći mnoge stvari koje se ne mogu reći". – I tako je pokušao pomoći na druge načine. Unutarnje sudjelovanje s kojim je slijedio događaje bilo je ekstremno vitalno. S vremena na vrijeme bi detaljno govorio o događajima na frontu na način da bi se netko pitao da li je to mogao sakupiti iz novina ili ih je mogao, daleko vjerojatnije, vidjeti u direktnoj viziji. Govorio je tako konkretno, i s takvim vitalnim interesom da je netko dijelio sve doživljaje onih na frontu. Bio je toliko prožet svjetskom misijom duha Srednje Europe, i tako intenzivno želio da bude ispunjena, a ne samo da se brblja okolo. Volio je svjetsku misiju Njemačke, ali to je bila ljubav rođena iz nade i brige. Tu je bio duh, ne samo entuzijazam. Niti je nepravедna ili čak antagonistička riječ o drugim nacijama ikada izgovorena – naravno da ne. Dr. Steiner nije bio više nacionalist u uskom smislu nego je bio pacifist u površnom smislu. S pravom je rekao da je doba pacifizma doba Velikog rata. Inaugurirao je početak budućeg bratstva među narodima, a u zemlji u kojoj je Liga naroda imala svoje sjednice iznikao je Goetheanum – Zgrada na kojoj su tijekom rata radili članovi više od dvadeset nacija.

Početakom 1917, kada je Woodrow Wilson lansirao svojih četrnaest točaka svijetu, za Dr. Steinera počinje novi period aktivnosti u vezi s ratom. "Riječ duha mora sada doći naprijed iz Srednje Europe. Ako se to ne dogodi podleći ćemo ovom Wilsonovu planu. To ima mnogo jači učinak nego to Njemačka shvaća". . . . "Srednja Europa ne može postojati pod Wilsonovih četrnaest točaka. Ali im treba biti odgovoreno iz duha koji je pravi i istinski duh za Srednju Europu. Inače će dobiti bitku". Oko godinu dana kasnije, prije zadnje ofenzive, moj prijatelj je čuo da govori: "Wilson će donijeti veliku nesreću Srednjoj Europi i neće postići ništa što želi postići". Sada kada je taj duh govorio na Zapadu, Rudolf Steiner je mislio da bi i duh na ovoj strani trebao također govoriti. U tome je vidio svoj poziv. Bilo je tada, početkom 1917, da je jednom nakon predavanja govorio o okultnim metodama koje su sa takvom snagom bile korištene u zapadnim zemljama. Odgovorio sam: "Ako je lažni okultizam toliko aktivan u sadašnjem vremenu, zar pravi okultizam ne bi trebao moći nešto napraviti u vezi toga"? "Da", rekao je, "i to je zašto ja sada pokušavam nešto napraviti". - "Što bi se

trebalo dogoditi"? pitao sam. "Dvije stvari. Prvo, publikacija jasne i dokumentirane izjave o tome što se događalo pri izbijanju rata – sat po sat. Bethmannova deklaracija uopće nije od koristi. Netko to može vjerovati ili ne. Ali ako se sve što se događalo kaže nemilosrdno, svijet će vidjeti da Njemačka nije tako podmukla i mnogo je manje treba kriviti nego ljudi misle. Ali to je samo jedna strana. Treba nešto reći o budućem režimu u Srednjoj Europi koji stvarno odgovara povijesnom položaju, i u kojem bi bilo moguće živjeti". Rekao je da ako bi to bilo napravljeno, vidjeli bi državnika Antante, da govoreći nešto službeno, odmah počinje mijenjati taktiku. Shvatili bi postojanje duhovne snage u Njemačkoj, ne toliko slabe da se može zanemariti, i plašili bi se da bi njihovi vlastiti ljudi mogli obratiti pažnju na ono što se događa i željeli bi to i za sebe također. Sada treba djelovati odlučno i na široj razini. Narod Austrije bi tada sebi rekao: "Ako to zaista možemo provesti sami, nemamo interesa u savezu s Rusijom". Radnička klasa u Njemačkoj bi također mogla povratiti povjerenje u državu koja ide naprijed s pravom vrstom slobode. I među narodima Antante, javio bi se osjećaj: Bili smo u zabludi. Ovdje u Srednjoj Europi u stvari govori dolazeće doba. Moramo se pomoriti s tim. – Jedino je tako postojala bilo kakva mogućnost poželjnog ishoda rata. Kratko nakon toga Dr. Steiner mi je dao kopiju rukopisa koji je pokušavao predstaviti vodećim državicima u Njemačkoj i Austriji posredništvom prijatelja. Ništa nije bilo udaljenije od njega od osobne ambicije. Ali da li je imao prava ostati tih ako je znao kako pomoći? Kada sam ga pitao što bih ja tu mogao napraviti, odgovorio je: "Članci sada više ne koriste; jedino što se može učiniti je doći do čovjeka na vrhu. Treba biti budan na mogućnosti koje se u tom smjeru mogu ponuditi". Zajedno s drugim antropozofima u to vrijeme, i posebno kasnije, napisao sam pismo vodećim ljudima moleći ih da stvari shvate ozbiljno. Ali jao! sve je bilo uzalud. Često sam vidio Rudolfa Steinera kako se iscrpljen vraća s razgovora s vodećim ljudima. Jedan od njih mu je rekao: "Možda ste u pravu, ali ja nisam vaš čovjek". - "Vi morate biti taj čovjek, jer vi imate položaj", bio je odgovor. Drugi mu je rekao: "Ono što vi predlažete – publikaciju onog što se događalo oko izbijanja rata – to bi vodilo do abdikacije Cara". "Onda je bolje sada nego kasnije", odgovorio je Dr. Steiner. Tijekom tih mjeseci jednom sam ga vidio s novinama u rukama. Bio je duboko uznemiren. "Ovdje Bethmann-Hollweg daje još jedan idiotski govor. To će preplašiti mir za još šest mjeseci. Ni jedna konkretna izjava o Belgiji! To uopće ne pomaže na duge staze. Samo pomaže politiku stranke".

Duboko urezan u mom sjećanju je razgovor koji sam imao s Dr. Steinerom u njegovoj sobi, tijekom prvih šest mjeseci 1917. Došlo je do čuvena Hindenburgova povlačenja. Sva Njemačka je slavila nepogrešivu strategiju novog Načelnika. – Kakvo je mišljenje Dr. Steinera o situaciji? "Stvarno je komadić sreće da sada imamo Hindenburga i Ludendorffa", počeo sam. Gledao sam nepomično lice. "Dakle", rekao je polako, "Hindenburg je starac koji je uspio u sukobu tamo gore. (Referirao je na Mazurijska jezera.) Ali naravno znate da se glavni posao obavlja od strane načelnika Glavnog stožera". Ja naravno to nisam znao u to vrijeme, ali sam nastavio s pitanjima: "Dakle svijetla točka Njemačke je sada Ludendorff"? Već sam bio nesiguran. Dr. Steiner me pogledao dubokoumno i ozbiljno. "Nije u interesu Njemačke da ima ovakve generale!" došlo je s njegovih usana. "Kako to mislite"? pitao sam, u zaprepaštenju. "Dakle, njih dvojica su uspjeli urediti ovo povlačenje sa

svim devastacijama. Svatko tko može procijeniti što to znači za budućnost Njemačke, može samo reći da nije u njenom interesu imati ovakve generale". To je za mene bio šok. Kada se danas osvrnem unatrag, pitam: Tko je bio u to vrijeme u Njemačkoj tko je vidio stvari s ovakvom jasnoćom percepcije? Svakog tjedna sam razgovarao s ljudima iz sveučilišnih krugova na koje se gledalo kao vodeće mislioce. Ali koliku su sljepoću imali u usporedbi s Rudolfom Steinerom kada je netko upravo popričao s njim! Čak ni sa vojnog stajališta nije ga se moglo impresionirati. Što se ticalo najviše vojne komande nije mislio ništa o tome što je bilo postignuto putem vodstva. Smatrao je također da ovaj rat nije ponudio, kao što su to raniji ratovi, bilo kakvu mogućnost stvarno fine strategije. I političko miješanje sa strane Vrhovnog štaba! u pravosuđe, rekao je: "Stvarno ne bi trebali biti previše strogi prema njima. Oni bar nešto rade, ostali baš ništa".

Jedinstveno zanimljivo iskustvo tijekom tih mjeseci treba biti zabilježeno iz povijesnih razloga. Bila je sredina ljeta, 1917. Kühlmann je dao ostavku. Dr. Steiner je jednog dana rekao: "Uvijek ste oduševljeni kada znate stvari koje su kasnije potvrđene. Sada ću vam nešto reći. Otkrio sam da Moltke (ne načelnik General štaba, već njegov ujak, feldmaršal) sada pokušava raditi na miru iz duhovnog svijeta. I sada pročitajte Kühlmannov govor. Stalno citira starog Moltkea. Dogovoreno je da ne bi trebao ništa reći o miru u svom govoru. Ostali – neću spominjati imena – poslije su otišli Kühlmannu i prigovarali jer se nije držao dogovora. Kühlmann im je rekao da sam nije znao zašto je to napravio". I zatim je Dr. Steiner dao pronicljiv opis Kühlmannova tjelesnog stanja upravo tog jutra što je rezultiralo u ponešto smanjenoj svjesnosti. To ga je učinilo posebno podložnim nadčulnim utjecajima, i oni su utjecali u njega pod najnepovoljnijim uvjetima.

Jednog dana u ljeto 1917 opet sam sreo Dr. Steinera s novinama pokraj sebe. Uvijek je čitao brojne novine različitih uvjerenja. "Da li ste već čitali o Papinoj gesti za mir? Jao nama ako moramo prihvatiti mir iz ruku Pape"! "Mislite li da to ide prema tome"? pitao sam. "A što vi mislite o tome"? "Mislim", odgovorio sam, "da će ova nova gesta za mir jednostavno povećati univerzalnu iznurenost ratom. To je sve što će se dogoditi". "Tu stavljate premalu procjenu o utjecaju Pape", bio je njegov odgovor. Kod svih stvari koje mi je Dr. Steiner rekao tijekom rata, to je bila točka gdje je dokazao da nije potpuno u pravu. Kod svih događaja njegove riječi je izgledalo da sugeriraju više nade nego što bi se poslije ispunilo. Ali sada se zna da je fundamentalno bio u pravu. Sada je poznato koliko su bile stvarne mogućnosti za mir u to vrijeme. Da je Reichstag bio ispravno informiran sve se moglo sasvim različito okrenuti:

Michaelis je u tim danima postavljen za carskog kancelara, i na samom početku sam izrazio gledište – koje je bilo suprotno od prevladavajućeg mišljenja - da, ponovno, on nije bio pravi čovjek na pravom mjestu. "Nije", Dr. Steiner je rekao. "Najbolja stvar koja se o njemu mogla reći je da će određeno vrijeme držati poziciju dalje od nekog tko je još manje pogodan". "I tko je to"? pitao sam s određenom znatiželjom. "Hertling", bio je odgovor. I kada je, unatoč svemu, Hertling postao

kancelar, Dr. Steiner je rekao: "Jednostavno je nečuveno da bi trebao biti takav kancelar"!

Režim Kerenskog je bio svrgnut. "Sigurno ćemo imati mir s Rusijom sada"? pitao sam. Rudolf Steiner je odmahnuo glavom. "Mir s Rusijom je trebao biti postignut najdalje do kolovoza, 1917. Sada je prekasno". Na prekretnici godina 1917-18 Dr. Steiner je bio sve žalosniji i bez nade. "Mir je trebalo postići godine 1916. U 1917, s široko zamišljenim duhovnim planom, još je bila ta mogućnost. U 1918 to više nije moguće. Naravno da ne mislim da je vanjski završetak rata nemoguć. Ali to neće biti mir kao što bi bio da je prije postignut. Rat će se nastaviti samo pod različitom maskom". Sjećam se nečega što je Dr. Steiner rekao u ranim danima rata: "U godini 1916 rat će esencijalno biti na kraju". Njegove riječi su se obistinile u drugačijem smislu nego sam to u to vrijeme razumio.

Dr. Steiner je zauzeo grobno ozbiljan pogled na pojavu boljševizma. Nikada nisam vidio ozbiljniji izraz na njegovu licu nego kada je rekao: "Ako dođe boljševizam to će biti gore nego cijeli rat. Kada nose boljševizam preko u Rusiju i sprovode vođe u zatvorenim vagonima kroz Njemačku, ti državnici izgleda zamišljaju da će boljševizam zatim stati na granicama njihove vlastite države"!

Najveća uznemirenost koju sam ikada vidio da je pokazao bila je nakon mira u Brest-Litovsku. Sreo sam ga na ulici na putu na njegovo predavanje. "Što mislite o ovom mirovnom ugovoru?" pitao me. "Uopće mi se ne sviđa", rekao sam, "ali barem sada možemo odahnuti na Istoku. I možda će biti moguće, nakon što bude postignut opći mir, da se iskupimo za čin vojnog nasilja". "To je strašno, jednostavno strašno"! Dr. Steiner je rekao. "Trebali bi vidjeti kakav efekt to ima na umrle, posebno na one koji su s nama povezani i koji su i sami imali učešća u tim događajima. To je kao eksplozija; jednostavno ih baca natrag. - Oh! to je užasno"! Od tada nadalje činilo se da su izgubili svaku nadu u podnošljivi prestanak rata. "Sada stvari idu ravno u kaos"!

Ofenziva u proljeće 1918 probudila je novu nadu kod mnogih Nijemaca, uključujući mene. Dr. Steiner je nikada nije imao ni za trenutak. "Što mislite", pitao sam ga, zar ne mislite da bi trebali doći do Calaisa"? "Dakle, možemo", odgovorio je. "Ali ne vidim kako će nam to pomoći. To nije način da se okonča rat". Njegove riječi o Calaisu bila su druga mala netočnost koju sam čuo s njegovih usana. To ne uskraćujem, i u svakom slučaju nema važnosti u usporedbi s izvanrednom jasnoćom s kojom je opažao stotine stvari koji drugi teško da su bili i svjesni. Ništa bitno nije izostavljeno u njegovom pričanju i ništa nije zaglađeno. Svatko za sebe treba prosuditi da li je znanje Dr. Steinera izdržalo test godina koje su slijedile.

Kada se danas osvrnem na ta iskustva: Wilsonovih četrnaest točaka, potrebe Njemačkog položaja, mogućnosti mira, osobnosti vođa, značaj pojedinih događaja, događaji u Rusiji – u usporedbi s političkim uvidom Rudolfa Steinera, svi drugi s kojima sam pričao, čak i visoko pozicionirani, izgledali su samo kao sanjači. Ovdje je bila prava vizija, prava akcija, i sve ostalo – ne znam za iznimku – izgledalo je, u usporedbi s tim, slijepo posrtanje kroz događaje. U tim ranim mjesecima 1917, kada je Rudolf Steiner došao na scenu, povijesna slika je bila sasvim izvanredna. Iz

nepoznatog mraka pojavljuje se čovjek. Ide državicima Srednje Europe i pokazuje im put spasa. Danas bi se moglo jasno vidjeti da je to zaista bio jedini način. Državnici su ga slušali s zanimanjem i djelomičnim slaganjem, ali ni jedan od njih nije imao snage i hrabrosti da djeluje. Dr. Steiner nije imao nikakvih osobnih ambicija. Bio bi sasvim zadovoljan da ostane u pozadini i pomogne onima koji su bili odgovorni u svijetu događaja. Ali prije nego se pomoć može dati, dvoje je nužno: onaj koji pomaže i onaj koji dopušta da mu se pomogne. Čovjek religiji okrenuta uma bi mogao reći: To je bilo kao da se molitva čula iz tisuća srca: pomoć se pojavila – ali nije bila prihvaćena.

Lako je zamisliti osjećaje onih koji su tijekom rata doživjeli ovakve stvari, kada je, nakon njegova kraja, Rudolf Steiner napravio još jedan napor da pomogne. Javnosti će ovo izgledati kao preuveličane, nepodesne riječi "štajnerizma". Ali javnost ne zna kako su stvari izgledale onima koji su sebi rekli: "Nije ga se slušalo prvi puta. Niti će ga se slušati drugi puta. I onda za mnogo godina, možda desetljeća, biti će prekasno".

Kada je došao kolaps nisam bio u blizini Rudolfa Steinera, jer ga nisam vidio između kraja srpnja, 1918, i rujna, 1919. Što je govorio i radio tijekom tog perioda sačuvano je u mnogim predavanjima i u sjećanju ostalih. U ovoj knjizi prebrojavam ono što sam ja sam doživio. U to vrijeme je vodio nadljudsku borbu za dvije stvari: da se sačuva radnike Njemačke od boljševizma i njemačku naciju od sporazuma koji joj je diktiran u Versaillesu.

U rujnu, 1919, kada sam ponovno vidio Dr. Steinera u Berlinu, rekao mi je da je veliko negodovanje u učenim krugovima uzrokovalo njegovo pojavljivanje na skupovima "Radnika". – Mogao je jedino reći da ako bi govorio kako bi ti ljudi željeli, da ga radnici jednostavno ne bi razumjeli. U razgovoru s radnim ljudima u to vrijeme u Berlinu, vidio sam Rudolfa Steinera iz novog ugla – nevjerojatno brz i budan kao uvijek, ali u isto vrijeme zadivljujuće aktivan i energičan. Njegovi protu argumenti slijevali su se dolje s razarajućom silom na one koji su mu se suprotstavljali. Jedan od manjih vođa, čovjek ne bez nekog vlastitog znanja, ali koji je napravio uobraženi mali govor, bio je tako spljošten od Rudolfa Steinera da je napustio dvoranu i plakao u vestibulu. "Ne bi bio baš užitak sučeliti se s njime ovdje", promislio sam. "Ali vidjeti ga ovakvog je zbilja bio užitak"!

U razgovoru je bio sve pomirljiviji. Na putu na predavanje ugodno je čavrljao o Indiji. Pitao sam ga da li je bilo moguće, da bi se uštedjelo vrijeme, provoditi jedan ili više duhovnih zadataka u isto vrijeme. Rekao je da sigurno je. Okultno istraživanje se može raditi dok se stvarno odvija razgovor. Ali od europskog tijela ne bi se trebalo očekivati isto kao od indijskog. Indijci mogu biti sposobni slati njihova tijela u grad da nešto naprave i u isto vrijeme ostati ondje gdje jesu, u dubokoj meditaciji. Rekao je da naša europska tijela nisu pogodna za takva odvajanja. U isto vrijeme, s njegovom uobičajenim suosjećanjem, primijetio je da sam ozlijedio nogu, nastavio govoriti o ranijim inkarnacijama – a slijedeće minute bio je angažiran sijevajući u duhovnim bitkama.

U to vrijeme - jesen 1919 – javno je rekao: Dolazi Trostruki socijalni poredak. Za oko petnaest do dvadeset godina biti će tu. No, onda će doći usred mnogih katastrofa.

Budući da je sva pomoć u političkoj sferi bila izvan pitanja, okrenuo je svoju pažnju na domene gdje je mogla biti dana, i gdje su bili ljudi voljni da je prihvate: obrazovanje mladih, poljoprivreda, terapija. Nesmanjena energija s kojom je to napravio, bez traga ozlojeđenosti, sama je bila dokaz svjetske povijesne veličine. Ali od tada nadalje, u kulturalno-političkom svijetu, problem Zapad-Istok stajao je u svojoj veličini i višestranosti pred njegovim duhom.

* * * * *

Nasuprot ovim iskustvima u oblasti političkog života, postojala su i druga sasvim različitog karaktera o kojima bi sada trebalo nešto kazati.

U to vrijeme Antropozofsko društvo je među članovima imalo časnika višeg ranga koji je bio stacioniran u Berlinu, i koji je imao ugledan položaj i u vojnim i u društvenim krugovima. Bio je ozbiljno bolestan. Dr. Steiner je jedne večeri rekao: "N.-ovo stanje je veoma ozbiljno. Ukoliko se ne dogodi čudo sutra će umrijeti". U takvim slučajevima je neobična i upečatljiva tuga stalno bila upisana na njegovu licu. "Što nije u redu s njim, dakle?" pitao sam. "Ako ispravno vidim postoji nešto na završetku stomaka što se može operirati. Ali liječnike se ne može nagovoriti da operiraju. Možete zamisliti što netko osjeća kada vidi da se nešto može napraviti a liječnici to ne žele. Rekao sam N.-ovoj ženi da mora iskoristiti i najmanju naznaku da bi operirali. To je, naravno, sve što se može napraviti". – Drugom prilikom sam vidio Dr. Steinera, koji je uvijek ima najživlju naklonost u slučajevima bolesti ili smrti među članovima, veoma ozbiljnog i nervoznog. "Kada sam stigao, smrt se već bila uvukla do grla. Borio sam se sa smrću cijele noći – i bio poražen". "Što, mislite reći da ste se borili sa smrću čak i iako ste vidjeli da su stvari došle do te točke"? pitao sam ga. "Može li se drugačije"?

U slučaju N.-a smrt se stvarno dogodila slijedećeg jutra. Na zahtjev Dr. Steinera, koji je bio pun brige za ženu u njenoj usamljenosti, do mene je došao antropozof i pitao da li bi mogao doći do njega oko podne; želio mi je nešto reći o umrlom kako bih mogao održati misu na sahrani. Kada sam stigao Dr. Steiner je rekao: "Jutros, prije nego sam ustao, N. je došao i rekao zbogom. Dvadeset minuta nakon toga stigao je glasnik s viješću o njegovoj smrti". Na trenutak sam se morao sabrati, jer je tako jednostavno i prirodno govorio o susretu s nekim tko je umro. "Kako to izgleda kada umrli kaže zbogom"? pitao sam ga. "Oh, to je upravo kao kada čovjek dođe u prostoriju nekom drugom prigodom", rekao je s osmijehom. "Jednostavno dođe i kaže zbogom. U prvim satima nakon smrti sasvim je jednostavno to vidjeti. Poslije toga postaje teže". Zatim mi je rekao da je predložio obdukciju. "To sam napravio da bi također provjerili moju vlastitu opservaciju. Rezultat je bio da je, protivno liječničkoj dijagnozi, uzrok smrti bio tumor u trbušnoj šupljini. "Liječnici misle, naravno, da se ne bi mogao operirati. Ta operacija se jedino smatra mogućim kod djece. Oni ne znaju da je moguća kod djece a također i kod ljudi kao N. koji su mnogo meditirali. Moje mišljenje je potvrđeno obdukcijom".

Nakon par dana održao sam pogrebnu misu u velikoj sali berlinske lože, i nakon toga na berlinskom groblju. Dr. Steiner je bio jedan od ožalošćenih. Bio je čudan prizor vidjeti ga da jednostavno sjedi među ostalima koji nisu imali pojma o tome tko je bio. Kada sam odlazio od groba do moje kočije došao mi je ususret i hodao sam s njime par koraka. "Da li su umrli zaista tamo kada im se drži pogrebni govor"? pitao sam, i željno čekao odgovor na ovo neočekivano pitanje. "Kada govorite o riječima koje su ga tješile na njegovoj samrtnoj postelji, on je došao i ostao tamo sve dok princ X. nije tako naglo ustao i otišao. Tada ga više nisam vidio". Ponovno sam pokušao shvatiti iznimnu situaciju. Tamo je među tri stotine ostalih bio čovjek koji je to doživio. Ali to nitko nije mogao nagađati. Kakav bi izraz lica imali da su odjednom vidjeli što se događa? - "To mora često biti neugodno umrlima da moraju slušati te pogrebne govore"! nastavio sam. Dr. Steiner je odgovorio: "Nikada to nisam primijetio. Ako nemaju unutarnji odnos prema onom što je rečeno drže se podalje". – U mojom studentskim danima jednom sam naišao na knjigu naslovljenu Pisma iz pakla. Postojao je drastičan opis o tome kako vrag ima posebno dijaboličan prijem za one koji su igrali izvjesnu ulogu u javnom životu, naime da moraju čitati pogrebne govore koji su održani nad njihovim lešom na Zemlji. "Sada naš Otac na nebesima uzima našeg voljenog umrlog u Njegove vječne odaje" . . . i tako dalje. U to vrijeme sam donio odluku: "Nikada u životu neću održati pogrebni govor koji sam umrli ne bi mogao slušati"! Moji govori poslije toga su često izgledali neadekvatni onima koji su bili ožalošćeni i bili željni pohvale za umrlog. No ono što je Dr. Steiner rekao bilo je u skladu s mojim vlastitim nastojanjima.

Naravno Dr. Steiner je govorio tako bezrezervno i konkretno ljudima za koje je znao da neće biti time šokirani. Ali u takvim slučajevima nije bilo ničeg tajanstvenog. Bilo je rečeno sasvim čovječno, na najtiši najprirodniji način – kao da su zidovi ovog zemaljskog svijeta odjednom probijeni i ljudi od iza su se pojavili među živima. Osjetilo bi se stvarno iskustvo: nema "ovog svijeta " i "svijeta iza". Ne, postoji jedan svijet, s vidljivom i nevidljivom oblasti, i ta "nevidljiva" oblast je u stvari tu i može se pokazati u svakom trenutku – ako je tu čovjek koji za to ima osjetljivost.

Ni u najmanjem stupnju Dr. Steiner nije tražio da se vjeruje u ono što bi rekao. On je jednostavno pričao, i pustio druge da rade s time što mogu.

Slijedeće iskustvo može baciti svjetlo na vezu Rudolfa Steinera s velikom oblašću života u kojoj i umrli također igraju ulogu. Direktor instituta u Berlinu kazao mi je da otiđem i pogledam kolekciju slika koju je ostavio mladi umjetnik koji je poginuo u ratu. Izgledalo je da slike sugeriraju svakakve utjecaje iz nadčulnog svijeta i da su ga tjerale na umjetnički izražaj.

Pitao sam Dr. Steinera da li bi mogao ići sa mnom. "Doći ću", bio je njegov odgovor. Dok je na trenutak sjedio u mojoj sobi, pažljivo je sve pogledao okolo i ljubazno rekao: "Ono tamo je lijepo". Zatim je hodao s Frau Dr. Steiner kroz ulice unutarnjeg grada Instituta. Slike su proučavane skroz ležerno. Ono što me impresioniralo bila je sigurnost i stručno znanje o umjetnosti koje se manifestiralo u svakoj rečenici koje u Dr. Steiner izgovorio. Ali bio sam čak i više impresioniran s

karakteristično nježnim načinom s kojim je govorio o svakom detalju, uvijek počinjući od onog što je umjetnik zaista želio iskazati. Jedini prijedlog kritike je bio kada je pokazao kako je volja iza slika mogla savršeniije voditi do stvarnosti. To me nagnalo da pitam: "Da li je umrli mogao čuti što ste govorili"? "Zasigurno", bio je odgovor. "Bio sam u kontaktu i govorio s njime i pokušao pomoći". U meni se pojavila potpuno nova koncepcija zajedništva s postignućima onih koji više nisu na Zemlji. Dok smo išli kući u podzemnoj željeznici Dr. Steiner je govorio o nečem sasvim različitom. "Ne bi mi smetalo da dobijem dodir gripe da bi je proučavao". Slijedećeg dana ga je imao, i više od dodira! Svejedno je održao predavanje, unatoč kašlju. Nekoliko godina poslije, kada je sjedio kraj moga bolesničkog kreveta i dao mi savjet i pomoć u vezi gripe, morao sam se sjetiti tog incidenta. Mislio sam na Pettenkofera koji je proučavao bacile radeći pokuse na sebi. Mnogi kojima se Dr. Steinerovo tretiranje bolesti pokazalo blagoslovom bilo bi dobro da shvate da je pomoć mogla biti dana po cijenu žrtvovanja.

Nije bilo moguće da Dr. Steinerov živi kontakt sa svijetom umrlih ostane potpuno nepoznat u Berlinu. Tu i tamo su ljudi čije su misli bile s njihovim umrlima dolazili do mene sa zahtjevom da ih upoznam s njime. Koliko se sjećam to sam napravio samo u jednom slučaju. Čovjek u Berlinu, veoma poštovan i to s pravom, molio me, u okolnostima koje su izgledale u redu, da udovoljim njegovoj želji. Dr. Steiner se zainteresirao za slučaj s velikom ljubaznošću i spremnošću da pomogne. Nakon par tjedana čovjek je došao do mene i rekao: "Dr. Steiner je zaista vidovnjak. Rekao mi je detalje koje je mogao saznati jedino vidovitošću". Ali su ga zatim ponovno napale sumnje o tome da li je, konačno, takve istine bilo moguće izvući iz rada njegova vlastita podsvjesna uma.

Mnogi slučajevi su učinili da se shvati koliko je neophodno da Dr. Steiner bude zaštićen određenom mjerom prikriivanja. Inače bi za njega bilo nemoguće da ispuni svoje životne zadatke suočen sa jurišima onih koji su mu dolazili sa svojim zahtjevima. Na primjer, jednom prigodom mi je došla dama govoreći: "Mislim da poznajete Rudolfa Steinera? Da li zaista vjerujete da može proreći budućnost"? "Zašto to želite znati"? pitao sam je. "Dakle, vidite, ja sam nesretno udana. Zapravo sam odlučila da se razvedem. Ali tada bi izgubila cijeli imetak. Ako bi mi Dr. Steiner mogao reći da li će mi suprug umrijeti ove godine, odlučila sam izdržati još dvanaest mjeseci, ali sigurno ne više". U ovakvim slučajevima odbijao sam dati adresu Dr. Steinera, premda se mogla naći u svakom adresaru. Ovakvi primjeri su mi jasno pokazali da je cijeli položaj za Dr. Steinera bio iznimno težak. Imao je svoje sposobnosti, i nije ih mogao potpuno skriti ako je želio pomoći čovječanstvu. A s druge strane, morao se pobrinuti da ono što mora reći bude prihvaćeno sa zdravim razumom, i provjereno. Jedino s najvećom unutarnjom čistoćom koja gasi i najmanji poticaj egoizma, bilo je moguće bilo što napraviti u tom smjeru.

Jednostavno nije moguće detaljno govoriti o svemu što mi je pomoglo da osobno formiram sud i ojačam moje uvjerenje. Sve što se može pokušati je opća slika koja će se suprotstaviti pogrešnim idejama i ojačati čitaočevo povjerenje u njegovo vlastito mirno, objektivno istraživanje.

Kao zaključak ove serije iskustava, treba spomenuti još jedan razgovor. Nakon predavanja jednom sam pitao Dr. Steinera: "Da li ste u duhovnom svijetu ikada susreli moju majku"? Odgovorio je: "Kada ste slušali predavanje često je dolazila osobnost za koju držim da je vaša majka. Sa sobom je vodila ostale. Malo je nemirna i kreće se amo tamo. Ali je duboko zainteresirana za vaš duhovni život". Zatim se okrenuo mojoj ženi, koja je često bila prisutna pri ovakvim razgovorima, i rekao na najljubazniji način: "S druge strane, još nisam uspio doći u kontakt s vašim umrlim ocem".

Ono što me pogodilo kao značajno bio je oprezan izraz: "Osobnost za koju držim da je . . ." Ali bio je također točan opis moje majke i spominjanje "ostalih" – očito mojih umrlih sestara, koje mu nikada nisam spominjao. I, ne manje važno, bilo je ljubazno uzeto u obzir što je moja žena u tom trenutku trebala osjećati.

Ali sada, kada se osvrnem natrag, moje misli me nose dalje. – Kakve sve doživljaje Rudolf Steiner nije imao tijekom jednog predavanja! Čuo sam druge primjere raznim nadčulnih utisaka koje je imao dok je predavao, u vezi s raznim pojedincima. Bilo je prilika – to sam zaključio iz mnogih izjava koje sam čuo – kada se njegovo predavanje obraćalo uglavnom jednom pojedincu. Ali s druge strane njegova velika javna predavanja često su bila istinske bitke duhova. Ljudi su to osjećali na maglovit način. Ali pošto su oni gledali Rudolfa Steinera s fizičkim očima, smatrali su ga demonom, dok je istina bila da je vodio rat protiv "demonu". Da su obratili pozornost na ono što je rekao u tim vremenima umjesto dopuštajući sebi da ih ponese praznovjerni prvi dojam, tada bi to bili mogli prepoznati.

* * * * *

Također sam imao razgovore s Dr. Steinerom o znanosti, ali samo povremeno. Moja ograničenja kao humanista spriječila su me od vođenja razgovora na nivou na kojem bi bio opravdan. O toj temi je na drugima da govore. Moje vlastito iskustvo u ovoj domeni je dvostruko. Imao sam običaj slati mlade znanstvenike i liječnike zainteresirane za Antropozofiju koji su mi došli, direktno Rudolfu Steineru, govoreći: "Samo počnite postavljati pitanja o grani koju najbolje poznajete i vidite što ćete dobiti". Kada sam ih poslije propitivao, uvijek je bila ista priča: "Oh! da, on je u toj domeni kod kuće, također, i dao mi je važne sugestije". Među nekoliko desetaka mlađih i starijih učenjaka nije bilo ni jednog koji je govorio u drugačijem smislu, ili se mogao osjećati superioran prema Dr. Steineru u oblasti prirodne znanosti.

Bez obzira na to, sve što mogu reći je da su me tek sada, kada ih je obasjalo svjetlo znanosti duha, znanstvenici zaista počeli zanimati. Nemoguće je opisati neizrecivo olakšanje čovjeka čiji životni interesi su bili usmjereni na religiju, da kroči u oblast znanosti o prirodi koja ne stoji hladna i daleka, čak ni neprijateljska, po strani religije, svjesna samo mrtvih zakona. Neka u ovoj znanosti o prirodi živući duh Božji sja kroz sve stvari, i neka svim znanostima donese vodu duhovnog krštenja; u dubinama stvari bila su ista otkrivenja života kao i ona proklamirana u religiji: žrtva, smrt, uskrsnuće. – Ono što sam uvijek proricao prije mnogo godina, naime da će zakoni fizike i kemije jednog dana biti otkriveni u pročišćenom razumijevanju kao emanacije

istog dragog Boga koji otkriva sebe u kršćanstvu – to je odjednom bilo tu, u opipljivom obliku, ispred mene. Danas, kada je tu Antropozofija, može se svim istraživačima reći: Proučavajte sve što je na Zemlji dovoljno duboko, čisto, duhovno, i otkriti će vam se isto lice koje i mi također vidimo. Na kraju ima samo jedna istina, zato jer je samo jedna stvarnost.

Dopustite da dodam i slijedeće. – Otprilike sredinom 1918 godine jednom sam rekao Dr. Steineru: "Herr Doktor, kada rat bude završen, treba biti osnovan istraživački institut gdje će se pokušati istraživati rezultati znanosti duha s takvim znanstvenim sredstvima koja će biti posvećena tome. Ja već imam nekoliko stotina maraka i znam jednog ili dva mlada učenjaka koji bi sigurno bili na raspolaganju za posao". Dr. Steiner je stavio obje ruke na moja ramena s radošću koju sam rijetko kod njega vidio: "Da, zaista, dragi Dr. Rittelmeyer, to ćemo napraviti"! U takvom trenutku se sasvim jasno moglo vidjeti što mu je na srcu. Istraživački institut je zapravo nastao, premda u drugačijoj formi, ne u Berlinu već u Dornachu i Stuttgartu. I da su bili na raspolaganju milijuni maraka, i umjesto par znanstvenika veliki broj važnih suradnika, rezultat je mogao biti veliki blagoslov za čovječanstvo, unatoč činjenici da sam Dr. Steiner više nije ovdje da usmjeri istraživanje.

Kako sam morao ograničiti broj mojih pitanja, uglavnom sam se držao stvari od općeg ljudskog interesa, naročito okultne, povijesne i religijske oblasti. To je zasigurno bio novi svijet za protestantskog teologa. Protestantska teologija, koja je do tada bila moja sfera, u dubljem se smislu nije uzimala ozbiljno – u svakom slučaju nije nikako igrala važnu ulogu. U ranim godinama često sam se pitao da li Dr. Steiner stvarno poznaje naš rad. – Znao je upravo dovoljno! Postepeno se javljalo u našim razgovorima da je pročitao Harnacka, Troeltscha, Otta, Weinela, Heima. Poznao je Schleiermachera, također, i dopustio mu da prođe kao teolog ali ne i kao filozof. Jednom je rekao: "Povijesna i kritička istraživanja provedena od protestantizma su nesumnjivo najmarljivija i najpronijljivija zadnjih stoljeća. U tom smislu je čak u rangu, dapače čak se i ističe, sa znanstvenim istraživanjem. Ali je tragedija da je sav rad na krivom kolosijeku, i potpuno promašuje ono što je stvarno u Bibliji". Duboko potresen razmišljajući time da bi to mogao biti slučaj, otišao sam kući.

Raznovrsnim pitanjima, također, pokušao sam saznati što sam mogao o načinu na koji su se stvari predstavljale Dr. Steineru. "Zar vi ne mislite da u evanđelju sv.Ivana imamo riječi Krista kako su reflektirane u specifičnom pojedincu, dok sinoptička (ostala tri, op.pr.) predstavljaju Kristov stvarni način govora"? "Za mene je to upravo obrnuto", bio je njegov odgovor. "Kada sam čitao evanđelje Sv.Ivana odmah sam našao put do jezika koji je Krist stvarno govorio. Kod sinoptičkih evanđelja moram se najprije prilagoditi". Može se shvatiti koliko je duboko ovakva izjava u sukobu s teologijom općenito, ali također i koliko je olakšanje bila za čovjeka koji je uronjen u Ivanovo evanđelje, i od samog ga početka pokušao opravdati iz duboke unutarne svijesti. "I oprostajne riječi Krista? Tako su izgovorene"? "Sigurno, jesu; ali isto tako su izgovorene mnoge druge riječi koje nisu zabilježene". Kada je Rudolf Steiner govorio o ovakvim stvarima to je uvijek bilo s određenom poniznošću i poštovanjem.

"A Kristove riječi na Križu – stvarno su izgovorene tako"? "Sigurno da jesu". "Ali zašto, onda, jedan evanđelist daje jedan izvještaj a drugi različit"? pitao sam. "Oni nisu, naravno, davali povijesni izvještaj. To nisu povijesni zapisi. Evanđelisti daju ono što im se otkrilo kao istina nakon duboke kontemplacije događaja, čak iako im nisu stvarno svjedočili. I tako je jedna riječ došla jednome, druga drugome, svakom u skladu s njegovom posebnom pripremom". Naravno da će trebati biti mnogo "odučavanja" prije nego teologija bude mogla prihvatiti ovakvo gledište. U kojem se smislu to mislilo sinulo mi je tek kasnije, kada sam mislio o riječima koje, u Djelima apostola, Luka stavlja u usta umirućem Stjepanu. shvatio sam kako tri riječi točno odgovaraju trima riječima umirućeg Krista zapisanim od Luke u njegovom evanđelju. Treba pretpostaviti, dakle, da je Luka često čuo impresivni izvještaj o smrti Stjepana od apostola Pavla, i da je to osvijestilo njegovu dušu na tri riječi izgovorene na Križu. Moderni povjesničari svakako bi iz toga izvlačili sasvim različite zaključke. Ali također je sigurno da ti zaključci ne moraju nužno biti prihvaćeni kao zadnje riječi i da postoje još i druge mogućnosti za istražiti.

Tako se dobro sjećam tona s kojim je Rudolf Steiner jednom govorio o Posljednjoj večeri. Tek sam ga u prisjećanju postao potpuno svjestan. To je ton koji nije mogao ne prizvati najveće poštovanje u bilo kom osjetljivom čovjeku. Mnogo puta, kasnije, razmišljao sam da kada bi se uvijek moglo govoriti o religijskim istinama u tom duhu ne bi se moglo ne uvjeriti ljude, jer bi jednostavno bili odvedeni u višu oblast. Ali bilo da se bavio spaljivanjem Templara, ili "Prijeteljem Boga" iz Oberlanda, Dr. Steiner je uvijek govorio kao da mu ne trebaju povijesne knjige, već da je sam stvarni svjedok svih tih događaja.

A sada - Luther? Sredinom godine 1917 jednom sam jeo s Dr. Steinerom. Spomenuo je riječi Hermanna Grimma, mislim da je bilo, u smislu da će se Nijemci uvijek osjećati ujedinjeni u djelu Luthera, Friedricha Velikog, Goethea i Bismarcka. "Ali djelo Friedricha Velikog i Bismarcka je sada uništeno", rekao je. "Goetheov pravi genij nije imao svog učinka. A Luther je zaista imao malo utjecaja na njemačku naciju kao cjelinu". Rekao sam par riječi u suprotnom smislu. Ali u prigodama kao što je ova mnogo više mi je bilo stalo da saznam mišljenje Dr. Steinera nego da on čuje moje. Izgledalo mi je da je našao nešto povoda da ide dublje u pitanje Luthera.

Dopustite da dodam nešto za one u redovima starog kršćanstva koji se raspituju, bez ikakvih predrasuda, o Antropozofiji.

U vrijeme jubileja Reformacije, 1917, Dr. Steiner je neočekivano održao dva privatna predavanja o Lutheru. Njihova korist za teologe može se zamisliti. To je bila stvar pokazivanja točaka različitosti između Antropozofije i protestantskog Kršćanstva – i te razlike su se jasno objelodanile. Lutherov cilj: subjektivno spasenje. Steinerov cilj: objektivna stvarnost. Fundamentalno različiti stav u svijetu! Dr. Steiner je bio zainteresiran za ono što je Luther vidio. Na primjer, na Lutherovu borbu s Vragom gledao je kao na stvarne borbe s približavajućim duhovima narednih stoljeća, s Duhom materijalističkog intelektualizma, poznatog u Antropozofiji kao Ahriman. Također je smatrao da je Lutherova mnogo osuđivana grubost bila zbog

njegovih "Imaginacija", koje se nisu, međutim, uzdigle na nivo jasne svijesti. "Dakle kada Luther piše protiv 'okrunjene krmače Engel-zemlje' imao je u vidu nadčulne slike bića Kralja Henrika ispred sebe"? pitao sam nakon predavanja, "Da," bio je odgovor. "Nitko od drugih oko njega nije razumio, i zbog toga Luther ne bi bio ometan. Znao je da je vidio više od ostalih". – Tako je ovdje Luther branjen od autsajdera s obzirom na ono što je pogodno za postići okorjeli luteranski očaj, naime: njegove polemike i njegovo "praznovjerje o vragu". Ali Dr. Steiner je objasnio da upravo jer je Luther živio na sjecištu dviju epoha, i, unatoč srednjovjekovnim silama koje su u njemu radile, ipak je osjećao svoj put u budućnost – upravo zbog toga, mogao je dati kršćanstvu formu koja može živjeti privremeno kroz dolazeća stoljeća.

Ali - Grijeh i Milost? To je bio, konačno, najosnovniji doživljaj u Luthera! "Rudolf Steiner nije to uopće razumio" - tako kažu teolozi. Razumio je to tako malo da je govorio dublje i dirljivije nego svi njegovi suvremenici o aktualnosti i utjecaju zla. Istraživao je povijest Pada u grijeh i opažao njegove posljedice s jedne strane u samoj prirodi a s druge u misli, koja je postala apstraktna, bljutava, mrtva, kadgod se pogleda u teologiju. Kasnija će epoha biti suočena s izvanrednim fenomenom u povijesti da je čovjek koji je govorio kao nitko prije njega – ne subjektivno već objektivno – o užasnoj pustoši iskovanoj od zla, morao trpjeti optužbe teologa da ne poznaje značenje Grijeha.

A Milost? Toliko je malo razumio da je, kao nitko drugi prije njega, podučavao Djelo Krista – taj čin Milosti od nas nezasluzen i koji daleko nadmašuje sve naše mišljenje – kao odlučujući događaj u ljudskoj povijesti bez kojeg bi cijelo čovječanstvo bilo izgubljeno, ali koji nije mogao proizaći iz njih samih – događaj toliko presudan da na njemu počiva cijela budućnost čovječanstva i svakog pojedinca. Razumio je "toliko malo" da je rekao: "Što se više netko uzdigne, to više sve postaje Milost". Ali malo je kazao o tome, i nije mogao govoriti jezikom teologa.

Ova knjiga nije apologija već doživljaj Rudolfa Steinera od jednog teologa. Još jedna stvar se, međutim, može spomenuti. Karma i reinkarnacija – zakoni sudbine i ponovnog rođenja. Oni su upravo suprotni kršćanskom doživljaju Milosti i biblijskom Evandjelju spasenja – tako je rečeno. Kao protivno tome neka bude navedeno sa svim naglascima da u naše vrijeme obje te istine, premda se ne mogu naći u Bibliji, mogu biti prepoznate kao kršćanske istine. Za mene to nisu toliko znanstveni rezultati duhovnog istraživanja s kojim se kršćanstvo mora pomiriti – premda su također i to – već mnogo više aktualni zahtjevi kršćanstva kada je ispravno shvaćeno.

Promislite na trenutak: čovjek prelazi u viši svijet. Što će biti s njime? Na neko vrijeme može se radovati što je slobodan od Zemlje i sve njene bijede. Ali zatim, ako bi mu bila dopuštena molba – što bi to bilo? Sigurno bi želio opet sresti ona ljudska bića prema kojima je bio nepravedan u zemaljskom životu, i žudio bi za mogućnošću da napravi dobro onima prema kojima je bio nepravedan na Zemlji. "Milost" leži upravo u tome, da traži da li mu to može biti dodijeljeno. Zakon karme se mogao pojaviti na Istoku kao neopoziva svjetska nužnost – u svijetlu Krista postaje čin Milosti, naša vlastita slobodna volja. Ali taj čin Milosti – jedini za kojeg obično

čujemo da se spominje - naime da je čovjek uhvaćen u realnost Krista, taj čin Milosti morao bi najprije nestati da bi takva želja uopće bila moguća.

I sada pretpostavimo da je čovjeku u drugom svijetu dopušten još jedan zahtjev – što bi on želio? Želio bi da može pomoći Kristu ondje gdje je njegov zadatak najteži i najugroženiji, gdje Krist sam pati i mora se najljuće boriti. Ta želja, ako bi bila ispunjena, vodila bi čovjeka ponovno natrag na Zemlju.

Nije kršćanski težiti za odmorom i blaženstvom daleko od mizerije Zemlje. Kršćanski je nositi u sebi svijest koju je jednom Krist donio sa Nebesa na Zemlju da bi našli radost da budemo kao On i radimo s Njime, gdje god da nas treba. Cjelokupna istina kršćanske doktrine o Uskrsnuću ostaje netaknuta – kako se može pokazati teološkom raspravom – zaista povećane jasnoće i veličine.

Zajednica kršćana, u čijoj službi sada živim, nema dogmi – zasigurno ni reinkarnaciju. U Zajednici kršćana može živjeti svatko tko je jedno s nama u privrženosti Kristu, čak i ako kaže: odbacujem sve te stvari. Ali oni koji drugima ostavljaju slobodu također imaju pravo tražiti slobodu i za sebe. I u ime te iste slobode neka bude rečeno: Istina o reinkarnaciji je riječ Krista našem vremenu. Dolazi u pravi čas, upravo kada put prema kristijanizaciji Istoka treba biti oslobođen.

Sve ove stvari čine dio teologovog doživljaja Rudolfa Steinera.

I sve velike stare istine s kojima se kršćanstvo hranilo stoljećima - Trojstvo, Božji Sin, božanska Smrt, Uskrsnuće, Posljednji sud, Obnova svijeta – ponovno se pale kao vječne zvijezde. Ali ne kao da su preuzete od neke božanske uredbe i donesene kući dijalektikom. One nisu otkrivene kao najdublje stvarnosti svijeta – koje su, ipak, potpuno poznate jedino onima koji su s njima voljni ujediniti svoje cijelo biće u ljudskom smislu. Zar toliko puta nisam rekao ranijih godina, nasuprot mnogim drugim "modernim teolozima": Postoji istina u svim ovim "dogmama", zaista više istine nego dijalektika i etika danas iz njih izvlače. Ali ne možemo pošteno tvrditi da ih posjedujemo; moramo čekati dok one ne dođu nama na naš put u novom obliku. – To čekanje je sada ispunjeno. Netko može ponovno posjedovati te istine potpuno i iskreno čak i ako stav prema znanstvenoj svijesti vremena nije bio samo negativan, čak i ako prepoznaje njenu relativnu vrijednost. Jer znanstvena svijest našeg vremena također ima svoje božansko pravo. Znanstvena misao nije bila pometena u stranu kao "naturalistička", poganska, "nekršćanska". Netko nije iskupljen s znanstvenom misli; ne, sama znanstvena misao je bila iskupljena. To je različito. Krist je ušao u mišljenje, ne samo u osjećaje i volju čovjeka.

Velike zvijezde koje su jednom sjajile u Misterijima, ali u drugačijem obliku, ponovno se pojavljuju – ne kao dogme, ne još kao predmet vjere, već kao božanske stvarnosti, ujedinjujući se s drugim istinama u jednu veliku harmoniju duha, i zasjale su dolje na novostvoreni svijet.

Kada kršćanski teolozi u velikom broju shvate da se *jedino* tu može naći spas kršćanstva, da ako je to ignorirano kršćanstvo će ili ići naprijed u svoju propast kao

rezultat maglovitog mišljenja ili se vratiti u ortodoksnost, i otuda u katolicizam kao rezultat polovičnog mišljenja?

Čak i danas ja ne kažem: prihvatite - već: uzmite ozbiljno. Iskušajte bez predrasuda i iskušajte potpuno. – I tada je bitka dobivena.

* * * * *

Ako bi danas bio upitan: Zašto ste Antropozof? – odgovorio bih: Ne zato što sam bio u mogućnosti kroz moje vlastito istraživanje testirati sve što je rekao Rudolf Steiner – o tome ne može biti govora – već zato u ono malo što sam mogao testirati nalazio sam sve više zapanjujućih potvrda. Ne zato što sam mogao prihvatiti rezultate duhovno znanstvenog istraživanja u cjelini i potpunoj vjeri, već zato jer su bacile uvjerljivo svjetlo u mnogim oblastima gdje se nikakvo svjetlo nije moglo naći. Ne zato jer je nova vrsta Pape izdala dogme, već zato jer je jedan u avangardi čovječanstva vidio stvarnosti, koje su se pokazale izvornima čak i ako je netko samo prihvatio i živio s njima kao mogućnostima. Ne zato jer nisam poznavao ni jednog drugog duhovno značajnog čovjeka u mom životu, već zato jer sam jednostavno vidio kako ih Rudolf Steiner sve nadmašuje. Ne zato jer mislim da osim Rudolfa Steinera nitko drugi na svijetu nema ništa što je vrijedno rada i govora, već jer prepoznajem da je kritični broj bedema duha provaljen i, kao rezultat toga, veliki i moćni zadaci postavljeni pred čovječanstvo za vrijeme koje dolazi. Ne zato jer sam prethodno sanjao ili uvijek bio uvjeren da će u stvarnom životu vođa čovječanstva biti upravo kakav je bio Rudolf Steiner, već zato jer sam sve jasnije vidio da je on bio jedan od tih vođa čovječanstva, i pošto takvi vođe kada nam dođu moraju biti prihvaćeni, i jer je postajalo sve očitiije da je genij Rudolfa Steinera bio jednak njegovoj svjetskoj povijesnoj misiji. Ne zato jer su sve poteškoće s obzirom na rezultate njegovih istraživanja sada za mene završene, već zato što su mnoge već završene, i zato jer netko treba biti u stanju uzeti stvari onakve kakve jesu, ne kakve bi netko mogao željeti da budu, i ostaviti ih da miruju dok ih se ne razumije. Iznad svega: jer su slika svijeta s kojom kršćanstvo može živjeti i ići naprijed u budućnost i jer bez takve slike svijeta kršćanstvo ne može u višem smislu nastaviti voditi čestitu egzistenciju na Zemlji. Ne zato jer ne znam ili ne mogu suosjećati s šokovima koje Antropozofija može sadržavati za one koji su došli iz kolijevke starijeg kršćanstva, već zato jer smatram takve šokove nedovoljno utemeljenima, i u osnovi neintelligentnima. Za mene, Antropozofija je postignuće koje konačno utire put van iz materijalizma, djelo duhovnog iskupljenja koje će, izvirući iz Srednje Europe, zahvatiti cijelo čovječanstvo, spas kršćanstva rođen iz pročišćenog znanstvenog duha vremena, živa riječ Krista za sadašnje doba – riječ koja je bila potrebna ako čovječanstvo neće ići naprijed u svoju propast.

Pogledajte gdje ću i ja – ne nalazim ništa tako veliko, tako uvjerljivo. Posebno u teologiji, čak i najnovijoj, ja ne vidim spasenje. Zašto oklijevati, dakle, kada je pomoć tu, samo zato jer ne izgleda kako je netko očekivao?

* * * * *

Još jedan duboki test je bio spremljen za mene u to vrijeme. Krajem 1919 razbolio sam se. Sav naporan mentalni rad nije dolazio u obzir, a osvetio se uobičajenim probavnim smetnjama. Što je bio problem? Da li je moj naporan rad na okultnom razvoju vodio konačno do štetnih posljedica? Što je govorio Dr. Steiner? O meni su mu pisali drugi, premda ja sam nisam. Nije bilo odgovora. Rekao sam brojnim ljudima kako su njegove dijagnoze bile pouzdane i kako je nepogrešiva bila njegova pomoć. Oni oko mene u Berlinu su govorili: Što je sada s vašim Dr. Steinerom? Zar ne zna? Zar ne može ništa napraviti? Pogledaj kako te sada tretira!

Tek nakon šest mjeseci se pokazalo da je Dr. Steiner dao instrukcije da se pošalje pismo, ali to je bilo previđeno. Konačno, deveti liječnik, svjetski poznati neuro specijalist, pogodio je pravu dijagnozu: posljedice pada, djelovanje na delikatne membrane mozga. Prepisao je tretman koji će dovesti do sporog poboljšanja. Pošto sam ležao bolestan šest mjeseci i iz posebnog razloga, ponovno sam pristupio Dr. Steineru, preko poznanika. Ovaj puta je od njega došlo detaljno pismo. Dijagnoza: Posljedice pada, djelovanje na delikatne membrane mozga, naravno duševni život koji je prošao mnogo zadnjih par godina. Terapija: Ista koja je prepisana od specijalista jedino više ritmična i delikatnije prilagođena određenom organizmu. Rudolf Steiner me nije vidio tijekom cijelog perioda. Čak i da je što bi bilo neobično čuo o dijagnozi i tretmanu specijalista, njegove vlastite naznake su u svakom slučaju bile preciznije i temeljitije tako da nije moglo biti govora samo o ponavljanju. Više od jednom sam čuo o sličnim slučajevima o ispravnoj dijagnozi i tretmanu koje je Dr. Steiner dao iz daleka. Ali tu bi se mogli čuti i liječnici koji su radili s njime. Jednom sam pitao jednog od liječnika koji je radio s njime dvanaest godina, da mi kaže sasvim iskreno i u povjerenju, koliko je puta Dr. Steiner pogriješio. Malo se zamislio i zatim odgovorio: "Ne sjećam se ni jednog slučaja". – Ovakva iskustva koja su se gomilala kod onih u blizini Rudolfa Steinera nisu mogli nego uvećavati vjeru u njegove više sposobnosti.

U njegovom pismu, Dr. Steiner je napisao da bi bolest zahtijevala barem šest mjeseci potpunog odmaranja . . . Trajala je devet mjeseci ali, zapravo, želio sam završiti knjigu o njegovom životnom djelu koju sam već bio započeo.

Tek sredinom ljeta, 1921, poslije blizu dvije godine ponovno sam vidio Dr. Steinera u Dornachu. Trivijalne detalje posjeta treba također ispričati jer pripadaju cjelokupnoj slici. Dr. Steiner je na postaju poslao motor i, kako sam očito bio promašio vezu, još jedan na kasniji vlak. Otišao je sa mnom do mog smještaja i sve pregledao – da li funkcionira snabdijevanje vode, i da li postoji žena da mi očisti čizme. Navečer, nakon njegova predavanja, došao je i rekao mi: "Konačno, zaboravio sam pogledati poslugu za vas. Ali to ću sada. Biti će tu sutra rano ujutro". Dva dana kasnije, kada sam ponovno odlazio, bio sam iznenađen kada sam vidio da dolazi preko brežuljka u Dornachu da me susretne. Primijetio je da nosim našu ručnu prtljagu. "Oh! zaboravio sam poslati nekog da vam nosi prtljagu". Osvrnuo se okolo i mahnuo mladom Antropozofu, odmahujući na moj protest: "Njemu će biti drago da to napravi". Zatim je s nama otišao u kantu i sjeo da doručkuje, sam naručujući hranu sa stola za serviranje, i onda još jednom kada je shvatio da trebamo zalihu za

putovanje, Nakon toga je hodao niz brežuljak pravo do postaje, čavrljajući ljubazno i zanimljivo o raznim ljudima, ali također i o protuberancama na Suncu. Na postaji je stajao do prozora biljetarnice – još mogu vidjeti tog delikatno građenog čovjeka kako stoji do korpulentnog redovnika – i stajao je, još govoreći, dok vlak nije otišao. Bio je primjetno zabrinut da kao siromašna njemačka žrtva inflacije, ja ne bi trebao imati troškova, ali nije to napravio ni najmanje očitim. Sebi sam u to vrijeme rekao: To stvarno nema veze s tobom kao pojedincem. Volio bi to isto napraviti za svakoga. Ali to nije moguće, i tako je iskoristio mogućnost kao što je ova da pokaže da bi to napravio za svakog. Neki misle da su ovakvi detalji sasvim nebitni. Ali bilo kako bilo: netko treba ispričati kakav je Rudolf Steiner bio u svakodnevnom životu.

Naši razgovori su u to vrijeme varirali od pričanja bezazlenih viceva - a Dr. Steiner je imao nesputano zadovoljstvo mladih u humoru – do najozbiljnijih rasprava o budućnosti čovječanstva.

Šest mjeseci poslije vidio sam ga u sasvim različitom izdanju. Berlinska agencija se za njega uhvatila organiziranja velike predavačke turneje. U to vrijeme Rudolf Steiner je mogao biti čovjek dana – da je tako želio. Ali stvari su se odvijale drugačije. Bio sam prisutan na skupu u sali berlinske filharmonije – veliki auditorij ispunjen do posljednjeg mjesta. Vani su se ljudi grabili za ulaznice i plaćali su za njih i do stotinu maraka. Sala je bila puna napetog iščekivanja. Nesvjesno su ljudi čekali na proroka vremena. Rudolf Steiner se pojavio i više od sata govorio masi od tri tisuće koja je slušala bez daha, nemilosrdno i fundamentalno, o Imaginaciji, Inspiraciji, Intuiciji. Stalno sam se pitao: Je li ijedan čovjek ikada dopustio da prilika za impresioniranje mase tako apsolutno promakne? Časnik višeg ranga, poštovani član Wagnerova kruga, sjedio je do mene u loži. Ja sam ga sam zainteresirao za Dr. Steinera. Sjedio je pažljivo i suosjećajno, jako se trudeći da razumije. Postepeno je izgubio nadu i nagnuo se natrag. Zatim je iritantno tresao glavom i nestao dosta prije kraja predavanja.

Da li je Rudolf Steiner znao što radi – da je dosađivao ovom neobičnom skupu ljudi koji su čekali, otvorenih usta, na senzaciju? Nitko tko je poznao Rudolfa Steinera ne može sumnjati u to da je bio potpuno svjestan što je radio. Zbunjenost pred ogromnim skupom? Nesposobnost da se govori masama? Ništa od toga nije moglo doći u pitanje ni na trenutak onima koji su znali kako govor Rudolfa Steinera može napraviti da netko zadrhti njegovom grmljavinom. Za koga je on zapravo govorio? Tijekom predavanja sam računao koliko iz publike ga je moglo i željelo u nekoj mjeri slijediti. Osim Atropozofa, nagađao sam pet do deset. On je govorio njima, sasvim svjesno. Sve što je od njega moglo napraviti senzaciju nemilosrdno je potisnuto. Ni najmanji dah volje za impresioniranjem nije zatitrao skupom. Nadao se probuditi interes za duhovne stvari kod one deseterice možda dvadeseterice s esencijalnom ozbiljnošću i temeljitošću s kojom je govorio o oblastima krajnje nepoznatima većini ljudi.

Jednom sam čuo da Johannes Müller govori da netko ne treba biti spreman "govoriti punoj sali" već također i "govoriti praznoj". U ovom je slučaju Rudolf Steiner

napravio to savršeno. Kratko nakon toga, kada je opet traženo da održi turneju s predavanjima kroz Njemačku, sale su bile napola ispunjene, i susret u Münchenu, gdje su mu prijetile tjelesne ozljede i život bio u opasnosti kao rezultat djela bande huligana a na poticaj novina, doveo je kraći period kada je on bio u modi do završetka.

Samo ih je nekoliko vidjelo što se događa. Samo je nekolicina prepoznala veličinu čovjeka i djela za epohu. To mogu izraziti samo s određenom rezervom, koristeći biblijski jezik: Onaj koga su željeli okruniti za kralja, ostavio ih je u krajnjem prijeziru i povukao se u planine, čekajući tko će ga tamo slijediti. Bio je "prodavač magle", čovjek koji je "žudio za moći".

Slične situacije, jedino ne toliko važne, upoznao sam mnogo puta. Zahtijevalo je nešto napora za one izvana da ne budu sami zavedeni pojavom. Ali su onda, čak i pametni i ljudi očito otvorena uma bili nadmudreni.

* * * * *

Godine 1921, određeni broj mladih ljudi je došao Dr. Steineru i tražio savjet za religiozni rad, ne u smislu već postojećih Crkava, već kao novo duhovno učenje. Na njihovim učilištima nisu pronašli ono što u tražili i sada su s povjerenjem i nadom došli do Antropozofije. Nakon promišljanja Dr. Steiner je voljno i aktivno ušao u njihove želje. Uvijek je naglašavao da Antropozofsko društvo nije Crkva i ne može imati želje za osnivanjem nove Crkve. Antropozofija svakom ostavlja savršenu slobodu da kultivira svoj religiozni život na vlastiti način. I tako impuls za aktivnost u religioznoj sferi i odgovornost za institucionaliziranje nečeg novog mora ležati negdje drugdje. Ali tada bi mogao pomoći. Nije mogao ignorirati zahtjev u ovakvoj oblasti. I odmah je nastavio davati najefikasniju pomoć, i omogućio dobroj volji da postane djelo.

Praktično od početka su ti mladi ljudi bili u kontaktu sa mnom, i bili smo povezani. Većinu od njih sam znao osobno. Ali sada sam bio suočen s ozbiljnim pitanjem: Trebam li svoj lutrijski listić ubaciti s njima? – S jedne sam strane imao svoj veliki rad u Berlinu s dvadeset pet godina pripreme iza njega. Taj je rad bio u svom cvatu, i mogao me zadovoljiti do kraja života. Jer se provodio u najslobodnijim uvjetima koje bih mogao poželjeti. S druge strane, vidio sam da je metodama stare Crkve samo nekolicina uspjela proizvesti bilo kakav učinak, da dolaze nova vremena i zahtijevaju potpuno novu formu religijske aktivnosti, da potrebe vremena zovu u pomoć sa sve većom hitnošću. Gdje bi se nadao za pomoć, ako ne kod Antropozofije? - "Vaš zadatak je religija" – te riječi Dr. Steinera bili su u skladu s mojim vlastitim osjećajem. Priznajem da mi ne bi bilo lako da budem odsutan od novog rada koji je započeo pod znakom Antropozofije. – To je bio okvir uma u kojem sam živio tijekom tih mjeseci. A druge strane, bilo mi je jasno da je jedino potpuno uvjerenje da je to ispravno i nužno moglo opravdati odluku onako kako sam je ja vidio. Niti je bilo moguće doći do konačnog zaključka dok Dr. Steiner ne izrazi sve što mu je na umu. Jedna je stvar ako mladi čovjek ispunjen entuzijazmom stavlja svoje usluge na

raspolaganje poduhvata koji ga poziva, a druga ako čovjek od pedeset odustane od svega da bi započeo nešto novo. I tako sam morao čekati na dva ciklusa predavanja održana od Dr. Steinera o mogućnostima religijske obnove u ljeto i jesen 1921. Iz zdravstvenih razloga, međutim, nisam sam mogao prisustvovati.

Kada je cijeli sadržaj svih tih predavanja i rasprava došao pred mene, ponovno sam bio zaprepašten Dr. Steinerom. Unatoč svemu što sam već doživio, nisam očekivao da ću ga vidjeti kao kralja u oblasti teologije, ne samo u vezi Biblije i biblijske znanosti već također i crkvene povijesti, razlika među denominacijama, duhovne i moralne dubine kršćanstva, imao je novo i veličanstveno učenje za dati. To je bilo učenje koje ukazuje na budućnost s rukom nesavladive snage. Ono što je za mene bilo posebno poučno i značajno bila je konkretnost, sigurnost i promišljenost s kojom se latio pitanja religijske prakse. Sve to je bilo veoma stimulativno. Ali konačni ishod je još bio na vagi. Bio mi je poslan tekst Čina posvećenja čovjeka (Menschenweihehandlung, obred nove Svete pričesti). Odmah sam ga sa svih strana počeo studirati i meditirati o njemu. Kada je nekoliko trivijalnih poteškoća jezika bilo prevladano, čistoća i uzvišenost Čina posvećenja čovjeka veoma me impresionirala. Sinulo mi je da tu postoji mogućnost kreiranja božanske službe u kojoj svi pravi Kršćani mogu biti ujedinjeni, na koju se može gledati kao na središnju točku pravog kršćanskog zajedničkog života, oko koje se širi novi, raznovrsni, stalno rastući religiozni život. Polako sam nosio u sebi: To se čovječanstvu ne smije zakinuti! Ne smiješ sada pogriješiti ako ne želiš griješiti protiv čovječanstva i božanskog otkrivenja! I ako to nije moguće donijeti ljudima u postojećim oblicima Crkve, tada se na nešto novo treba osmjeliti! Neka ovdje bude naročito navedeno da je Dr. Steiner dugo vremena tražio da li je moguće nešto napraviti unutar postojeće organizacije Crkve i to nezavisno od mladih, sam ja sam bio onaj koji je nedvosmisleno rekao: To se ne može, jer će novo biti ugušeno od starog!

Ali za mene je stvarno odlučujući faktor došao neočekivano i iz različitog centra. To je bilo shvaćanje da u svetom kruhu, živući Krist zapravo dolazi čovjeku. Njegova prisutnost je bila tu u neopisivoj čistoći i sjaju. To je bio utisak samog duha – onog koji je došao, ne u protestantskom obredu svete pričesti, kako sam ga često slavio s opipljivim doživljajem blizine božanskog svijeta, već u meditaciji na Čin posvećenja čovjeka. To je bio tako jak i siguran utisak da je cijeli život mogao biti utemeljen na njemu. Pokušati ću opisati što je izgledalo da govori: Sada je zbogom tvom radu u Protestantskoj crkvi! Ako je ono što si našao ovdje istina, to mora stajati u sasvim drugačijem smislu kao središnja točka religijskog života, misli i objave religije nego je moguće u Protestantskoj crkvi kakva je sada postala! Jer ako je novi impuls istinit, on sadrži sjeme novog božanskog obožavanja, nove zajednice, novi Krist impuls, novo evanđelje Krista. Do sada nisam o tome govorio nikom, čak ni najbližim prijateljima u svećenstvu. Jer napokon, stvar nije u tome što sam ja doživio, već u onom što je stvarno tamo, i može više ili manje biti prepoznato od svakog i svih na njihov vlastiti način. Od tada nadalje bilo mi je jasno da se moram staviti u službu stvarnosti koja mi je bila otkrivena, bez smetnje ostalih povezanosti. Tako sam došao u novu Zajednicu kršćana iz same jezgre stvari. I drago mi je da to mogu reći. Zadnja riječ je kazana, ne od Dr. Steinera već od Onog višeg od njega.

Čak Dr. Steineru nisam ni rekao ništa od toga. S njim se često ne govori o ovakvim iskustvima – barem ja nisam – a i onda samo kratko i na činjenični način. I ako je netko stigao iza početnih nivoa, tada više nije ni potrebno.

S druge strane moram spomenuti još jedan razgovor. Sastojao se od samo dvije rečenice, ali je sadržavao beskonačnost. Sinulo mi je u meditaciji da – Krist stvarno može biti primljen u samo tijelo i krv, bez Kruha i Vina. Osobno obilježje koje mi je desetljećima uzrokovalo najveće poteškoće, naime, da su utisci iz duha i duše nepromjenjivo veoma snažno radili na tijelu, sada je objašnjeno na predivan način, dajući nagovještaj kako su vođene sudbine ljudi. To je bila priprema koja mi je omogućila da tako slikovito shvatim da ako je Njegova prisutnost stvarna, Krist radi dolje u tijelu i krvi, dajući iz Sebe čovjeku novo tijelo i novu krv i da upozna i iskusi da je to stvarno, esencijalno osvajanje nad materijalizmom vremena. U tom razgovoru s Rudolfom Steinerom pitao sam: "Zar nije moguće primiti Tijelo i Krv Krista bez Kruha i Vina, čisto u meditaciji"? On je odgovorio: "Moguće je. Od stražnjeg dijela jezika nadalje to je potpuno isto". Priznajem da mi nevjerojatna konkretnost izražena u tim riječima još dolazi kao nekakav šok. Ali tako je često bilo u razgovoru s Rudolfom Steinerom. On odmah da nešto više onima koji s njime razgovaraju, nešto iz čega onda mogu dugo vremena učiti. Ali danas znam da je bio u pravu, i da je Krist "Kruh života" u mnogo realnijem i snažnijem smislu nego to velika većina kršćana čak i nejasno pretpostavlja.

Sada je preda mnogom bilo pitanje: Vrlo dobro, moguće je tako direktno ući u Krista; ali koliko će ljudskih bića biti za to sposobno? Zar nije esencijalno za veliku većinu da imaju oblik obožavanja u kojem do ovog iskustva dolaze na vlastiti način i tako budu vođeni do stvarnosti Krista? To je točka na kojoj odnos između Antropozofskog društva i Zajednice kršćana postaje jasan. Ako bi bio dan obred za Antropozofsko društvo mogao bi u mnogo većoj mjeri biti baziran na detaljima nove koncepcije svijeta koju je donijela Antropozofija. Ali ta nova koncepcija svijeta još mora izboriti svoj put u svim oblastima, i pred sobom ima dovoljno velike poteškoće. Čovječanstvo kao cjelina to ne može čekati. Nadalje, ima ljudi u izobilju koji nemaju neposrednog interesa za borbu u koju bi bila uključena nova koncepcija svijeta. Za sve takve ljude može postojati oblik obožavanja koji je u punom suglasju s duhovnim znanjem koje postoji u Antropozofiji i koje zaista bez Antropozofije ne bi moglo biti tu, ali koji ne podučava ili pretpostavlja to znanje i koji, kao direktan kanal, daje ljudima ono što će ih ujediniti s najvišom stvarnošću.

Ono što Zajednica kršćana mora dati ljudima je od Najvišeg: živog Krista, u Njegovoj punoj stvarnosti i moći. Nema ničeg uzvišenijeg. Ali to je tu u čovječanstvu u određeno vrijeme i za određenu potrebu.

Ako bi se Zajednica kršćana sastojala samo od Antropozofa Dr. Steiner bi smatrao da je njena misija promašena. Antropozofsko društvo ima svoj veliki zadatak kao pokret u civilizaciji – pokret koji je sve više esencijalan u dobu intelektualističkog materijalizma, i mora se dovoljno žustro boriti da utre svoj put. Iz tih, a također i financijskih razloga, jednostavno ne može podnijeti težinu nove zajednice. Ali

neovisno o tome, Dr. Steiner je također želio educirati ljude kojih će u budućnosti biti više. Takvi ljudi traže duhovnu zajednicu, i kroz ono što je dao Dr. Steiner mogu svojim putem doći do istog uzvišenog cilja kakav je postavljen, na svoj način, od Zajednice kršćana. Jer cilj Antropozofskog pokreta, također, je zajednica s Kristom u tijelu i krvi. Ta zajednica može se doživjeti, premda može ostati nesvjesno, u meditaciji i u sličnim obredima.

Kada je Dr. Steiner bio upitan: Kakva je razlika između Antropozofskog pokreta i Zajednice kršćana? – odgovorio je: "Antropozofski pokret obraća se čovjekovoj potrebi za znanjem i donosi znanje; Zajednica Kršćana obraća se čovjekovoj potrebi za uskrsnućem i donosi Krista". Već smo pokazali u kojem smislu znanje, također, samo po sebi može voditi do Krista.

Onaj tko živi unutar Zajednice kršćana može se tijekom obreda osjećati u neposrednoj prisutnosti Krista. Ima hranu za svoju dušu i pomoć za svoj život – pomoć jaku i moćnu kakvu bi samo mogao poželjeti. Ne treba se zamarati s detaljima antropozofskog znanja, ali sudjeluje u najvišem cilju kome antropozofsko znanje može težiti. Ako je prisutan zahtjev za znanjem, mi koji vodimo Zajednicu kršćana i koji smo od Antropozofije primili takvo bogatstvo, možemo mu dati, iz Antropozofije, pomoć koju treba. Jer naš cilj je držati korak s koncepcijom svijeta koja se stvara, i ne ostati s onom koja je otišla. Ali u svim ovim stvarima pojedincu je ostavljena puna sloboda – svećenicima i članovima zajednice slično. Ni jedno antropozofsko učenje nije dogma Zajednice kršćana. Ono čime je čvrsto spojena Zajednica kršćana su velike osnovne istine kršćanstva, gledano, naravno, u svijetlu novog duhovnog učenja – a povijest modernih vremena pokazuje da bi bez toga mogle biti izgubljene – ali dane u takvom obliku da izražavaju ono što vodi do stvarnog spasenja čovjeka. Antropozofsko društvo je pokret u civilizaciji koji obuhvaća sve domene kulture. Zajednica kršćana je Crkva Spasenja koja može obuhvatiti sve ljude.

Ako su sve ove stvari jasno percipirane i otvoreno izjavljene, i svakakvi previše ljudski osjećaji se ne pojave tu i tamo, svatko može sam znati gdje pripada. Ono što mu najviše pomaže da postane pomagač čovječanstva i suradnik Krista – to je za njega prava stvar.

To je smisao u kojem je Rudolf Steiner postao "savjetnik i pomagač" u osnivanju Zajednice kršćana. Osvojeno od same Antropozofije, njegova životna kreacija je bila Antropozofsko društvo. Ali bilo je ispravno da se pojavi zajednica koja pomaže svim ljudskim bićima da postanu kršćani u pravom smislu i u skladu s potrebama modernog doba. Cilj Antropozofije je da bude instrument pomoću kojega u čistoći i uzvišenosti duha Krist može biti doveden svim ljudima u ovom našem dobu. Ipak, Antropozofija, sa svojim bogatstvom novog znanja, ne želi biti supstanca te zajednice ljudi, već će radije čekati i vidjeti da li će biti tražena – premda je zaista na usluzi i onima koji to ne traže.

Sada kada je pravi i zdrav odnos između prirode i duha prepoznat, može se još jednom pristupiti sakramentu i svetom činu u čemu se jedinom prava zajednica kršćana može ujediniti i sebe educirati. Na isti način može se ponovno pronaći način

objaviti Krista s stvarnom snagom, otkrivajući Ga u Njegovim živim djelima na čovjeku i Zemlji. Jedino takvo evanđelje je sposobno uzeti svoje mjesto u materijalističkom vremenu.

Sve to, međutim, sada stoji tu samo i govori za sebe, i ako se navodi ovdje to nije samo zato jer mnogi ljudi traže jasne informacije, već i zato jer se Rudolf Steiner kao ljudsko biće otkriva u svim tim stvarima.

* * * * *

Sada je slijedila moja ostavka od aktivne službe u svećeničkoj službi. Kao i velika većina mojih prijatelja nisam napustio samu Crkvu. Niti potičemo ikog da to napravi. To ostavljamo crkvama da nas odbace i ekskomuniciraju – Ništa prirodnije i više suštinsko nego moji razgovori s Rudolfom Steinerom na temu ovog koraka u mom životu ne može se zamisliti. Nikada nije pokušao izvršiti ni najmanji utjecaj. Na pripremnom stupnju rekao sam mu da sam se još osjećao dovoljno elastičan da napustim položaj koji sam dotada držao; zavisilo je od toga kako ću biti uvjeren od onog što bi on rekao na svojim predavanjima. Na to je odgovorio da ako bi odlučio da uđem, vodstvo novog pokreta bi vjerojatno palo na mene. Odgovorio sam da sa točke gledišta tjelesne snage upravo tada, nisam se osjećao dorastao zadatku. Kasnije je ponovno rekao, u potpunosti na vlastiti račun: "Ako napustite svoj položaj neki fond mora vam biti iza leđa". To je bilo sve što je ikada rečeno između nas o promjeni od starog na novo. Ne znam da li je ikada pronašao da takav fond nije postojao. Sentimentalnost i praktičnost nisu igrale ulogu u ovoj atmosferi čistoće.

* * * * *

Povijest osnivanja Zajednice kršćana sama bi ispunila cijelu knjigu. Zajedničko iskustvo izvornog svećeničkog tijela pripada svetinjama u hramu, ne u trgovini javnosti. Ono što se može reći možda jednog dana bude predstavljeno u vlastitim postavkama. Ali slike koje se ovdje mogu dati ne bi bile kompletne bez spominjanja dvije stvari. Rudolf Steiner je stajao tu među nama, odgovarajući na naša pitanja baš kao da je takoreći cijelo sveučilište u njemu, ali sveučilište sasvim novog poretka. I kretao se među nama kao emisar obdaren punom snagom koji u svojoj čistoći nosi poklon Onog višeg od njega. Nitko tko je bio prisutan nije mogao sumnjati u to da smo na svetom mjestu. Pogled na Dr. Steinera to bi mu kazao, ako ne bi glas vlastite savjesti.

Tijekom ove zadnje dvije godine, razgovori s Dr. Steinerom su bili manje učestali. Količinu njegova vremena netko je opravdavao tvrdeći da je neophodna za najhitnije stvari u vezi s Zajednicom kršćana. Također se vidjelo breme kao Atlas koje je na njegovim ramenima ležalo iz dana u dan. Ako je došao u Stuttgart gdje je Zajednica kršćana otvorila svoj centar, Waldorfsku školu, Kommende Tag,* Kliniku, Institut za znanstvena istraživanja, Izdavačku kompaniju, izdavačke komisije časopisa, Pokret

mladih, Antropozofsko društvo – svi su stajali moleći na njegovim vratima, želeći da žive po njegovim savjetima. Njegov je genij bio u svima njima.

* Kommende Tag bio je veliki trgovački poduhvat s Joint Stock Company u svom središtu, koji je cilja na uvođenje u praksu ideja o Trostrukoj političkoj zajednici.

Kada bi ljudske mane promašile, uvijek je morao ispravljati stvari. Što je najhitnije među svim hitnim potrebama? – to je bilo jedno jedino pitanje. Sjećam se prigode kada bih bio volio pitati jedno osobno pitanje. Ali pogledao sam u njegove oči i vidio zjenice spržene i spaljene kao rezultat mnogih neprospavanih noći, i riječi su umrle na mojim usnama. I štoviše, osjećao sam: Mi stariji smo stvarno primili izobilje osobnih bogatstava; to vrijeme koje još mora pokloniti sada pripada mladima, koji bi ga trebali upoznati kao što ga mi znamo. I tako je opaska koju je jednom dao bila dovoljna – da je odnos između nas uvijek bio starinski, premda vanjski uvjeti nisu dozvoljavali isti ljudski odnos kao u ranijim danima.

Ali kao kompenzaciju za to upoznao sam ga s druge, nove strane – kao vođu i učesnika na svim sastancima kojima sam sada prisustvovao kao novi član Odbora antropozofskog društva.

To su bili iznimno zanimljivi sastanci. Dr. Steiner bi često sjeo kao da ne bi imao aktivno učešće u njima podupirući iscrpljenu glavu rukom, i izgledao bi sanjivo. Dopuštao je drugima da govore, i u njegovoj prisutnosti u početku bi govorili oprezno, a kasnije sve življe. Bili su veoma nadareni ljudi iz najrazličitijih oblasti života. Dr. Steiner bi sjedio tamo zagonetno slušajući, zatim, sasvim iznenada, počeo bi govoriti – poslije čega bi ostali govori stajali sa strane u svom njihovom siromaštvu. Viša sila je bila tako nadmoćna da je, duhovno, to bilo kao drama bogova, osobno, međutim, često katastrofa. Svaki egoističan osjećaj u tim divnim ljudima prošao bi kroz krizu. Na mnogim sastancima kojima sam prisustvovao kroz desetke godina, nikada nisam vidio ništa slično ovom primjeru veličine jednog pojedinca prema ostalima. Dr. Steiner je govorio – i mnogi umovi na sastanku su bili jedno; u svakom slučaju na otpor se nije računalo. Svi su zurili u – ono što se *nije* vidjelo.

Rijetko je bilo moguće da Dr. Steiner veliča. Premda je to, također, palo na mene, radije govorim o vremenu kada sam se susreo s njegovim nezadovoljstvom, jer i to je dio priče o životnom druženju. Jedva je bio netko među njegovim najbližim suradnicima tko u određeno vrijeme nije bio podvrgnut njegovoj strogoj kritici. Jer on je mnogo očekivao, pogotovo u vezi nemilosrdne objektivnosti i nesebičnosti. Ako će, suočen s kolosalnim teškoćama životnog zadatka, izvući najviše iz ljudi koji su svi bili neodgovarajući, nije mogao gladiti s ljubaznošću, nedostatke i greške koje je vidio.

U to vrijeme – to je bilo otprilike godinu nakon osnivanja Zajednice kršćana – napisao sam članak u obranu Dr. Steinera. Bio je previše milostiv prema njegovim protivnicima, i otišao predaleko da im udovolji. Istina je da je na sastanku stalno

ponavljao – ne manje od pet puta – da mene ne okrivljuje. Ali nisam mogao ne uzeti duboko k srcu način na koji je zamjerao urednicima i Odboru u cjelini što su dopustili da se članak pojavi. Ustvari nisam bio svjestan raznih razgovora u kojima je izrazio svoje želje u tom smjeru. Nije za mene sve u tim raspravama bilo ljudski razumljivo, niti je bilo u još nekim prigodama. Ali čak i u tim delikatnim i teškim trenucima kakvi su ovi, nikada ništa nije kazano ili učinjeno što je promijenilo vrhunsko mišljenje koje sam imao o osobinama Rudolfa Steinera kao čovjeka.

Uskoro sam shvatio da nisam ispravno procijenio učinke ovakvih članaka. Možda ne svjesno, ali sigurno nesvjesno, njihov utjecaj je pogodan da ostane ono što se nije željelo, ne samo među ne-antropozofima već također, kako mi je jednom Dr. Steiner naglasio, među samim antropozofima.

Jedna stvar mi je, iznad svega, bila jasna, premda ne u potpunosti sve do smrti Dr. Steinera. Činjenica da ga antropozofi nisu zaštitili onako kako su trebali očito mu je uzrokovala mnogo veću patnju nego smo to znali. Protivnici su ga obasuli porugom i prijezirom, a antropozofi su preko svega olako prešli, i otišli uživati na njegova predavanja. Nije ga brinulo to na račun sebe kao osobe već na račun učinka kojeg bi besramni napadi mogli imati na njegov rad. Bio je potpuno svjestan da njegovi protivnici povlače njegovu osobnost u mulj da bi uništili njegov rad. I vidio je da to antropozofi ne vide. Oni su se povukli u njihovu utvrdu i nisu vidjeli da je oko njenih zidova potpirena vatra. Ja sam jednom prigodom rekao mnogo u prisutnosti Dr. Steinera, i on se srdačno složio. Ali u tim godinama nije mogao točno reći što je osjećao o tome; trebao je čekati na ono što će doći iz uvida i slobode ostalih ako ne bi htio biti prisiljen napraviti patetičnu molbu nakon koje bi netko napokon mogao stati u njegovu obranu! Tijekom tih dana bio je "kao jedna velika otvorena rana", kako mi je netko kasnije rekao. I od tuda se može okrenuti prozračnoj mirnoći i ljubaznom duhu u kojem je napisao Priču mog života. Možda i ta knjiga, također, pomogne smjestiti Dr. Steinera pred javnost u pravom svijetlu.

Sami posljednji mjeseci njegova života sadrže tri ugodna razgovora s njim. Predložio ih je bio on sam. Kada sam otišao u Dornach u svibnju 1924, nakon predavanja je došao do mene. Izgledao je kao duh oličenja ljubaznosti. Kada pokušam shvatiti što je prava ljubaznost, mislim na sliku kako stoji ispred mene, zračeći ljubaznošću i svijetlom duha. Dok smo pričali vidio sam, na moje iznenađenje, da mu je očito bilo drago razgovarati o određenim stvarima u Antropozofskom društvu koje su ga krajnje uznemiravale. Izgledao je gotovo shrvan manama njegovih sljedbenika. Ali onda je ušao u moje osobne stvari baš kao da ništa drugo na svijetu nije bilo važno. Kako se fizički nisam osjećao dobro, želio je da detaljno pričam o onome kroz što sam prolazio. Kada to nisam bio voljan čak niti pod pritiskom, jer je u tom trenutku izgledalo previše nevažno, razumio je sve iz najmanjih naznaka.

Tek nakon njegove smrti sinulo mi je da je zadnji osobni razgovor s njim bio u stvari "Oproštaj" u dubljem smislu nego sam u to tada svjesno razumio. Rekao je nekoliko riječi o meni za koje je izgledalo da izražavaju ono što je on mislio o našoj životnoj povezanosti. Previše su mi svete da bi ih mogao reći. Još jednom sam mu

zahvalio što mi je iz daleka pomogao s tako efikasnim savjetom u odnosu na moju bolest. To je prekinuo s izrazom beskrajne dobrote: "Ne, dragi Herr Doktor, ja zahvaljujem vama što mi je dana mogućnost da pomognem". To su bile zadnje riječi koje mi je rekao na Zemlji. Značajniji ili ljepši završetak moga životnog odnosa s njim ne može se zamisliti. Bilo je to kao razgovor sa samim čovječanstvom za čijeg sam predstavnika u tom trenutku ja mogao biti uzet. Da li će mu čovječanstvo dati "mogućnost da pomogne" u velikoj mjeri?

Dimenzije koje je ovaj život i djelovanje sada pretpostavljalo jednostavno su ostavljali bez daha. Bila su dva i pol tjedna tijekom kojih je, unatoč abdominalnim smetnjama koje su trajale mjesecima, održao oko sedamdeset predavanja: - jedno predavanje svakog dana za liječnike i teologe, jedno za glumce i umjetnike, jedno samo za teologe, jedno za sakupljene članove Antropozofskog društva, i svakog drugog dana predavanje za radnike na Goetheanumu. Sva ova predavanja su održana ljudima koji su bili eksperti u njihovoj vlastitoj struci, i neusporedivo bogatstvo novog učenja je dano u svim oblastima. To je bilo kao ako bi netko samo trebao ispitati Dr. Steinera o nekoj stvari i poplava nadljudskog znanja bi se izlila na slušatelje. Ali konačno, dostupni su svi stenografski zapisi predavanja, i buduće vrijeme će moći prosuditi o tome što se tada zbivalo. Svaki dan u Goetheanumu je bio tako ispunjen da bi sam trebao cijeli period proučavanja. Stalno sam se pitao: Gdje je, u cijeloj povijesti svijeta, postojalo išta slično ovome? Da li je to slijepi entuzijazam koji čini da netko to vidi, ili je to radije slijepa glupost to ne vidjeti? Rudolf Steiner, koji je često bio vrlo slab kada bi stigao, očito se za vrijeme predavanja osjećao dobro, i bio sve svježiji kako je odmicalo. Ali dodatna činjenica da je morao proći kroz dvije stotine intervjuova s ljudima koji su mu dolazili sa zahtjevima, bilo je više nego je njegova snaga mogla podnijeti. - (Broj posjeta je brojio vratar. Sam Dr. Steiner nije nikada, a niti je o tome govorio.) A ipak ljudi su ga koristili nemilosrdno – za to mogu dati primjere – za vlastite osobne stvari.

Godinama prije, u vezi s mojim vlastitim mnogo poniznijim radom na iscjeljenju duša, Dr. Steiner je jednom rekao mojoj ženi: "Mora prestati sa svim tim posjetima. Ono što mu ljudi govore sve se pohranjuje unutar njega i to ga čini bolesnim". Oni koji nagađaju koliko je mnogo unutarnjeg žrtvovanja potrebno za stvarno duhovnu razboritost i savjetovanje – žrtvovanje koje daleko nadmašuje ono što se obično zove "ljubav" – moći će procijeniti što se zbivalo tih dana. Tijekom njegove zadnje bolesti Rudolf Steiner je sam rekao da je konačni udar bio broj osobnih intervjuova, ne predavanja. Naravno, jednom prije, kada je član Uprave tražio od Antropozofa da pokažu ljubav za njega tako da nemanju toliko osobnih zahtjeva za njega, Dr. Steiner je rekao: "Jedina ljubav koju mi ljudi mogu pokazati je da me zovu i danju i noću kada me trebaju". Ali zadnje riječi nisu uzete s dovoljno dubokim osjećajem odgovornosti. I tako se jezikom religije može reći: Dr. Steiner je umro na rukama ljudskih "grijeha". Oni izvana i oni iznutra su radili zajedno. Njegova slobodno dana pomoć vodila ga je u smrt.

* * * * *

Šest mjeseci kasnije stajao sam kraj njegova odra. Nitko od nas nije očekivao da će Rudolf Steiner podleći bolesti. Smrtni ovoj, upravo odbačen od duha koji je otišao na svoje dugo putovanje, počivao je na smrtnoj postelji u podnožju statue Krista koja je tamo stajala gotovo završena. Oni koji su pogledali lice umrlog mogli su vidjeti što duh može napraviti od tijela u životu istinski velikog čovjeka na Zemlji. Uzvišenost i čistoća njegovih osobina bila je odgovarajuća za svako iskušenje i nenadmašna. Možda smrtna maska, ako ikada bude reproducirana kao slika, bude sredstvo uvjeravanja mnogih. Stalno je pogled skretao od napuštenog zemaljskog tijela do velike figure Krista koja nesavladivom gestom ukazuje na budućnost. Učenik je pao u podnožju Učitelja. To je bilo kao da je Krist zaštitničkim rukama uzimao Učenika k Sebi dok je On Sam išao naprijed neprestanim koracima prema budućnosti svijeta. Misija učenika je ispunjena. Učiteljeva obrva je bila ozarena svjetlošću božanske svrhe svijeta.

Kada sam, po želji Frau Dr. Steiner, i u svečano dekoriranoj sali gdje je Dr. Steiner održao najveći broj njegovih velikih predavanja, vodio sahranu u skladu s obredom Zajednice kršćana, kap vode za prskanje pala je na sredinu čela i tamo sjajila tijekom cijelog obreda kao blistavi dijamant. Svjetlost mnogih svijeća se reflektirala u ovoj blistavoj zvijezdi – jednako kao da su se otkrivenja svijetla iz viših svjetova reflektirala u njegovom duhu. Tako ukrašeno, tijelo je zaronilo u odar. Za mene je to bilo kao da su viši duhovi zemaljskom slikom naznačili ono što je bilo naša sudbina da doživimo.

Kada je obred bio na kraju, jedna impresija je moćno živjela u mojoj duši: "Ovo djelo je sada završeno. Kao veliko pitanje stoji ispred čovječanstva. Ako svi koji tom djelu pripadaju posvete mu snage s jednim ciljem, ono će prevladati!"